

“Memòria d’investigació” sota el títol:

*EL TURISME A MENORCA. RETARD EN EL SEU
DESENVOLUPAMENT DINTRE DE L'ÀMBIT BALEAR*

AUTOR: Antoni Fullana Coll

DIRECTOR: Miquel Seguí Llinàs

Departament de Ciències de la terra

Universitat de les Illes Balears

Palma, març de 2009

AGRAIMENTS:

El present treball d'investigació ha resultat beneficiari d'una beca d'investigació de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME), segons acord del Consell Rector de l'IME de dia 3 de febrer de 2006, essent aquesta font de finançament clau per poder desenvolupar la feina.

La Memòria d'Investigació s'ha elaborat en el marc del programa de Doctorat del Departament de Ciències de la Terra de la Universitat de les Illes Balears, dintre del programa de doctorat de Geografia.

En aquest punt voldria donar les gràcies per la col·laboració d'Emili de Balanzó (gerent del Foment del Turisme des de 1968 fins a l'actualitat); a Juan Antonio Seguí (ex-president del Foment del Turisme de Menorca 1976-78) i a Joan Casals ([☞] ex-president del Foment del Turisme de Menorca 1982-84). Aquestes persones m'han aportat el seu coneixement de la situació, a la vegada que m'han facilitat documentació escrita per reafirmar les seves opinions.

No voldria oblidar la tasca d'assessorament i guia que ha desenvolupat el Dr. Miquel Seguí Llinàs, orientant-me i animant-me en tot el procés d'elaboració del treball.

Finalment, a un altre nivell, expressar el meu agraïment cap a la meva esposa i la meva filla, per la seva paciència i suport durant el temps que ha durat la investigació.

ÍNDEX		
1	INTRODUCCIÓ	4
	1.1 PRESENTACIÓ	4
	1.2 CONTINGUTS I OBJECTIUS	6
	1.3 PLANTEJAMENT DE LES HIPÒTESIS	8
	1.4 METODOLOGIA I FONTS	10
2	BASE TEÒRICA	11
	2.1 CONCEPTES DE TURISME I OCI I LA SEVA EVOLUCIÓ	11
	2.1.1 Aproximació a la definició de turisme i oci	11
	2.2 EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL TURISME I L'OCI	14
	2.2.1 Del sistema prefordista al fordisme aplicat al turisme	14
	2.2.2 El turisme de l'època fordista	15
	2.2.3 Auge del Postfordisme a finals de s. XX	17
	2.3 UNS MODELS DE DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC	20
	2.3.1 Comparació de tres destinacions turístiques	22
	2.3.1.1 Les ciutats turístiques del Regne Unit (inici en el s. XIX)	22
	2.3.1.2 Desenvolupament turístic a la conca Mediterrània	25
	2.3.1.3 Un exemple de destí turístic del Carib	28
3	EVOLUCIÓ DEL TURISME A LES ILLES BALEARS	33
	3.1 CONTEXT TERRITORIAL	33
	3.2 BREU EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL TURISME A ILLES BALEARS	36
4	EL MODEL TURÍSTIC DE MENORCA	45
	4.1 ORÍGENS DE L'ACTIVITAT TURÍSTICA A L'ILLA DE MENORCA	46
	4.2 PRINCIPALS CARACTERÍSTIQUES DEL TURISME A MENORCA	53
	4.3 L'OFERTA I LA DEMANDA TURÍSTICA A MENORCA	58
	4.3.1 Oferta turística	58
	4.3.1.1 Allotjament	58
	4.3.1.2 Oferta complementària	60
	4.3.2 Demanda turística	61
	4.3.2.1 Entrades de turistes	63
	4.3.2.2 Tipus d'allotjament	64
	4.3.2.3 Perfil del turista	65
	4.3.2.4 Contractació de les vacances	65
	4.3.2.5 Activitats realitzades	66
	4.3.2.6 Valoració de les vacances a l'illa	67
5	HIPÒTESIS DEL RETARD EN EL DESENVOLUPAMENT	70
	5.1 TEORIES I ENFOCAMENT EXISTENTS	70
	5.1.1 Aportacions de "La via menorquina del creixement"	71
	5.1.2 Altres aportacions bibliogràfiques	75
	5.1.3 Els mitjans de comunicació	85
	5.1.4 Aportacions de les entrevistes	89
6	CONDICIONANTS DEL DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC DE MENORCA	93
	6.1 CARACTERÍSTIQUES DE MENORCA 1960-1975	93
	6.1.1 Aspectes econòmics	93
	6.1.2 Aspectes demogràfics	99
	6.1.3 Paper del Foment del Turisme a Menorca	103
7	CONCLUSIONS	106
	7.1 COMPROVACIÓ DE LES HIPÒTESIS	111
	7.2 APORTACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ	115
8	BIBLIOGRAFIA	118
9	ANNEXOS	122
	9.1 MODEL D'ENQUESTA REALITZADA ALS TURISTES	122
	9.2 ENTREVISTES REALITZADES	125
	9.3 RETALLS DE PREMSA ESCRITA	131
	9.4 CARTOGRAFIA	142

1 INTRODUCCIÓ

1.1 PRESENTACIÓ

L'estudi que es presenta no deixa de ser introductor, en un tema tant complex i divers, que ha donat lloc a molta literatura, com és el del turisme. Es tracta d'una investigació articulada en diferents apartats. En el primer exposam alguns dels principals aspectes teòrics, referents al turisme; a continuació senyalam les principals característiques del desenvolupament turístic a les Illes Balears i, més concretament, de Menorca; després es plantegen quines han estat les hipòtesis que han explicat el retard de l'illa de Menorca en quan al desenvolupament turístic respecte la resta de les Balears; i finalment abordam el tema de la situació de Menorca en aquell moment (entre 1960-75), que pugui explicar les causes reals que van motivar un cert retard en el desenvolupament de l'activitat turística a l'illa de Menorca, dintre del context de les Illes Balears.

L'estudi sobre l'activitat turística, a Menorca i a qualsevol altre lloc, es pot realitzar des de múltiples disciplines, com per exemple economistes, sociòlegs, geògrafs, etc. De fet la vessant econòmica que se li ha pressuposat sempre, al turisme, ha tret rellevància a l'anàlisi de l'activitat turística des d'altres òptiques. Hem de tenir en compte que en el cas de Menorca, la seva situació i el caràcter insular han tingut, probablement, certa importància en el desenvolupament turístic de l'illa.

En aquest sentit voldria remarcar que el turisme és una activitat espacial i una pràctica social, que durant la segona meitat del segle XX s'ha convertit en un dels sectors principals de l'economia mundial i, també, espanyola, esdevenint-se fonamental pel desenvolupament econòmic. En el nostre cas concret, Menorca no ha estat una excepció i encara que amb cert retard, el turisme, s'ha convertit en l'autèntic motor econòmic de l'illa.

A Espanya l'activitat turística va experimentar el seu "boom" a partir de finals de la dècada dels 50. El 1959, coincidint amb el Pla d'Estabilització, s'estableixen unes mesures en la política econòmica, que havien d'afectar el sector públic, la política monetària i el sector exterior i que tingueren una incidència positiva en el desenvolupament econòmic de l'estat espanyol. En aquells moments, es va donar la confluència d'uns factors interns (final de l'autarquia i una certa estabilització i obertura de l'estat cap a l'exterior), que juntament amb uns factors externs (augment nivell de vida dels europeus, bonança econòmica en general, etc.) motivaren una transformació radical del mercat turístic.

El turisme ha estat per les Illes Balears el gran motor econòmic de les darreres dècades. Aquesta activitat socioeconòmica arribà amb retard a l'illa de Menorca, si la comparem amb la resta de les Balears, però ràpidament adquirí importància, fins arribar a ser el sector econòmic amb més transcendència econòmica i social pel conjunt de l'illa.

Les causes del retard en la incorporació de Menorca com a destí turístic, és un tema que no s'ha investigat massa. Hi ha un estudi que ha intentat fer una aproximació a aquestes, *La via menorquina del creixement* (Farré, Marimón i Surís, 1977), el qual s'analitza amb detall més endavant. Però es pot dir que hi ha una falta d'investigacions més acurades sobre el tema, ja que de manera general el que s'ha fet ha estat analitzar la situació de les Illes Balears en el seu conjunt.

Es tracta d'estudiar el marc, que ens permeti poder entendre quina va ser la confluència de factors que motivaren que Menorca quedés una mica al marge del procés turístic que s'estava donant tant a Mallorca com a Eivissa.

1.2 CONTINGUTS I OBJECTIUS

La bibliografia que hi ha sobre el turisme és molt àmplia i completa. La majoria d'estudis analitzen la situació balear en el seu conjunt. Però, ens trobam amb una manca d'informació sobre estudis concrets per Menorca i particularment sobre els problemes que va tenir l'illa per assolir els nivells de desenvolupament turístic que s'estaven donant a les illes veïnes (Mallorca i Eivissa).

El motiu de l'estudi és realitzar una aproximació a les principals causes que varen provocar aquest retard. Es tracta de verificar les causes que s'han esgrimit des de la publicació de *La Via Menorquina del Creixement* (Farré, Marimón i Surís, 1977), i que sempre s'han considerat vàlides. Per això, s'intentarà esbrinar els vertaders motius que no permeteren desenvolupar l'activitat turística al mateix temps que la resta de les Balears. La falta d'estudis sobre aquest tema és ben clara, tot i que seria de prou importància i podria explicar alguns dubtes que hi ha encara avui dia sobre el desenvolupament turístic de Menorca.

L'objectiu d'aquest treball és conèixer quins varen ser els factors que varen influir en el desenvolupament del model turístic de Menorca. La investigació s'ha basat en l'anàlisi dels factors interns de l'illa, per tal de veure quins varen ser els condicionants que motivaren un cert retard a l'hora d'incorporar-se com a mercat turístic. L'estratègia ha estat veure l'evolució que ha seguit el turisme a les Illes Balears i a Menorca, i quina és la situació actual. A partir d'aquí intentar explicar com s'ha arribat a la situació actual, amb les seves semblances i diferències.

Un aspecte, tal vegada novedós pel cas de Menorca, serà que a part de tenir en compte els factors interns, també els relacionarem amb factors externs. En una activitat com el turisme, que posa en relació territoris amb poblacions que no viuen allà, està clar que s'ha de donar una interacció entre ambdós.

Voldria remarcar que el principal objectiu de l'estudi és fer una reflexió sobre quines han estat les causes o factors, principalment interns, que motivaren que la societat menorquina no desenvolupés l'activitat turística al mateix moment que la resta de les Illes Balears. Veure que s'ha donat una transformació econòmica, social, cultural, etc. i aquesta s'ha vist accelerada pel fort dinamisme de l'activitat turística des de la dècada dels 70.

El treball s'ha centrat en el període comprès entre 1960-1975, ja que es tracta del període en el qual es va donar la forta embranzida turística a Menorca, però també a les Illes Balears.

A continuació s'exposa el plantejament principal de cada un dels capítols:

En el **capítol I** es fa una introducció de l'estudi, definint els objectius de la investigació i el plantejament d'aquest. Cal senyalar que el model turístic de Menorca, es basa actualment en el turisme de "*sol i platja*" igual que les altres illes Balears, per tant les diferències entre elles vindran motivades pel retard que experimentarà Menorca, més que no pas pel fet de desenvolupar un model turístic diferent. Un cop definits els principals objectius del treball, plantegem de manera general les principals hipòtesis que volem contrastar i la metodologia de feina que es desenvoluparà.

En el **capítol II**, s'estableix el marc teòric que ens ha d'ajudar a entendre el present estudi. A partir de la diversa bibliografia existent s'exposen els principals conceptes a tenir en compte, especialment els conceptes de *turisme* i *oci*.

Dintre d'aquest mateix apartat es parla de l'evolució històrica del turisme, a partir de la revisió dels models teòrics del fordisme i postfordisme.

I finalment s'analitza un model teòric d'evolució dels espais turístics (Model de Butler) i es planteja un anàlisi comparatiu entre diferents llocs, en relació al model turístic que han desenvolupat, relacionant-lo amb Menorca.

En el **capítol III** s'exposa l'evolució del turisme a les Illes Balears. A partir de les diferents estadístiques existents s'assenyala l'evolució seguida per les Illes Balears des de mitjans de segle XX fins a l'actualitat. Per tant, es veuen clarament les diferències en l'evolució de Mallorca, Eivissa i Menorca.

En el **capítol IV** es fa una aproximació a la realitat turística de Menorca, en el context de les Balears. Mitjançant l'anàlisi d'estadístiques oficials s'ofereix l'evolució que ha seguit el sector turístic a l'illa i quines són les principals característiques del mateix actualment. A part, també s'ofereix una visió dels principals trets de l'oferta i la demanda, a partir de la realització d'enquestes. Aquestes (enquestes) es varen portar a terme durant l'estiu del 2006 i permeten fer un esbós aproximat de les principals característiques dels turistes que arriben a Menorca.

El **capítol V** es centra en les principals hipòtesis que s'han esgrimit per justificar el retard de Menorca a l'hora de desenvolupar-se turísticament, respecte el ritme en que ho varen fer Mallorca i Eivissa. Per això, s'exposen les aportacions que feia *La via menorquina del creixement* (Farré, Marimón i Surís, 1977); es realitza una anàlisi de la situació social i econòmica del moment a partir de diferents articles i escrits que fan referència als problemes que tenia Menorca per poder desenvolupar l'activitat turística i finalment es recullen alguns articles i notícies del "*Diari Menorca*" que mostren la importància que tenia el turisme a l'illa i la seva repercussió en els mitjans de comunicació.

El **capítol VI** és clau en la investigació ja que exposa quina era la situació del moment, a partir d'analitzar alguns aspectes econòmics i demogràfics. En la primera part del capítol es fa esment a la situació econòmica de Menorca en aquell moment, analitzant la distribució sectorial, el paper que exercia la indústria i l'agricultura i el sector de la banca. Es tracta de veure si a partir de la situació del moment es pot establir un context social i econòmic que realment condicionés el desenvolupament de l'activitat turística.

Un aspecte que també s'analitza és el paper que va jugar el Foment del Turisme de Menorca. En aquest sentit han estat de vital importància les entrevistes a tres personatges molt importants en el desenvolupament turístic de l'illa. Es tracta d'Emili de Balanzó (gerent del Foment del Turisme des de 1968–actualitat), Juan Antonio Seguí (president del Foment de Turisme entre 1976-78) i Joan Casals ([☞] President del Foment del Turisme entre 1982-84). Les aportacions d'aquests protagonistes han estat claus i de gran valor per poder comprendre algunes idees i poder-ne treure algunes conclusions. A l'annex corresponent es mostra un extracte de les principals reflexions realitzades pels tres protagonistes.

El **capítol VII**, es correspon amb les conclusions. En elles es basa precisament la importància del treball. Les conclusions ens permeten concretar i ressaltar els aspectes que s'han volgut remarcar a part de resumir les principals aportacions que suposa aquesta investigació.

1.3 PLANTEJAMENT DE LES HIPÒTESIS

El plantejament general de la present investigació és intentar conèixer i analitzar les principals causes o factors que varen poder provocar un cert retard en el desenvolupament turístic a l'illa de Menorca. Per aquest motiu i basant-nos en la diversa bibliografia existent es plantegen una sèrie d'interrogants que poden servir per donar una mica de llum al tema.

Semblà clar que l'estudi que es va publicar el 1977 *"La via menorquina del creixement"* (Farré-Escofet, Marimón Sunyol i Surís Jordà) va fer una descripció bastant ampla de la situació econòmica de Menorca en aquells anys. De fet es pot prendre com a base de partida. No obstant, el nostre estudi pretén esbrinar fins a quin punt són certs els factors que s'exposaven a *"La via menorquina del creixement"*, i que justificaven el retard de Menorca a l'hora de desenvolupar-se el turisme.

Per aquest motiu i tenint en compte els objectius plantejats, en aquest punt formularem les hipòtesis de treball d'aquesta investigació. Aquestes es basen en les idees establertes des de *"La via menorquina del creixement"*, que explicaven el retard de Menorca a l'hora de desenvolupar l'activitat turística amb els següents factors:

- 1) *Existència d'una estructura productiva pròpia en creixement que induí un saldo immigratori en el primer quinquenni dels seixanta (1960-65). Aquest fet objectiu també donarà una consciència empresarial poc propensa al negoci turístic, el qual connectarà amb el desig del propietari agrícola de mantenir les seves propietats, ja que en part, formen la seva renda i, alhora, el seu prestigi social.*

Es tracta de veure i analitzar si realment l'estructura econòmica de l'illa frenava l'arribada d'un major volum de turistes o aquesta era un reflex de la societat. Veure com la societat probablement no tenia massa interès en una activitat com el turisme, que li era nova i totalment desconeguda.

En aquest sentit s'estudiarà amb detall com era l'estructura econòmica de Menorca i comparant-la amb les altres illes de les Balears, veure quina incidència va poder tenir aquesta estructura sectorial en el desenvolupament turístic de l'illa.

En aquest sentit caldrà veure quin paper varen poder jugar els empresaris industrials, que d'entrada sembla que varen ser reticents a l'activitat turística.

També s'estudiarà la importància que vagin poder tenir els grans propietaris a l'hora de no vendre territori i així evitar la construcció de noves urbanitzacions. Analitzant la situació del camp i veient que s'estaven abandonant moltes explotacions, sembla estrany que es vagi prioritzar el prestigi social abans que el guany econòmic.

- 2) *La manca d'infraestructures i d'equipaments adequats a l'illa i especialment l'aeroport de Sant Lluís, insuficient i tancat algun any (1961). L'obertura del nou aeroport 1969, marca el salt en la vinguda dels turistes i, particularment, dels vinguts en vol xàrter.*

La manca d'infraestructures sembla clar que ha estat un fre real. De fet amb la inauguració del nou aeroport a Maó, el març de 1969, es va donar el punt de partida del turisme de masses. En aquest sentit podríem dir que hi ha una estreta relació entre l'accessibilitat als llocs i el seu desenvolupament turístic, com podrem veure en l'anàlisi d'altres indrets turístics.

A part de les comunicacions amb l'exterior també es donaven, a Menorca, unes grans mancances en qualsevol altre tipus d'infraestructura o equipament (abastament d'aigua, carreteres, etc.).

En aquest sentit, cal senyalar que la manca d'infraestructures es podria relacionar amb la falta d'una administració autònoma, que actués davant les deficiències i dotés a l'illa de les infraestructures bàsiques.

3) El negoci turístic requereix grans inversions i, en aquest cas, la primera entrada important de capital aliè. Els nous capitals, majoritàriament catalans, arribaran a l'illa quan altres zones turístiques ja seran saturades i els grups immobiliaris cercaran la rendibilitat de llurs inversions en zones verges.

Està clar que les inversions que requereix el negoci turístic són importants. En aquest sentit es podria donar una relació entre la manca de capitals i el fet que aquests estassin en mans de l'empresariat industrial i grans propietaris. Per tant, no tinguessin cap tipus d'interès en implicar-se en nous negocis, que els eren desconeguts i dels quals no en sabien massa coses.

De fet aquest és un dels problemes que s'ha esdevingut en un cercle viciós en el qual es diu que *"no venen turistes perquè no hi ha allotjaments, i que no es fan allotjaments perquè no venen turistes"*.

Tal volta la manca de capitals estaria relacionat amb el poc interès que va despertar l'activitat turística en la societat menorquina, excepte en l'entorn del Foment del Turisme que veien una bona ocasió per aconseguir alts nivells de desenvolupament econòmic per a Menorca.

Així doncs, aquestes seran les hipòtesis de partida i a les quals intentarem donar resposta. Està clar que totes elles varen poder tenir alguna incidència, però probablement s'haurien de relacionar amb altres factors. Sobretot s'haurien de tenir en compte factors externs a l'illa, que per les característiques de l'activitat econòmica tenen la seva importància en el desenvolupament turístic de les regions.

1.4 METODOLOGIA I FONTS

La present investigació sobre les causes del retard en el desenvolupament del turisme a Menorca s'ha portat a terme en diferents fases. Es tracta probablement d'un treball inèdit, ja que s'ha escrit molt sobre turisme a les Illes Balears, però menys sobre Menorca. De fet crec que s'ha investigat poc sobre les causes o condicionants del seu desenvolupament a l'illa.

Així donada la important feina a realitzar, aquesta es va estructurar en diferents fases: recollida d'informació bibliogràfica; consulta de dades estadístiques oficials i recollida d'opinions i informacions a partir d'enquestes als turistes i finalment entrevistes a persones vinculades al món turístic de Menorca.

La primera fase va ser la recollida de la informació bibliogràfica existent sobre el tema. Durant aquest període es va realitzar una important recopilació de documentació que feia referència al turisme en general, a Espanya, a les Illes Balears i a Menorca. A l'hora de recopilar la informació s'han consultat el Centre de Documentació Turística d'Espanya, documentació aportada pel Foment del Turisme de Menorca, estadístiques i documents del CITTIB (Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears), les diverses biblioteques de la UIB, biblioteca de la Fundació Bartomeu March, biblioteca de l'Escola de Turisme de les Illes Balears, biblioteca pública de Maó, biblioteca Fernando Rubió i Tudurí, el fons bibliogràfic de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) i les estadístiques i documents de l'Observatori Socioambiental de Menorca (OBSAM).

A part de la consulta bibliogràfica també s'han consultat les fonts estadístiques oficials de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT) i de l'Instituto Nacional de Estadística (INE) a través de les seves pàgines web.

La segona part del treball ha estat la més laboriosa i complexa ja que s'ha realitzat el treball de camp. En primer lloc es varen realitzar enquestes als turistes durant l'estiu de 2006. Aquestes ens han servit per establir les principals característiques de la demanda turística de Menorca. També s'han comparat amb altres enquestes realitzades el mateix any i elaborades per l'Observatori Socioambiental de Menorca. En segon terme s'ha procedit a realitzar algunes entrevistes a persones amb un cert coneixement de la situació turística de l'illa, i que van estar o estan vinculades al món del turisme. Aquesta part ha estat fonamental, ja que es tractava de recollir de primera mà la informació que m'ha servit per estructurar i donar llum a alguns aspectes de la meua investigació.

Així doncs, al llarg de l'estudi es van exposant les diferents idees que puguin tenir importància en el tema del treball. Però sobretot que ens permeti al final del treball arribar a unes conclusions que donin peu a una possible ampliació de la investigació, ja que aquesta, donada la seva complexitat, és fa difícil d'abastar.

2 BASE TEÒRICA

El creixement de les activitats turístiques que es va donar al llarg del segle XX va estar relacionat amb una sèrie de condicionants favorables, entre els quals tal vegada es podria destacar l'augment de temps lliure propiciat pel desenvolupament tecnològic. El pas d'una societat preindustrial a la societat industrial va significar passar d'una activitat agrària amb les intermitències que la seva feina estableix, a una activitat laboral permanent. Així doncs, amb el transcurs del temps sorgeix un nou temps d'oci, vist com una conquesta dels treballadors (Mazón, 2001).

Amb la consolidació de la societat industrial és comença a donar un canvi en el sistema de valors: la mecanització progressiva permet l'ampliació del temps d'oci al conjunt de la població. Així al final, la societat postindustrial, eminentment consumista, incorpora l'oci a la seva nova escala de valors.

2.1 CONCEPTES DE TURISME I OCI I LA SEVA EVOLUCIÓ

A l'hora d'analitzar l'activitat turística hem de tenir en compte alguns aspectes i entendre diversos conceptes, que d'entrada no és fàcil establir, i que ens poden ajudar a entendre el fenomen turístic de finals de segle XX. Així, des del turisme individual, al tràfec de les grans masses de turistes dels *tour operators*, fins als turismes alternatius d'avui dia, s'ha donat un salt quantitatiu i qualitatiu important i ha donat lloc a maneres molt diferents d'ocupar l'espai per les diverses activitats relacionades amb el turisme i l'oci.

2.1.1 Aproximació a la definició de turisme i oci

El concepte *turisme* s'ha entès des dels seu principi com el plaer de recórrer un lloc diferent del que es viu habitualment. De manera senzilla s'ha definit turisme com "*el viatge de plaer*". Definició que podríem mantenir, però que ha anat canviant al llarg del temps, ja que cada cop és més difícil conèixer les motivacions reals dels qui viatgen (Serra Olives, 1990).

Alguns autors, herència de la geografia social alemanya, dilueixen el fet turístic en l'estricta marc de l'esbarjo i oci. Altres com Monheim (1975) no són partidaris de substituir la veu "*turisme*" per la d'*oci*, ja que aquesta no cobreix certes necessitats de gran importància en la societat, com són els desplaçaments per motius professionals (congressos, fires, exposicions, etc.). És a dir, ni tot el temps d'oci deriva cap el turisme, ni aquest és exclusiu d'aquell (Callizo, 1991).

La veu "*oci*" no s'ha de confondre amb el temps fora de l'horari laboral. En aquest àmbit hem de tenir en compte que les persones han de cobrir moltes necessitats (desplaçaments casa-feina, necessitats fisiològiques, etc.) que en absolut formen part del temps d'oci. Per Boniface & Cooper (1987) l'oci "*és una mesura de temps que s'usa habitualment per a significar el temps sobrant després del treball, son quefers personals i domèstics*"; per tant no suprimeix el treball, pressuposant que el temps lliure del parat no és oci, sinó "*oci imposat*" (Callizo, 1991).

En el context de terciarització de l'economia el negoci de l'oci associat amb els turismes clàssics, atraccions comercials i equipaments temàtics, es desenvolupa allà on existeixen oportunitats de consum i despeses per a no residents de la regió. Aquest

concepte de “consum de no residents” anirà substituint progressivament al perfil del turista vacacional de temporada (Vera coord., 1997).

La veu “turisme” representa alguna de les activitats d’esplai empreses durant el temps d’oci (veure TV, anar de vacances, etc.), però també desplaçaments no vinculats a l’esbarjo (convencions, fires, congressos, etc.). Així segons Mathieson & Wall (1987) el turisme “és el moviment temporal de persones amb destí fora del lloc normal de treball i residència, les activitats empreses durant l’estada en aquests destins i les instal·lacions creades per atendre les seves necessitats”. Per tant, la definició suggereix uns focus emissors (demanda), uns sistemes de transport, per materialitzar el desplaçament i uns equipaments per atendre les necessitats d’allotjament i entreteniment (Callizo, 1991).

Segons la Unió Internacional d’Organismes Oficials del Turisme, que el 1975 es va convertir en l’Organització Mundial del Turisme (OMT), després de la Conferència de les Nacions Unides sobre el Turisme de Roma el 1963, el viatge turístic comporta una estada d’almenys 24 hores passades fora del domicili habitual, per això va establir una sèrie de criteris i conceptes bàsics.

Així segons l’OMT el turisme compren les:

“activitats que realitzen les persones durant els seus viatges i estades en llocs diferents al del seu entorn habitual, per un període consecutiu inferior a un any, amb finalitat d’oci, per negoci i altres motius, no relacionats amb l’exercici d’alguna activitat remunerada en el lloc visitat” (web OMT).

Així, la mateixa OMT defineix al turista com:

“visitant que roman una nit almenys en un allotjament col·lectiu o privat en el país visitat” (web OMT).

Cal senyalar que el fet d’haver de romandre fora almenys un dia, es una qüestió clau de l’impacte espacial del fenomen, ja que es fan necessaris equipaments per atendre les necessitats d’allotjament i altres serveis inherents a l’estada.

No obstant hem de tenir en compte les múltiples formes o tipus de turisme que es poden desenvolupar. D’entrada podem distingir entre turisme intern (viatgen dintre del propi estat) i turisme internacional (viatges a l’estranger).

L’activitat turística es fruit de molts motius. Cada persona es desplaça en funció de les seves necessitats, inquietuds, ganes de descobrir, etc. Però de manera general els motius principals es podrien classificar en:

- Oci, esplai i vacances.
- Visites a familiars i amics
- Negocis i motius professionals
- Tractament de salut
- Peregrinacions / religiosos
- Altres motius.

Amb el pas dels anys es fa cada cop més difícil poder establir definicions exactes al concepte de turisme, ja que s’ha esdevingut una activitat que abraça molt aspectes. Així una definició bastant completa la dona Donaire (1996), que defineix el turisme com:

“El conjunt d'experiències i activitats desenvolupades per individus que es desplacen temporalment cap a un espai considerat no quotidià, per raons essencialment recreatives, així com les diverses formes econòmiques que pretenen rendibilitzar aquest desplaçament”.

Actualment l'activitat turística juga un paper decisiu en el desenvolupament de les societats modernes. No obstant, no podem oblidar que es tracta d'una activitat consumidora de territori i per tant suposa una transformació de les regions.

J.E. Sánchez¹ va definir el turisme, relacionant-lo amb el territori, com:

“aquell desplaçament en l'espai realitzat per persones amb la finalitat de servir-se d'altres espais, com a llocs d'oci, per gaudir dels recursos i atractius geofísics diferencials que ofereix el territori o bé contemplar elements genealògics continguts en ell, és a dir, per admirar restes d'obres històriques que perviuen en el territori, a les que s'atribueix un valor cultural, paisatgístic, etc.”.

Com podem veure definicions sobre turisme n'hi ha moltes, i de diferents autors. D'entrada el que ens interessa d'elles és el fet de que remarquen la idea de posar en contacte persones o individus de territoris diferents, en territoris que els puguin ser un atractiu per gaudir del seu temps.

¹ “Conferència sobre la geografia dels serveis”. J.E. Sánchez professor de la Universitat de Barcelona. 1998

2.2 EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL TURISME I L'OCI

La paraula “*turista*” té el seu origen a Gran Bretanya, on es va començar a utilitzar cap a finals del segle XVIII, encara que va quedar enregistrada per primera vegada el 1800, segons *The Shorter Oxford English Dictionary*, per a designar a una persona que realitza un viatge de caràcter recreatiu, per motius culturals o de plaer, per veure i conèixer tot allò que consideraven mereixia la pena, com paisatges, edificis, cultures, museus, etc. (Álvarez, J. 1993). A partir de llavors aquest vocable “*tourist*” es difon per Europa i servia per a designar als que efectuaven aquest tipus de viatges.

L'antecedent del viatge el podem trobar en el *Grand Tour* dels joves aristòcrates anglesos, que durant el segle XVI-XVII, amb la principal finalitat de servir d'escola i poder completar la seva educació, realitzant llargs recorreguts per diferents països del continent europeu (de la Torre, 1980). La majoria d'estudiosos situen els inicis del turisme en aquests viatges que emprengueren els joves britànics (Picornell, Sastre i Serra –Direcció– 2002).

El *Grand Tour* tenia com a principal finalitat servir d'escola, per els fills de l'èlit britànica, no concebant-se una formació completa dels joves nobles sense aquest recorregut (Mazón, 2001). Durant aquesta època s'origina el que es coneix com etapa aristocràtica del turisme, caracteritzada per l'escassa minoria que empenia aquests viatges i per la manca d'una infraestructura turística i de mitjans de transport adequats, fets que minvaven les oportunitats de viatjar (Picornell, Sastre i Serra –Direcció– 2002).

A mitjans del segle XVIII, coincidint amb el declivi del *Grand Tour*, comencen a obrir-se camí els viatges a balnearis. És en aquest moment que s'alcen les restriccions que existien sobre els establiments de banys, i sobretot a França s'inicien aquest tipus de pràctiques.

Cap el segle XIX els viatges a balnearis estaven totalment arrelats i es converteixen en un costum social de la naixent burgesia que estava augmentant el seu nombre d'efectius. Davant l'excés de treball i de la necessitat de descans i d'esplai, no va ser difícil justificar els viatges als balnearis.

En el transcurs del temps, des de la revolució industrial, i gràcies a l'organització obrera, es varen anar assolint uns objectius, que a la llarga han resultat fonamentals per entendre el fort desenvolupament del turisme. Entre les exigències dels sindicats obrers i amb el pas dels anys es va anar retallant la jornada laboral diària i setmanal, i sorgeix per primera vegada un temps d'oci pels treballadors (Mazón, 2001).

Actualment s'està donant una difuminació entre les fronteres del turisme i altres activitats d'oci. El turisme s'ha convertit en una activitat molt quotidiana i es fa difícil establir que és oci i que és turisme. A aquest fet ajuden els viatges d'un dia o cap de setmana, que cada cop agafen més protagonisme. Així sortides d'un dia per anar de compres o per gaudir d'un gran esdeveniment (per exemple concert de música, partit futbol, etc.) entre d'altres fan difícil delimitar si es tracta de turisme o d'oci.

2.2.1 Del sistema prefordista al fordisme aplicat al turisme

Els antecedents del turisme es situen en el *Gran tour*, que realitzava l'aristocràcia durant el Renaixement. Aquest viatge servia com a formació, i a la vegada d'esplai.

Cap al s. XIX es produeixen importants canvis en la societat, com a conseqüència de la revolució industrial, i la pràctica del turisme es comença a estendre a la burgesia.

A finals del s. XIX es produeixen una sèrie d'innovacions tecnològiques (l'extensió del ferrocarril, avanç de la urbanització, etc.), que possibilitaran el començament del turisme modern com un viatge col·lectiu organitzat. Així a partir de la segona meitat de segle XX, després de la II Guerra Mundial, els canvis científics, polítics, socials, econòmics i culturals permeten el desenvolupament d'una activitat per totes les classes socials dels països desenvolupats. Entre els factors importants podríem destacar el dret dels treballadors a vacances pagades i el major nivell de vida i cultural que adquireixen (Vera coord., 1997).

De manera general es pot dir que la indústria turística del període prefordista inclou, establiments d'allotjament i menjar, a part d'una sèrie de negocis com sales de festa nocturnes i botigues de souvenirs, molts d'ells a petita escala i en propietat d'una mateixa família. Això suposa que una part substancial del negoci dels viatges està controlada per petits negocis familiars, gestionats de manera independent.

En el context prefordista el negoci del turisme era, moltes vegades a temps parcial. Moltes persones ocupades en altres sectors de l'economia, desenvolupaven tasques específiques i concretes durant un breu període per millorar la seva situació econòmica. Per això s'ha d'entendre que el petit negoci comptés amb una força laboral limitada, que treballés moltes hores. Inclòs la mateixa persona desenvolupava diferents feines (repcionista, cambrer, etc.) (Lopes Brenner, 2002).

Segons Lopes Brenner (2002), i a mode de resum les característiques que defineixen el sistema turístic prefordista eren:

- Empreses de mida reduïda i de caràcter familiar.
- Baix nivell d'inversió de capital.
- Nivells de tecnologia inexistents o mínims.
- Dèbil habilitat de gestió, treball familiar dominant, amb força de treball limitada (moltes hores i múltiples funcions).
- Font d'ingressos addicional per persones ocupades en altres sectors.

2.2.2 El turisme de l'època fordista

L'eclosió del turisme de masses entre els anys 50 i 60 va estar emparada amb el model de creixement fordista. Apareixen múltiples destinacions turístiques estandarditzades, a baix preu i amb una notable rigidesa de l'oferta. Això, va motivar l'aparició de multitud d'espais turístics resultants d'una reproducció mimètica del mateix model de creixement, amb una ocupació vertical de la primera línia de costa.

El cas de la Platja de Palma a Balears o la Costa Brava a la Península són exemples d'aquest tipus de desenvolupament turístic. El model turístic fordista s'ha caracteritzat pel creixement espectacular i quasi ininterromput de l'oferta i la demanda, i una expansió urbanística associada al planejament especulatiu i de permisivitat administrativa (Donaire, Fraguell i Mundet, 1997).

Segons Donaire (1998) a principis dels anys 80 el model fordista presenta els primers símptomes d'esgotament. Durant aquest període es fan eloqüents les principals

debilitats estructurals del sistema. Així Vera (1994) identifica cinc desequilibris bàsics del model fordista, que són explicats per Donaire (1998):

- a) Desequilibris sectorials. Especialització sectorial en torn a uns pocs recursos (la platja) i amb una oferta molt homogeneïtzada. Així, la demanda es concep com una massa uniforme i mostra la debilitat de les destinacions turístiques que basen la seva capacitat de desenvolupament en una sola oferta turística.

La contradicció entre una oferta rígida i homogènia enfront una demanda canviant i singular és un dels primers símptomes de la crisi del turisme fordista.

- b) Desequilibris tecnològics. El ràpid desenvolupament del turisme fordista es va basar en l'avanç tecnològic dels transports i les comunicacions, que varen facilitar l'accés a l'oferta turística de les classes mitjanes europees.

No obstant l'oferta turística fordista no ha estat capaç d'incorporar avanços tecnològics que permetin innovar en els processos de producció i adaptar-se a les noves necessitats de la demanda. La progressiva implantació de noves formes turístiques (postfordistes) coincideix amb la incorporació de les noves tecnologies.

- c) Desequilibris ambientals. El principal objectiu del turisme fordista va ser la maximització del número de visitants, imperant per sobre de qualsevol lògica. Aquest fet ha estat probablement un dels responsables dels processos de degradació ambiental propis de la majoria de destinacions turístiques madures. Així la superació de la capacitat de càrrega del territori, el creixement en la generació de residus, la degradació paisatgística, etc. són alguns dels impactes de les àrees turístiques litorals.

L'augment de la sensibilitat cap els problemes ambientals i la progressiva implantació d'una ètica ecològica entren en contradicció amb el model turístic fordista.

- d) Desequilibris espacials. El model fordista es caracteritza per la concentració de l'oferta turística en un àmbit molt reduït, principalment la línia de costa. Això, genera una certa saturació entorn a l'espai d'atracció i una dèbil penetració a l'interior, provocant un cert desequilibri territorial.

- e) Desequilibris socioculturals. Finalment s'ha de dir que el model fordista s'ha caracteritzat per una tensió cultural i social entre amfitrions i visitants. En aquest sentit cal destacar l'aportació del sociòleg americà, McCannell (1976), que constata el conflicte entre la intromissió del turista i la voluntat de preservar un espai de relacions per part de la població local, donant lloc a una autenticitat teatral (*staged*). És a dir, una banalització de la cultura i identitats locals.

L'espai fordista es caracteritza per la reproducció d'un model espacial més o menys convencional. En el model turístic fordista els productes turístics són estandarditzats, exemplificats amb el típic paquet turístic (inclou transports i allotjament) a un preu assequible. De manera general aquesta època es caracteritza pel consum massiu, que serà el que caracteritzarà aquest model. Alguns autors, Ioannides i Debbage (1997) senyalen que aquest tipus de turisme dona lloc a una concentració de l'oferta en pocs operadors, donant lloc a que unes poques empreses oligopòliques controlin bona part del mercat (Santana, 2000).

El model turístic fordista apareix cap a la dècada dels 50, quan es consolida la societat de consum. És un moment en que es combina un important creixement de la demanda

turística; per l'estabilitat política, el creixement econòmic i la necessitat de fugida de les grans zones urbanes, i l'abaratiment dels costos dels transports mitjançant l'aplicació dels mateixos mètodes de producció fordistes (vols xàrter).

Així a manera de conclusió podem dir que el model turístic fordista es caracteritza per:

- La concentració espacial, on uns pocs llocs aglutinen una part important de l'oferta.
- La concentració temporal durant els mesos d'estiu, relacionat amb el calendari laboral dels països capitalistes.
- La diferenciació amb la resta d'activitats. Fer turisme serà anar a la platja, visitar museus, etc. (Santana, 2000).

En definitiva, cal dir que el model turístic fordista que havia prevalgut entre els anys 50 i 80, a partir d'aquest moment comença a donar mostres d'esgotament. Els desequilibris del sistema comporten una crisi d'identitat i afavoreixen un canvi de model.

2.2.3 Auge del Postfordisme a finals de s. XX

El turisme contemporani ha conegut una notable transformació des de la dècada dels anys 80, i s'ha aguditzat durant els 90 (Donaire, 1998). Els canvis que s'han donat en el model turístic han anat paral·lels als de la societat.

No existeix un consens unànim a l'hora d'identificar les característiques del model turístic postfordista, no obstant en podem senyalar els principals aspectes, que identifica Donaire (1998), a partir de les característiques plantejades per diversos autors (Urry, 1990; Hitchcock, 1993; Warren, 1993; Marchena, 1994; Donaire, 1996 o Llundés, 1998):

- a) Crisi de l'estandardització. El tret més significatiu del model turístic postfordista és la singularitat. Es dona una substitució dels productes turístics massius per productes específics que intenten satisfer les necessitats individuals de segments concrets de la població.

El turisme postfordista és una reivindicació de la imatge romàntica del viatge, com a rebuig enfront a la homogeneització del turisme massiu.

- b) Turisme en noves esferes socials. Un dels trets de la societat postindustrial és la no distinció entre les diverses esferes socials (Harvey, 1989). Així es dona un deteriorament de les diferències entre turisme i anar de compres (centres comercials són àrees lúdiques), turisme i cultura (revalorització del patrimoni), turisme i espectacles (Jocs Olímpics, Mundials de futbol, etc.), etc.
- c) Redefinició de l'autenticitat en turisme. La interacció entre els visitants i la població local pateix dos camins contraposats: la inautenticitat (hiperrealitat) i la reivindicació de la identitat local.

En la primera, cal senyalar la recreació d'espais que imiten o presenten simulacions com per exemple *Disneyland* o *Port Aventura*.

En el segon cas, cal senyalar que el turisme actual també es mostra interessat per l'especificitat dels destins turístics i la identitat dels territoris d'acollida.

- d) Renovació tecnològica. Es dona una important irrupció de les noves tecnologies. Així es donen uns importants avanços en la gestió de la

informació. Les noves tecnologies han estat una peça clau en el procés de substitució dels paquets turístics per uns nous productes modulars més sensibles a les necessitats específiques de la demanda (Aguiló, 1996)

- e) Universalització de la mirada turística. Amb el turisme contemporani s'ha donat un procés de globalització del consum dels espais turístics. La creixent demanda d'espais singulars propicia que qualsevol espai pugui ser potencialment un espai turístic.

A diferència del turisme de l'època fordista, en els darrers anys s'ha donat l'aparició d'una gran diversitat de productes turístics especialitzats. Es tracta d'una part, relativament, reduïda de la societat, que opta per desenvolupar un turisme alternatiu o diferent. Entre aquests nous productes turístics especialitzats destaquen els turismes temàtics com el turisme rural, nàutic, de salut, etc.

Així pel desenvolupament del turisme postfordista es dona la desconcentració espacial, ja que qualsevol lloc adquireix un caràcter de potencial atractiu turístic, i temporal, que permet gaudir de vacances en diferents períodes de l'any. Aquest fet ha donat lloc a un increment important dels viatges de cap de setmana, durant els ponts de festivitats, etc.

En el següent quadre podem veure una comparativa entre el fordisme i postfordisme en el turisme:

FORDISME	POSTFORDISME
Economies d'escala	Economies d'escala i xarxa
Vacances de masses, estandarditzades i rígidament programades	Aparició d'operadores especialitzats, vacances a mida
Viatges programats, vols xàrter	Marketing dirigit cap un públic especialitzat
Petit ventall de productes estandarditzats de viatge	Vacances flexibles, personals
Les vacances es programen "just in case"	
La indústria determina el tipus i qualitat dels productes	Els turistes determinen el tipus de producte
Concentració industrial	Integració vertical, subcontractació

TAULA I. Fordisme i Postfordisme en el Turisme

Font: SANTANA (2000) de IOANNIDES y DEBBAGE(1997)

Segons els autors Ioannides i Debbage (1997), el domini dels mercats turístics per uns pocs operadors s'ha fet de manera anàloga a l'època fordista. A mode d'exemple dir que Medina Muñoz (1998) estima que 7 *tour operators* concentraven l'any 1997 el 90% dels turistes arribats a Gran Canària.

Dintre del sector hotelier, l'augment s'ha donat a partir del creixement de les grans cadenes hoteleres. Per exemple Sol-Melià ha passat de tenir 120 hotels i 30.157 habitacions el 1994, a tenir 224 hotels i 52.031 habitacions el 1998, i 301 hotels i 75.022 habitacions el 2007². Un altre cadena molt important és Riu-Hotels, que disposa actualment de 110 hotels i unes 45.000 places, repartides en diferents països. O el grup Barceló que compte actualment amb 185 hotels repartits en 15 països i més de 42.000 habitacions³.

² Extret de la Memòria anual de Sol Melià 2007

³ Web del grup Barceló <http://www.barcelo.com>

No obstant la demanda no és estable en tots els segments turístics. Així en el turisme rural, l'oferta s'articula entorn a petites empreses i amb una oferta, generalment de qualitat i dirigida a un segment de població amb majors recursos econòmics.

El model turístic postfordista es caracteritza per unes formes territorials molt heterogènies. No obstant una ràpida lectura de la geografia del turisme contemporani ens mostra com els actuals espais turístics coincideixen amb els espais tradicionals. De tota manera cal senyalar que el model turístic tradicional no s'ha mantingut inalterat en les darreres dècades. Molts d'aquests espais es troben en el seu últim cicle de vida del producte, entrant en una fase crítica d'estancament i saturació. Per això, els destins madurs es troben en la cruïlla d'haver d'adaptar l'oferta turística a les noves exigències de la demanda.

En aquest sentit cal destacar el paper de l'administració, per tal d'articular a partir de la planificació territorial (per exemple el Pla Territorial Insular de Menorca, aprovat el 2003) una estratègia de conjunt per tal de reconvertir l'estratègia de l'illa. El que es pretenia des del Consell Insular de Menorca era la readequació del model territorial de l'illa a les noves exigències, traslladades al camp del turisme suposava adaptar-se als nous models de turisme que s'estaven desenvolupant. Cal destacar que els canvis en el territori es donen a un ritme molt més lent que els canvis que tenen lloc en l'economia o en la societat.

Actualment i donada la diversitat de tendències dintre del món del turisme, és fa molt difícil afirmar que un model, fordista o postfordista, s'estigui imposant a l'altre, ja que hi ha algunes tendències que són comuns als dos. Es tracta més bé d'un procés evolutiu.

Dintre de la situació actual s'ha de destacar la multiplicació de llocs turístics que s'està donant i la lògica competència entre ells, que pot provocar una certa crisi d'algunes destinacions, que no s'han d'associar al tipus de turisme tradicional, relacionat amb l'època fordista "turisme de sol i platja".

Les conseqüències d'aquesta creixent competència són: una segmentació del mercat turístic en turisme de masses, amb forta competència pel preu amb productes estandarditzats (concentració empresarial i economies d'escala) i turisme especialitzat, relacionat amb les noves demandes dels consumidors (sensibilitat ambiental, etc.).

A mode d'exemple podem dir que en els darrers anys s'està explotant amb èxit un producte fordista clàssic. El cas de *Viajes Halcon* ofereix unes vacances, en destinacions més o menys exòtiques, però consolidades (Canàries, Riviera Maya, etc.) a un preu avantatjós, estenent el consum a grups que no es podrien permetre aquest viatge. La mateixa agència pot oferir turisme de cap de setmana, dirigit a uns clients diferents, oferint: gastronomia, cicloturisme, etc.

Per tant, es fa impossible identificar les estratègies amb els productes turístics determinats. Com en el cas de Menorca, és possible trobar el producte de "sol i platja" amb una estratègia especialitzada, que gràcies a la qualitat ambiental es pot presentar com a diferent a la resta.

Una darrera constatació que val la pena comentar és la impossibilitat d'identificar el turisme massiu com un segment de baixa despesa i turismes especialitzats amb despeses elevades⁴. A mode d'exemple podem esmentar el turisme rural o d'aventura, que no tenen perquè implicar majors despeses que la forma tradicional de "sol i platja".

⁴ Encara que s'ha comentat molt per part dels polítics sobre el tema del turisme de qualitat, respecte el turisme de masses.

2.3 UNS MODELS DE DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC

La localització espacial del turisme i la conseqüent explotació dels recursos permet diferenciar els àmbits territorials, configurats per la funció turística. No podem oblidar la importància que han tingut tradicionalment els espais litorals, com a llocs de concentració de turistes i amb un notable desenvolupament de l'activitat. En aquest sentit hem de tenir en compte que la implantació del turisme en el litoral s'ha donat a partir de molts models diferents. Cadascun d'ells ha provocat una gran transformació del territori, amb importants canvis en la seva estructura econòmica, demogràfica, cultural, etc. De manera general també es pot afirmar que després d'una etapa de creixement, amb uns patrons similars i fortes concentracions espacials, es planteja la reorientació cap a noves fórmules més qualitatives que tracten de donar resposta als comportaments cada vegada més heterogenis de la demanda (Vera, coord. 1997).

En aquest sentit els espais litorals varen esdevenir grans centres receptors de turisme a partir de finals de la segona guerra mundial. Segons Gormsen la transformació dels mitjans de transport, l'increment del nivell de vida, la pràctica de les vacances entre els treballadors europeus i la recerca de sol i platja impulsen un fenomen massiu, integrant noves àrees de destinació, entre les quals s'integra la conca mediterrània (Callizo, J. 1991).

Cal senyalar que el procés d'implantació del turisme massiu presenta diferències per la diversitat en el desenvolupament i el grau d'integració en el territori. Per tant, no hi ha un paradigma de les morfologies i processos, ja que es tracta de la combinació de diferents factors (estructura econòmica, velocitat del procés, accessibilitat, etc.), que condicionen el model desenvolupat de cada regió o territori.

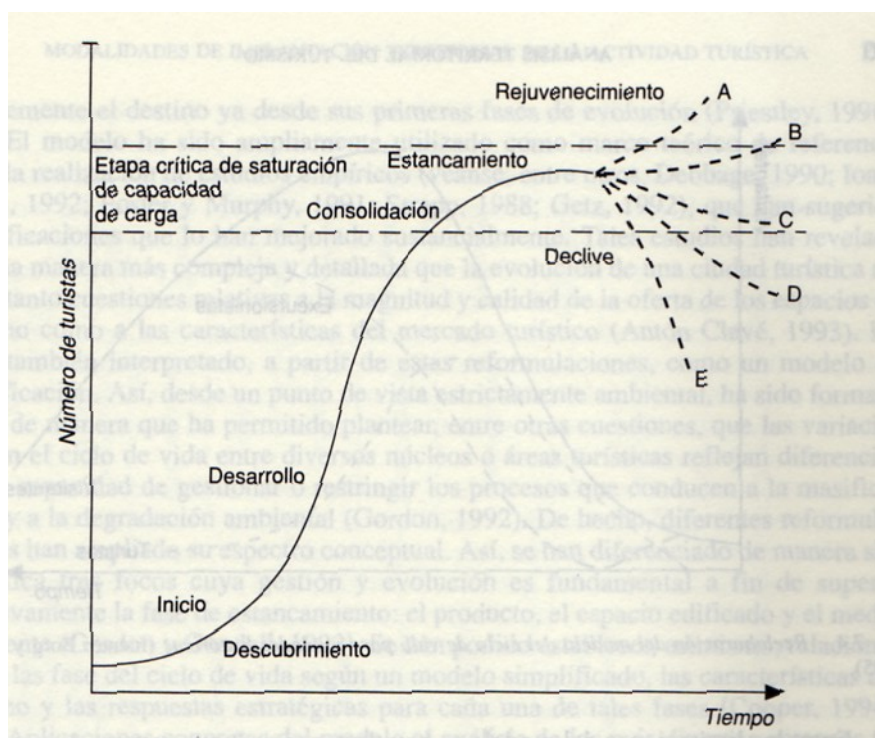
Probablement el model d'evolució turística més utilitzat entre els investigadors del turisme, sigui el model de cicle de vida dels centres turístics de R.W Butler (1980). Podríem dir que es tracta d'un model de referència per poder descriure els processos d'evolució dels centres turístics.

Butler proposa una evolució temporal en 6 fases, explicades per Mundet (1998):

- 1) **Descobriment.** En aquesta etapa apareixen els primers turistes, atrets per les característiques naturals i culturals de la zona. Pràcticament no hi ha cap tipus d'infraestructura turística i el nombre de visitants o turistes és molt reduït.
- 2) **Etapa inicial.** Apareixen els primers serveis i allotjaments dedicats als turistes. A mesura que augmenta el nombre de turistes arribats, creix l'interès dels residents per aquests.
- 3) **Desenvolupament.** Es comença a perdre el control sobre el fenomen turístic per part de la població local. Explotació sistemàtica dels recursos naturals i culturals; el nombre de turistes en temporada alta excedeix en molt a la pròpia població de la zona; els *tour operators* exerceixen un paper de control sobre el mercat.
- 4) **Consolidació.** Economia de la zona molt lligada al turisme. Comencen a aparèixer els conflictes d'interessos pels diferents usos del sòl. El nombre total de turistes continua creixent, tot i que el percentatge d'increment comença a disminuir.
- 5) **Estancament.** Molt lligada amb l'anterior etapa, en que s'han assolit el número màxim de visitants. La zona s'ha consolidat però perd l'atractiu inicial. Cada

cop s'han de fer esforços més grans per mantenir els nivells anteriors d'ocupació. La imatge de la zona es divorcia del seu entorn geogràfic.

- 6) **Post-estancament.** Declivi o que es pugui donar un rejuveniment a partir de les decisions dels agents econòmics. La zona no pot competir amb les noves destinacions, la seva capacitat d'atracció va disminuint, igual que el tamany dels seus mercats i volum de turistes. Enloc del declivi es podria donar un rejuveniment, que hauria de suposar un canvi en els factors d'atracció sobre els que s'havia fonamentat l'anterior turisme. En aquest punt l'evolució posterior dependrà de les decisions que es prenguin i de l'èxit d'aquestes (veure el següent gràfic).

GRÀFIC 1. Model de cicle de vida dels destins turístics segons Butler

Font: Vera coord. (1997)

El model de Butler explica a grans trets el que ha succeït en moltes de les localitats turístiques. Això ens ha de permetre poder planificar d'una millor manera l'evolució futura de les zones turístiques. Al darrera d'aquest model trobam que els productes tenen una vida limitada, de creixement i declivi, seguint els diferents estadis de cicle de vida. Això requereix per tant unes estratègies de marketing diferenciades (Mundet, LL., 1998).

Cal remarcar que el mateix autor, Butler, reconeix que no totes les zones o regions turístiques passen per totes les etapes. Per exemple, la zona turística de Cancún per les seves característiques de construcció totalment nova, va passar directament a l'etapa de desenvolupament. En aquesta zona es difícil apreciar l'etapa d'exploració.

Finalment s'ha de senyalar que l'evolució i dinàmica dels espais turístics està condicionada pels components territorials, econòmics i socials, i les tendències econòmiques generals que afecten a la demanda i l'oferta.

2.3.1 Comparació de tres destinacions turístiques

En aquest apartat es fa un anàlisi comparatiu de diferents regions turístiques que han passat per la majoria d'etapes del model evolutiu de Butler. Els exemples que analitzarem són el cas de Brighton, Cancún i Benidorm.

Brighton com a model d'evolució dels *resorts* de costa anglesos, que varen adquirir molta importància al llarg del s. XIX. Es tractaria d'una destinació de primera generació, de les que es van desenvolupar al llarg de la costa del nord d'Europa i es varen veure afavorides per l'aristocràcia. A partir dels anys 60 del s. XX entraran en declivi com a resultat del fort desenvolupament del transport aeri i la preferència de gaudir de les vacances a l'estranger i a zones més càlides.

Benidorm, situada a la costa blanca del sud-est de la península ibèrica. Es tracta d'una ciutat que va experimentar un fort creixement com a destinació turística entre 1960-75. Podríem dir que és una destinació de segona generació. Aquestes es van situar principalment a la conca de la Mediterrània, i oferien, bàsicament, sol i platja

I finalment **Cancún**, que va adquirir un fort desenvolupament turístic, des de la concepció de l'organització del territori, a partir de la planificació integral d'un centre turístic. Es doncs una destinació de tercera generació, que es caracteritzen per la seva planificació, control i qualitat de les infraestructures, amb allotjament de primera categoria i amplia oferta complementària (golf, esports nàutics, etc.) (Claver, Molina i Pereira, 2007).

2.3.1.1 Les ciutats turístiques del Regne Unit (iniciis en el s. XIX)

Per entendre el fort desenvolupament turístic de les zones de costa d'Anglaterra hem de tenir en compte els següents factors (Mundet, 1998):

- 1) L'espai. El Regne Unit disposava de molta costa, només aprofitada per alguns ports pesquers. Això va permetre un desenvolupament espectacular, que donava lloc a l'aparició d'hotels, pensions o altres instal·lacions d'oci, en les proximitats de l'estació del tren. Aquest fet va desembocar en un urbanisme específic de les zones turístiques de litoral.

En el cas del Regne Unit l'estructura del turisme va estar relacionada amb l'organització territorial existent. Les zones que s'acabaren convertint en destinacions "barates", amb una infraestructura dedicada a satisfer les grans masses industrials, eren regions amb una propietat de la terra molt fragmentada (establiments més petits, construïts amb menys capital, que explica la gran proliferació d'establiments de baixa categoria) i atractius d'oferta urbana molt pobres. Els turistes amb més possibilitats marxen a llocs amb millors allotjaments i consideració social, ja que segons on s'estiuejava se'ls conferia l'estatus social.

- 2) Increment del benestar. Augment dels ingressos per càpita, que permet acumular estalvis als treballadors, per poder gaudir de vacances (en els inicis les vacances pagades no existien, no arribaran fins el segon quart del segle XX).
- 3) Ràpida urbanització. Es dona un gran creixement de les ciutats, amb tot el que comportava: increment de les taxes de pobresa i superpoblació, no disposar d'espais públics ni equipaments, segregació per barris, etc. Les localitats

turístiques es recolzen en la capacitat d'atracció de determinades zones de la ciutat.

- 4) Creixement de les formes de treball organitzades. Això es tradueix en un intent d'aplicar els mateixos models a l'organització de l'oci.
- 5) Civilitzar la classe treballadora. A partir de 1860 l'organització de les formes de lleure va agafant adeptes.
- 6) Reducció del número d'hores treballades. El percentatge de vida despert que s'estava treballant va passar del 70% el 1850, al 42% el 1900 (Corbin, 1995).
- 7) *Take off*. La pressió dels sindicats i treballadors, durant el segle XIX van obtenir per part dels empresaris uns certs beneficis. Aquests comencen a considerar les vacances com un factor que contribuïa a l'eficiència i bon funcionament de les fàbriques. Una característica d'aquestes vacances va ser que s'havien de gaudir de manera col·lectiva. A partir de 1860 les vacances es dedicaven a viatjar a la costa, lluny del lloc de residència habitual.
- 8) El romanticisme. Aquest incentiva el gaudir de la natura i paisatge i amb el pas del temps encoratjar a prendre banys de mar, que suposaven una retrobada amb la natura i amb les seves suposades propietats curatives.
- 9) Millora en els medis de transport. Especialment important va ser l'aparició del ferrocarril, que va augmentar de manera espectacular el nombre de passatgers que es podia transportar en un dia.

A principis del s. XX les vacances als *resorts* de costa anglesos s'han convertit en la forma predominant de lleure entre la societat britànica, que es veurà interrompuda per la primera guerra mundial (Mundet, 1998).

Cap a finals dels anys 30 les vacances es veien com un fet positiu, que permetia regenerar-se a nivell personal, convertint-se en un dret i plaer, que en el cas d'Anglaterra es gaudia a la costa, per la gran majoria. Així les dècades dels anys 20 i 30 van ser el moment de màxim esplendor dels nuclis turístics d'Anglaterra.

A partir dels anys 50 es comença a reprendre de nou una intensa activitat econòmica. Les vacances a l'estranger es comencen a popularitzar, però no es converteix en un fenomen de masses fins els 60, i la majoria d'habitants d'Anglaterra romanen fidels a les seves localitats de tota la vida. Així a partir dels anys 60 una part important de les destinacions turístiques de costa varen caure en l'autocomplaença, i no van detectar ni donar resposta als canvis estructurals que s'estaven produint en la demanda (Mundet, 1998).

Els motius que expliquen el declivi de les zones de costa del Regne Unit han estat múltiples i diversos, entre els que podríem destacar: el principal atractiu durant la segona meitat de segle XX és el sol i la platja; la competència dels mercats estrangers, que ofereixen millor qualitat/preu; les platges angleses no poden garantir el sol ni les aigües netes; canvi en les tendències dels turistes, a favor de formes d'allotjament que permeten més llibertat; procés de canvi en el model econòmic, donant lloc a un procés de desindustrialització; etc.

Brighton

Brighton és una localitat situada al sud del Regne Unit, es tracta d'un centre turístic de cert renom. Juntament amb Hove forma la conurbació denominada "*Brighton & Hove*", que constitueixen una de les ciutats costaneres més grans i conegudes del Regne Unit (Wikipedia).

Aquesta zona va assolir cert protagonisme en termes turístics, quan a partir de mitjans de s. XVIII es va posar de moda entre les classes altes angleses. Després d'uns inicis modestes les ciutats litorals comencen a competir amb les ciutats balnearis, de les que van copiar les atraccions, arquitectura i ritme de vida (Mundet, 1998).

MAPA I. Localització de Brighton en el Regne Unit

Font: Wikipedia

La zona de Brighton ja tenia la seva importància abans de l'aparició del tren, i es calcula que el 1835 varen prendre la ruta de Londres cap a Brighton per arribar a la costa sud unes 117.000 persones. No obstant aquest panorama canviarà radicalment a partir de l'arribada del ferrocarril a Brighton el 1841. Així el 1850 arribaren a Brighton 7.300 viatgers en una sola setmana i el 1862, el dilluns de Pasqua, seran 132.000 persones que faran el viatge, d'unes dues hores. Amb l'arribada del ferrocarril, l'aristocràcia i les classes benestants, abandonen Brighton, seguint a la família reial, ja que s'havia convertit en un lloc vulgar, al qual podia arribar una gran part de la població (Mundet, 1998).

Així doncs a partir de 1841 Brighton es converteix en un dels grans centres de la indústria turística, per la seva accessibilitat i perquè passa a ser assequible a les classes mitges i modestes. Per tant per entendre l'evolució turística de Brighton hem de tenir en compte el paper del ferrocarril, que durant el s. XIX va millorar molt l'accessibilitat als centres emissors i va ser un dels factors, que expliquen l'auge dels nuclis d'estiueig en el Canal de la Màniga (Vera, coord. 1997).

A més cal tenir en compte que el poder disposar d'un mínim de vacances ja es considerava fonamental, i es va veure reforçat per la *Bank Holiday Act* de 1870. A partir d'aquest mínim de vacances anuals, es constituirà la base perquè es vagin augmentant els dies de vacances, i ja a principis de segle XX s'instaura en alguns països europeus el poder gaudir d'unes vacances pagades.

El desenvolupament dels enclavaments turístics del sud d'Anglaterra va ser espectacular durant el s. XIX i va permetre un fort creixement de la població. El cens de 1851 del Regne Unit va permetre detectar aquests forts creixements demogràfics, ja que Brighton en mig segle va passar d'uns 7.000 habitants a 65.000, essent la zona més poblada (Urry, 2001).

Com ja s'ha esmentat abans al final de la Segona Guerra Mundial, i durant les dècades posteriors la confluència d'una sèrie de factors varen motivar el declivi d'aquesta zona com destinació turística. No obstant, segueix essent un lloc molt visitat, que rep entorn a 8 milions de turistes a l'any, i disposa d'una ampla oferta d'allotjament i de restauració, per donar cobertura a l'activitat turística (web [visitbrighton](http://visitbrighton.com)).

2.3.1.2 Desenvolupament turístic a la conca Mediterrània

Espanya és actualment una de les grans potències turístiques mundials. L'any 2007 varen arribar a Espanya uns 59 milions de turistes estrangers, dels quals 47 milions ho varen fer per motius d'oci i gaudir de vacances (web INE). En aquest sentit s'ha de tenir present que la posició de la Península Ibèrica, en la conca Mediterrània ha jugat un paper molt important.

A l'hora de valorar la importància del turisme per Espanya, hem de considerar quins han estat els factors que han donat aquest atractiu turístic, que segons Díaz (1993) són:

- 1) Proximitat geogràfica dels visitants. La distància entre Espanya i qualsevol dels països d'origen dels turistes europeus es troba a poc més de dues hores en avió. Per tant, es tracta d'una distància i temps assumible per una gran part dels potencials turistes europeus.
- 2) Accessibilitat del territori. Per terra hi ha algun factor que actuaria en contra, ja que la Península Ibèrica es troba en la perifèria del continent europeu i la xarxa viària no és de les millors. No obstant aquestes restriccions no es donen en el cas dels avions, que han estat, en certa manera els grans impulsors del turisme de masses.
- 3) Amplitud de l'espai turístic. Espanya pot oferir una gran diversitat d'espais i atractius naturals als turistes, entre els quals podem destacar el valor de les platges, i tota la franja litoral de la conca mediterrània.

Per tant, amb un context territorial favorable i les condicions socials i econòmiques d'Europa durant la segona meitat de s. XX es fàcil deduir com Espanya s'ha esdevingut una destinació turística de primer ordre. No obstant no podem oblidar un factor que va ser molt important: la diferència de preus respecte els països de procedència. Així amb els atractius del clima, les platges i el mar, el paisatge, etc. les xifres dels turistes comencen a augmentar de manera important un any rera l'altre.

Espanya, amb les seves platges i clima mediterrani, s'ha convertit en un dels icones del turisme de sol i platja. De manera general els productes oferts, es fan des del punt de vista de l'oferta, que requereix una construcció masiva per maximitzar les economies d'escala (Claver, Molina i Pereira, 2007).

El turisme ha estat i és el motor econòmic de moltes regions d'Espanya, entre elles la Comunitat Valenciana. Això, va provocar que en moltes zones es desenvolupés un procés urbanitzador, en molts llocs incontrolat, que amb el pas dels anys ha provocat la degradació de l'entorn i la destrucció de paisatges.

Benidorm

El municipi de Benidorm es troba situat al nord de la costa d'Alacant, dintre de la Comunitat Valenciana. Durant els anys 1960-75 era un petit poble mariner, que va experimentar un desenvolupament inesperat. Com podem veure en la següent taula l'evolució de la població de Benidorm va experimentar un important creixement a partir de la dècada dels 60, fins els anys 90. El desenvolupament demogràfic de Benidorm ha estat espectacular durant la segona meitat del segle XX, passat de 2.726 habitants el 1950 a 69.058 el 2007.

	1950	1960	1970	1981	1991	2001	2007
Benidorm	2.726	6.259	12.124	25.544	42.442	51.873	69.058

TAULA II. Evolució de la població de Benidorm 1950-2007

Font: INE

MAPA II. Localització de Benidorm a la Península Ibèrica

Font: Wikipedia

En un principi anaven a Benidorm els turistes de Madrid i de l'interior de la Comunitat Valenciana, molts d'ells es construïen petites cases allà. No obstant aquesta moda va

durar poc, ja que prest es varen començar a construir edificis alts propers a la platja, molts d'ells eren hotels (Claver, Molina i Pereira, 2007).

Foto 1. Imatge de Benidorm amb el seu creixement en altura

Font: <http://www.playasycosta.com/benidorm.html>

L'ordenació urbana que es va fer el 1956, va ser en termes clarament turístics, amb la finalitat de crear una ciutat per l'oci turístic. A partir d'aquest moment es dona un progressiu abandonament de les activitats tradicionals cap el sector serveis, que es va convertir en el motor econòmic i base de la prosperitat posterior de la zona. A partir de la posada en marxa de l'aeroport d'Altet el 1967 (Alacant), es va donar un important creixement dels vols xàrter, mitjà principal utilitzat pels desplaçaments dels turistes.

Un dels aspectes característics de la zona urbana de Benidorm és el seu model urbà-turístic, el creixement en altura dels seus edificis, que han configurat una imatge pròpia de la ciutat. El model turístic de Benidorm es caracteritza per la forta concentració. La ciutat va ser planificada per l'enlairament turístic i posterior desenvolupament guiat pels propietaris del sòl, que en molts casos es convertiren en hotelers. El Pla General d'Ordenació Urbana aprovat el 1956, va marcar les línies del desenvolupament que havia d'assolir Benidorm (Baños, 2001).

Es tracta en l'actualitat un dels destins turístics més importants i coneguts de la conca mediterrània. La Comunitat Valenciana va rebre durant el 2007 poc més de 21,3 milions de turistes, que varen suposar uns 152 milions de pernoctacions. Dels visitants arribats a la Comunitat Valenciana uns 5,6 milions eren estrangers, amb un clar predomini dels turistes del Regne Unit amb uns 2,5 milions, que representen el 45,6% dels turistes estrangers arribats a la Comunitat Valenciana⁵.

⁵ El turisme en la Comunitat Valenciana 2007, Conselleria de Turisme de la C. Valenciana

Analitzant la demanda del turisme estranger podem veure la gran importància que té el turisme britànic per la zona de Benidorm, ja que suposa entorn al 80% del total d'estrangers arribats, representant entorn al 45,6% del total de les pernoctacions.

A la zona de Benidorm es varen donar 11,1 milions de pernoctacions, de les quals 4,8 milions van ser de visitants nacionals i 6,3 milions d'estrangers.

Un dels trets característics de l'allotjament turístic de Benidorm, és la mitigació de l'estacionalitat. L'ocupació mitjana dels establiments hotelers, amb una mitjana anual de 35.693 places obertes, durant la temporada baixa ha estat d'aproximadament el 74,5%, mentre que en temporada alta s'ha estimat en el 96,5%. De fet la diferència en el nombre de places hoteleres obertes entre el més de gener (31.701 places obertes) i el mes d'agost (38.279 places obertes) va ser de només 6.578 places⁶.

A pesar de ser una destinació turística de sol i platja massiu, de segona generació, s'estan fent esforços per no caure en el declivi. Per això, s'han implantat dues estratègies de transformació mitjançant el reposicionament i la diversificació. El reposicionament consisteix en fer un replantejament i enfortir la imatge del destí per atreure visitants amb major capacitat de despesa i evitar caure en el turisme de poca capacitat de despesa. La diversificació la plantegen com l'explotació de recursos naturals, culturals, arquitectònics per atreure nous mercats, com turisme de negocis, de congressos i de vacances curtes de turisme nacional (Claver, Molina i Pereira, 2007).

Benidorm es troba entre el llocs turístics que han aconseguit pal·liar, en certa manera, la marcada estacionalitat. L'estratègia de diversificació de l'oferta permet captar diferents segments de demanda, i ha estat l'aposta d'alguns destins turístics per tal de mantenir nivells d'activitat al llarg de tot l'any. L'estratègia més coneguda són les vacances de l'IMSERSO, que permeten mantenir una certa activitat turística durant els mesos d'hivern (Baños, C.J. 2001).

Benidorm conta actualment amb 38.143 places hoteleres (125 establiments), que representen el 32,7% de les places turístiques de la Comunitat Valenciana i el 59,4% de les places de la província d'Alacant. Això, ens dona una idea de la importància d'aquesta ciutat en el conjunt del turisme de la regió.

A mode de resum podríem dir que Benidorm ha esdevingut una destinació turística típica de la conca Mediterrània. Entre les principals característiques de la ciutat hi ha el fet que es va desenvolupar urbanísticament des d'un punt de vista clarament turístic. Això ha donat lloc a que els establiments hotelers tinguin un pes molt important, per sobre d'altres tipus d'allotjament.

2.3.1.3 Un exemple de destí turístic del Carib

A principis dels anys 50 es va donar una disminució de la producció industrial a Mèxic i la demanda de productes mexicans a l'estranger va minvar, fet que va motivar un lleugeríssim augment del PIB. Durant aquesta dècada el Govern Federal va absorbir empreses deficitàries, per la seva importància estratègica i per combatre l'atur. Davant aquest negre panorama, amb una necessitat de divises important, el turisme es va considerar una alternativa clau. En aquest context, s'estableixen estímuls pel

⁶ El turisme en la Comunitat Valenciana 2007, Conselleria de Turisme de la C. Valenciana

creixement hotelier. Així entre 1958-1974 es considera que va ser l'època de consolidació del model turístic de Mèxic (Secretaria de Turismo, 2000).

A finals dels anys 60 es va iniciar l'etapa d'estudi dels Centres Integralment Planificats (CIP), com a pols de desenvolupament. El Govern Federal, en el marc d'una política unisectorial, va portar a terme programes de "*Desarrollo turístico integralmente planificados*" i de megaprojectes a partir de mecanismes que institucionalitza i de crèdits obtinguts de la banca internacional en el marc d'una economia subordinada als interessos de la iniciativa privada nacional i estrangera. Això va provocar que Mèxic s'hagi esdevingut, des de 1970, un dels més populars destins turístics del món, a partir de la política econòmica desenvolupada per l'Estat. (Pérez i Carrascal, 2000).

Com podem veure en la següent taula a partir dels anys 70 es quan realment el número de turistes arribats a Mèxic adquireix importància.

1950	1960	1970	1980	1990	1999
950.000	1.872.000	5.782.000	12.956.000	17.172.000	19.236.000

TAULA III. Evolució dels turistes arribats a Mèxic 1950-1999

Font: Estudio de Gran Visión del Turismo en México: Perspectiva 2020

Els principals factors que van incidir en l'auge i consolidació del model d'enclavament, desenvolupat per Mèxic, segons l'estudi realitzat per la Secretaria de Turismo són:

- L'estabilitat que va tenir Mèxic entre 1954-76, no va ser suficient per reduir els nivells de pobresa. A això se li ha de sumar un important creixement demogràfic, que dispara les taxes d'atur de gent sense qualificació. Aquests dos factors motivaren la intervenció del Govern Federal, per expandir l'activitat turística, que es veia com l'opció més factible per generar riquesa.
- Els destins dels anys 60 s'agafen com a models. Acapulco, situat a la zona del Pacífic, s'adopta com a model a seguir.
- La gran expansió de les línies aèries i cadenes hoteleres. Amb l'establiment de noves rutes, que possibilitaren l'accés al continent europeu va permetre la intensificació de l'activitat turística. La creació de nous aeroports i la millora de la xarxa aeroportuària internacional van ser vitals per la modernització del país. Amb l'arribada de les cadenes hoteleres, a partir dels 60, es millora una oferta fins llavors inadequada pels estàndards demandats pels viatgers.
- El paper dels *Tour operators*, que feien possible en un sola acció de compra-venda adquirir l'avió, hotel, pensió i altres serveis addicionals.
- La concepció dels Centres turístics integrals. Es va donar la intervenció de l'estat per a concebir instruments d'integració territorial, que va considerar el turisme com a peça clau pel desenvolupament econòmic. Així a finals dels 60 s'inicien els estudis dels CIP, que havien de servir per generar divises, donar feina i aconseguir el desenvolupament regional.

Així doncs, Cancún seria un exemple de destinació de tercera generació, que es caracteritzen per la seva planificació, control i qualitat de les infraestructures (ofereixen quasi tots allotjament de 4 o més estrelles). Es tracta de destins amb moltes instal·lacions annexes, com camps de golf, per la pràctica d'esport nàutics, etc. (Claver, Molina i Pereira, 2007).

Cancún

El desenvolupament turístic de Cancún s'ha d'entendre dintre de la concepció d'organització del territori que es tenia els anys 60-70. És una ciutat amb un important desenvolupament turístic, situada a la costa sud-est de Mèxic. Aquesta zona s'ha desenvolupat a nivell turístic des d'una vessant totalment planificada, amb la intenció de millorar els recursos econòmics de la regió.

A partir dels anys 60, els primers indicis sobre la realitat del turisme a nivell internacional i la importància del turisme com a entrada de divises a Mèxic, van fer que el govern mexicà donés prioritat a les destinacions existents, a la vegada que es començaven a cercar noves ubicacions. El que es pretenia era construir ciutats turístiques en zones on no hi hagués pràcticament res. Després d'avaluar diferents zones on es recomanava la construcció d'un centre turístic, un d'ells va ser Cancún, amb la intenció que donés a la regió (Quintana Roo) una forta embranzida econòmica.

MAPA III . Mapa de Cancún

Font: Maps of Mexico, <http://www.mexonline.com/maps/map-cancun-2.htm>

El projecte es va iniciar els anys 70 amb el Programa de Desenvolupament de Centres Turístics Integrals, portat a terme pel Fondo Nacional de Fomento al Turismo (FONATUR), que va plantejar la diversificació de l'oferta turística. Així, el 1975 comencen a funcionar els primers hotels del pol de desenvolupament turístic de

Cancún. Això permetria a Mèxic una participació activa en el mercat turístic internacional i diferenciar la demanda cap a productes de platja i mar, cultura i recreació, mitjançant l'obertura als mercats dels principals centres emissors d'Estats Units, Canadà i Europa (Pérez i Carrascal, 2000).

El projecte de desenvolupament turístic–urbà a l'àrea de Cancún es dividia en dues grans seccions: una coneguda com *Isla Cancún* o zona hotelera, amb excel·lents platges, on podem trobar els hotels més luxosos, i àrees destinades a esports sumptuaris, així com un fort desenvolupament nàutic i residencial. La segona secció es correspon a la zona urbana, dissenyada pel centre de la ciutat de Cancún. Avui dia els seus límits han estat superats per l'atracció que exerceix el centre turístic (Garcia de Fuentes, 1979).

El creixement i evolució de Cancún es podria dividir en diferents períodes (Martínez, 2004):

- De 1969 a 1975. Inicis del projecte Cancún. A partir de 1975 comencen a funcionar els primers hotels i s'inaugura l'aeroport internacional, que es troba a només 16 km de Cancún.
- De 1976 a 1983. Cap el 1976 Cancún s'havia consolidat com a destinació turística, amb uns 100.000 visitants.
- De 1984 a 1989. A partir del 1984 s'han de prendre algunes mesures correctores perquè el fort creixement experimentat en els anys precedents provoca un desequilibri en el sistema de la llacuna. No obstant durant aquest període el creixement en l'arribada de turistes va ser constant. La tendència positiva es va interrompre el 1988 amb un desastre natural, l'huracà Gilberto, que va tenir greus conseqüències per la zona.
- De 1990 fins l'actualitat. A partir de 1990 s'han creat els grans projectes nàutic–residencials de San Buenaventura i Puerto Cancún. Els atemptats terroristes de l'11 de setembre de 2001 va col·lapsar el turisme d'Estats Units, provocant una lleugera caiguda de l'arribada de visitants.

Actualment, segons dades de la secretaria de turisme de Mèxic (SECTUR) el 2005 arribaren a Cancún uns 3 milions de visitants i 4,5 milions de passatgers en avió, disposava d'uns 146 hotels (amb més de 27.500 habitacions):

Any	Núm. hotels	Visitants	Arribada de vols	Passatgers estrangers aeris
1975	15	99.500	1.013	48.100
1980	47	460.000	4.894	332.700
1985	59	729.900	9.822	722.300
1990	110	1.575.700	18.445	1.529.300
1995	121	2.154.600	28.079	2.462.300
2000	142	3.043.800	36.711	3.825.000
2005	146	3.072.100	46.285	4.581.000

TAULA IV. Evolució d'algunes dades turístiques de Cancún 1975-2005

Font: Fondo Nacional de Fomento al Turismo (FONATUR)

Com podem veure l'explotació turística del sol i platja ha tingut com a resultat la concreció en molts models diferents. Probablement per cada territori es podria parlar d'un model territorial i turístic propi, tot i les similituds que es poden trobar entre algunes destinacions. En aquest apartat s'ha explicat de manera breu alguns dels models de desenvolupament turístic, en tres regions diferents. Les tres tenen la coincidència d'estar inclosos dintre del denominat model turístic de sol i platja. No obstant, les particularitat de cada una de les regions i el seu estadi han fet que els processos hagin tingut diferències notables entre les regions.

Aquestes diferències es veuen reflexades en els components de l'oferta turística, l'estructura social i cultural, la configuració del territori, etc. Tots aquests aspectes han tingut la conseqüència sobre el tipus de demanda que es mostra diferent en funció de la zona. A partir d'aquesta informació podem veure com la situació del turisme en les zones explicades ha donat lloc a realitats molt diferents, amb els seus problemes i virtuts.

3 EVOLUCIÓ DEL TURISME A LES ILLES BALEARS

Les Illes Balears, igual que Benidorm, s'inclouen dintre de les destinacions de segona generació, com la major part de la conca Mediterrània. En aquest sentit hem de tenir en compte que aquestes destinacions es varen desenvolupar des del punt de vista de l'oferta, que requeria la construcció d'hotels per tal de maximitzar els guanys econòmics (Claver, Molina i Pereira, 2007).

El creixement de la conca Mediterrània com espai turístic de segona generació, durant els anys 60 i 70, va motivar en certa manera un declivi dels *resorts* de costa del Regne Unit, que s'havien convertit en les destinacions turístiques de primera generació.

Així com ja s'ha dit, les Illes Balears i també Menorca varen desenvolupar-se turísticament com a destinacions de segona generació, coincidint en l'època del *boom* del turisme de masses, entre 1960-73. No obstant el procés d'implantació del turisme va presentar algunes diferències en les Illes, relacionat amb l'estructura regional o local de cadascuna d'elles.

Les Illes Balears s'han esdevingut amb el temps en un exemple clàssic del desenvolupament turístic del model fordista. Aquest model es basa en la indiferenciació dels clients, amb una alta estandardització i on s'ofereix bàsicament "*sol i platja*".

Actualment les Balears, tenint en compte la teoria del cicle de vida de les àrees turístiques, de Butler, es trobarien en la seva fase madura, que fa que s'intentin prendre mesures per seguir fent atractiu el sol i platja, al mateix temps que s'intenta posar en valor altres recursos. I des de fa uns anys s'ha obert el debat de com resoldre el problema de l'estacionalitat de l'activitat turística a les illes, ja que aquesta condiona l'activitat econòmica de la comunitat.

3.1 CONTEXT TERRITORIAL

L'evolució del turisme, des dels seus inicis, ha sofert molts canvis i transformacions segons l'època o moment històric. És innegable que per a les Illes Balears, el turisme s'ha esdevingut clau per poder entendre la situació actual, en que s'ha convertit en el sector bàsic de l'economia de la Comunitat Autònoma, però també pel conjunt de l'estat espanyol.

A l'hora d'analitzar el desenvolupament turístic hem de tenir en compte alguns aspectes, a part de la seva visió estrictament econòmica. Així, al llarg de la història hi ha hagut una sèrie de factors que han estat importants en el procés de consolidació del fet turístic. Ja que aquesta activitat no pot oblidar el territori i els vincles que s'estableixen entre les societats emissores i receptores. També s'ha de tenir en compte que es tracta d'una activitat que posa en relació dos llocs diferents (el de la demanda i de l'oferta), i que per tant els fets conjunturals que es puguin donar en un dels dos indrets tindrà alguna repercussió en l'altre.

En un estudi elaborat el 1970 pel *Sindicato Provincial de Hosteleria de Baleares*, s'exposaven les principals raons que havien de reunir les zones turístiques per ser considerada adequada la seva afluència turística. Aquestes eren:

- 1) País llatí.
- 2) Pau i estabilitat política i social.

- 3) Clima assolellat, càlid i mar tranquil.
- 4) Accés per aire.
- 5) Preus a la baixa.
- 6) Concentració hotelera inicial.
- 7) Paisatge.
- 8) Empresariat preparat i disposat a seguir les directrius.
- 9) Bon emplaçament per a les línies aèries. Tant en la distància des dels llocs d'origen, com des de l'aeroport a les zones turístiques.

En tots els punts les Illes Balears, i especialment Mallorca tenien un cert avantatge comparatiu amb altres llocs de la conca mediterrània. Ja que a part de les bones condicions naturals (clima, paisatge, etc.), se li havia de sumar una certa tranquil·litat a nivell institucional i uns preus molt competitiu, amb la diferència al canvi entre la pesseta i les altres monedes europees del moment.

Així doncs en el cas de les Illes Balears possiblement la seva situació, juntament amb els altres factors abans comentats, s'ha esdevingut clau per entendre el gran auge que ha aconseguit el turisme, des dels seus inicis (anys 60), fins a l'actualitat.

Les Illes Balears es troben situades en la part occidental de la conca mediterrània. Aquesta situació de privilegi ha permès que durant les darreres dècades del segle XX, s'hagin donat les condicions propícies pel desenvolupament de l'activitat turística. El conjunt de les illes es troben a una distància curta dels principals països europeus emissors, fet que ha estat clau per entendre l'arxipèlag com una destinació turística atractiva i de primer ordre. Per exemple l'aeroport de Palma de Mallorca es troba a uns 1.700 km d'Hamburg, aproximadament 2,30 hores de vol, o a poc més de 1.000 km de París amb unes 2 hores de vol. Això són distàncies i temps assumibles pels turistes, a més entren dintre d'una mateixa franja horària, excepte els britànics.

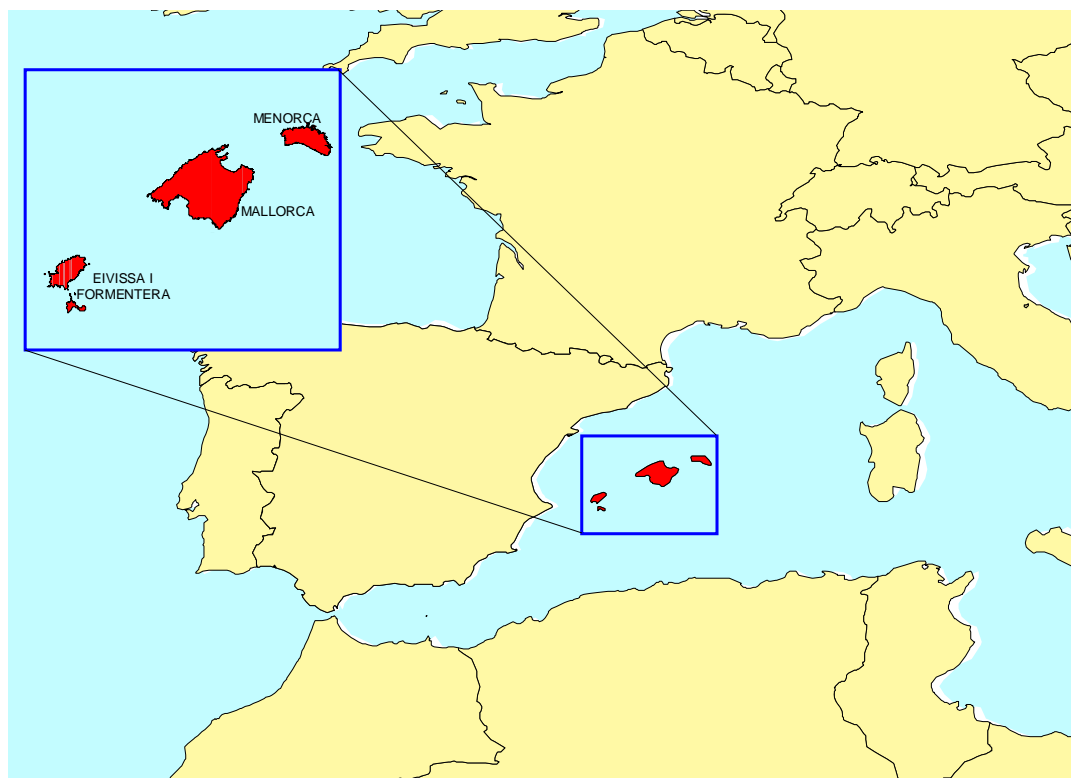
Quan s'analitza l'activitat turística, normalment es fa des del punt de vista econòmic i es centra bàsicament en les relacions entre la demanda i l'oferta, entre les àrees emissores que disposen de rendes altes, les àrees receptores que disposen d'allotjament, etc.

En el cas de les Illes Balears s'ha de dir que hi ha una sèrie de condicions físiques, importantíssimes, ja que disposen d'unes condicions naturals excepcionals, amb platges magnífiques, unes bones condicions climàtiques, etc.

Fora de qualsevol determinisme natural s'ha de dir que l'espai turístic no és una realitat fins que els agents econòmics i socials decideixen apostar per aquesta activitat. No podem oblidar que no tots els llocs potencialment turístics acaben convertint-se en espais turístics. Ens podem trobar llocs amb unes condicions fabuloses, però que per algunes circumstàncies, tant socials, culturals o d'altres tipus, no aconsegueixen desenvolupar-se adequadament en l'activitat turística (Callizo, 1991).

Per aquest fet és important exposar, tot i que de manera breu, alguns dels factors naturals que han permès el desenvolupament turístic de les Illes Balears. Cal remarcar que en cap cas esteim parlant de factors determinants, però sí que tenen la seva transcendència. Entre aquests factors el més important possiblement siguin les bones condicions climàtiques.

El clima no constitueix un factor de transformació turística per si mateix, però si és un condicionant important i a tenir en compte. Sembla clar que la moderació dels hiverns a la conca mediterrània va ser un factor important pels primers viatgers. Però serà a partir de la segona meitat del segle XX en que l'hàbit i moda de prendre el sol, farà augmentar de manera espectacular el flux de viatgers des del nord d'Europa cap a la zona de la Mediterrània, i altres territoris de clima càlid. Així amb l'augment dels períodes de vacances i la recerca de llocs d'ambient càlid i assolellats serà bàsic.

MAPA IV . Mapa de localització de l'arxipèlag balear

Font: elaboració pròpia

Les Illes Balears queden inserides dintre de l'àmbit de la Mediterrània amb uns estius calorosos. Aquest fet és bàsic per poder desenvolupar l'activitat turística, però també n'és un condicionant important de la seva estacionalitat. El fet de només disposar d'uns mesos de calor, fa que l'activitat es concentri en el període determinat i per tant, s'estableix una estacionalitat que afecta a la resta d'aspectes (ocupació, allotjaments, etc.). De fet la temporada turística es limita a l'obertura dels establiments, ja siguin d'allotjament o d'oferta complementària, des del maig fins a l'octubre. La resta de l'any la gran majoria d'establiments romanen tancats.

Així doncs, hem de dir que el turisme que hi ha actualment a les Balears, es fruit del desenvolupament d'aquesta activitat al llarg dels darrers 50 anys. Des dels inicis dels anys 60, que va ser el moment en que es dona un important creixement en el nombre de visitants, que arriben a les illes, i el sector passa a ser bàsic dintre de l'economia de l'arxipèlag.

3.2 BREU EVOLUCIÓ HISTÒRICA DEL TURISME A ILLES BALEARS

La presència de turistes, abans del 1900, a les Illes Balears és, quasi bé, insignificant o poc important a nivell quantitatiu. Bàsicament, es tractava de *viatgers* (era el terme més utilitzat), que visitaven durant un període de temps les illes sense fixar-hi la residència de manera permanent. Les motivacions bàsiques eren diverses, com ara el desig d'aventura, interès per un món diferent, etc.

A principis de segle XX a les Illes Balears, i especialment a Mallorca, ja existia un corrent turístic. No obstant aquest era poc important. El nombre de turistes allotjats en hotels va passar de 20.168 el 1930 a 40.045 el 1935, segons Barceló i Frontera (Welcome!, 2000). Però amb l'esclat de la Guerra Civil (1936-39) el flux de turistes es va veure interromput.

Cap els anys 30 del segle XX es comencen a posar les bases del que es coneixerà com a turisme de masses. El primer efecte important és la imposició d'una moda entre les classes privilegiades, que serà fonamental en el futur. La moda consistia, bàsicament, en prendre banys solars. Durant la dècada de 1930 es descobreixen les propietats saludables dels banys solars pel tractament d'algunes deficiències i malalties (Mazón, 2001). A partir d'aquests anys es comença a imposar la moda dels banys de sol. Aquests passaran a ser part d'un estil de vida més sa, que suposava exhibir el bronzejat com un trofeu després de les vacances. Era una manera per part de la burgesia de distingir-se del proletariat urbà. Un segon pas important va ser adaptar els centres costaners per poder satisfer les necessitats dels visitants. El tercer i últim condicionant és el clima i les condicions del litoral. La nova fórmula de fer turisme requeria unes condicions que la costa Mediterrània tenia: bon clima i platges. Però, no serà fins a mitjans del segle XX quan es donarà l'autèntica embranzida del fenomen turístic amb l'aparició del turisme de masses.

Durant aquesta època s'estava donant l'arribada d'uns 40.000 turistes (concretament 40.035 el 1935) a Mallorca (Soriano Frade, 1975). Aquesta corrent es va veure trencada amb l'esclat de la Guerra Civil espanyola (1936-39) i amb la II Guerra Mundial (1939-1945). Aquests esdeveniments van tenir una clara repercussió en l'activitat turística, que es va veure pràcticament paralitzada.

Al llarg dels anys 40 es produeix un lent renaixement, recolzat bàsicament amb el turisme nacional. La primera estadística formal elaborada data de 1950 i donava una xifra aproximada de 98.081 turistes arribats a Mallorca, dels quals el 68% eren espanyols. Molts d'aquests degueren arribar a l'illa atrets per la popular campanya que va realitzar el Foment del Turisme de Mallorca "*Luna de miel en Mallorca*", que es va portar a terme a finals dels anys 40.

Un factor molt important, i que va ser possiblement clau en l'esdevenir de l'activitat turística a les Balears va ser la celebració del Congrés Internacional de SKAL Club (agents de viatge europeus) el 1953. Aquest congrés s'havia de celebrar a Holanda però unes grans inundacions ho impediren i es va canviar la seu per Palma. L'organització, tant les autoritats com el sector privat es varen abocar en l'esdeveniment, que va resultar un èxit i establia les bases del desenvolupament turístic de l'illa, i del conjunt de les Illes Balears. Per tant, es podria dir que la irrupció de les Illes Balears, i especialment de Mallorca, en el panorama internacional es va donar, en certa manera, d'una forma fortuïta:

"El gener del 1953 els dics de Zelanda (Holanda) varen cedir i inundar quasi 160.000 hectàrees, amb un balanç de 1.800 morts. En aquesta localitat s'havia

de celebrar la reunió anual dels principals agents de viatge europeus, però degut a la catàstrofe era impossible. Es va buscar un altre lloc i es va elegir Mallorca. El contacte amb l'illa va ser una revelació per els empresaris turístics, que la varen descobrir i conèixer personalment de manera fortuïta. Així es va incorporar les Illes Balears dintre dels circuits turístics”⁷(Mazón, 2001 p.93)

Uns altres factors que van ajudar molt a desenvolupar l'activitat turística varen ser la incorporació de l'aviació comercial, que va possibilitar l'expansió de la indústria turística cap a destinacions, fins aleshores massa allunyades, i dels “*tour operators*”. Durant els anys 50 hi havia un gran excedent d'avions, principalment britànics i americans, de la guerra mundial. Aquests aparells, a un preu quasi bé de “saldo”, varen ser adquirits per diferents companyies amb la intenció de lluitar contra les companyies de vols regulars. Així s'introdueix el vol “*xàrter*”, amb l'intent de crear un sistema de vacances entorn al transport aeri a uns preus sensiblement més baixos (Díaz-Plaja, 1972).

En quan al “*tour operador*”, va treballar com enllaç entre els hotels i els vols xàrter. Mitjançant la reserva d'un cert nombre de places, pagades per endavant, aconseguien una reducció significativa dels preus. A la vegada omplint l'avió amb els vols xàrter, aconseguien una reducció significativa dels bitllets. Així amb la conjunció d'aquests dos factors s'establia la possibilitat d'oferir unes vacances a uns preus molt inferiors a l'habitual i ampliava considerablement els sectors socials que es podien veure beneficiats amb aquesta. Això, permetia als “*tour operators*” augmentar de manera important el nombre de turistes i per tant compensava el preu baix que oferien (Soriano Frade, 1981).

A partir dels anys seixanta el turisme es converteix en un autèntic fenomen social. Això va ser possible gràcies a que els treballadors van assolir uns privilegis, fins aleshores desconeguts: disposició de més temps lliure, generalització de vacances pagades, etc. Així el turisme era practicat (i continua essent) per quasi bé totes les classes socials dels països desenvolupats i està basat en el sol i platja, tot i que els darrers anys han sorgit altres formes de fer turisme.

	MALLORCA	MENORCA	EIVISSA	FORMENTERA	TOTAL
1960	361.092	7.652	30.119	1.166	400.329
1961	467.029	6.952	41.253	1.489	517.080
1962	486.079	9.781	44.413	1.841	542.524
1963	697.978	11.081	55.984	2.160	767.727
1964	648.588	11.086	84.678	2.353	747.311
1965	960.458	14.439	102.538	3.391	1.081.621
1966	1.099.659	21.425	113.415	3.468	1.238.928
1967	1.241.042	21.129	135.810	4.179	1.403.231
1968	1.411.836	29.579	161.675	6.525	1.610.929
1969	1.625.036	39.259	263.604	7.233	1.936.970

⁷ Bisson, 1986. Actas del Coloquio de Geografía del Turismo y del Ocio, celebrat a Mallorca.

1970	1.853.262	56.117	350.806	11.864	2.274.460
1971	2.330.480	73.199	493.859	15.996	2.916.776
1972	2.774.814	109.375	515.052	19.406	3.422.555
1973	2.849.632	131.625	568.686	23.295	3.577.635
1974	2.555.137	114.767	496.825	22.276	3.192.862
1975	2.765.243	121.410	525.045	24.156	3.439.950

TAULA V. Afluència de viatgers per illes allotjats en establiments hotelers 1960-75

Font: Anuaris "El turismo en Baleares" (CITTIB)

Com podem veure en la taula anterior la dècada dels 60 va ser la del fort creixement del turisme a les Illes Balears, amb algunes diferències segons l'illa. Pel conjunt de l'arxipèlag els resultats varen ser espectaculars, ja que es més que duplicava el número de viatgers arribats cada quinquenni.

El turisme de sol i platja va tenir un desenvolupament fulgurant en gran part de la Mediterrània. Les principals característiques d'aquest tipus de turisme a Espanya són (Mazón, 2001):

- 1) Control de part dels grans grups d'intermediaris (*tour operadors*) per la manca de recursos econòmics i instrumentals de les administracions i empreses.
- 2) Desenvolupament espontani i sense massa control.
- 3) Absència de qualsevol planificació urbanística.
- 4) Urbanització de sòl d'alt valor paisatgístic.
- 5) Forta estacionalitat.
- 6) Política de preus baixos en repercussions en els serveis oferts.
- 7) Fortes repercussions en els ecosistemes, sobreexplotació de recursos naturals i destrucció de paratges naturals d'interès paisatgístic.

Així la confluència dels diferents factors motivaren en certa manera l'anomenat "*boom*" del turisme. Així, el fet de viatjar va passar a ser de masses, perquè qualsevol persona amb uns mínims ingressos feia turisme.

Durant els anys 50, Mallorca va seguir un ritme de creixement suau però constant. Aquest increment feia insuficients les infraestructures existents, principalment les referents a l'aeroport, i per tant es feia imprescindible actuar. Les actuacions eren necessàries a nivell de l'estat espanyol, per intentar millorar la situació econòmica general. Per això, es va portar a terme el conegut com Pla d'Estabilització (1959). Aquest pla senyalava unes mesures que s'havien de prendre respecte la política econòmica, que havien d'afectar el sector públic, la política monetària i el sector exterior. Aquest pla va marcar l'inici del que s'ha anomenat "*boom turístic*", època en que s'han de tenir en compte tots els factors i condicionants, tant interiors com exteriors, per entendre el fort creixement experimentat, a nivell econòmic, vinculat al creixement de l'activitat turística.

Així al llarg de la dècada dels 60 es consolida l'activitat turística en totes les illes, amb les particularitats de cadascuna d'elles, com podem comprovar amb el nombre de passatgers que passaren pels aeroports:

	Mallorca	Menorca	Eivissa	TOTAL
1950	74.300	4.875	--	79.175
1955	278.797	13.935	14.016 *	292.732
1960	636.764	13.580	38.897	684.881
1965	2.046.196	52.620	186.814	2.285.630
1970	4.723.331	246.596	882.439	5.852.366
1975	6.768.936	539.861	1.514.699	8.823.496
1980	7.392.779	805.795	2.052.141	10.250.715
1985	8.804.152	921.048	2.257.244	11.982.444
1990	11.334.228	1.470.697	2.467.166	15.272.091
1995	14.733.477	2.073.783	3.359.220	20.166.480
2000	19.411.426	2.772.337	4.475.436	26.659.199
2005	21.240.593	2.590.599	4.164.647	27.995.839

* Les primeres dades d'Eivissa corresponen a 1958, any d'entrada en funcionament de l'aeroport

TAULA VI. Tràfic de passatgers per aeroports de les Illes Balears 1950-2005

Font: Anuaris de "El turismo en Baleares". Ministerio Información y Turismo

L'any 1960 s'inaugura l'aeroport de Son Sant Joan de Mallorca. A partir d'aquell moment, aquest comença a incrementar de manera espectacular les xifres de turistes arribats. Així, l'aeroport de Son Sant Joan de Palma va passar dels 632.404 passatgers el 1960 als més de 4,7 milions el 1970, el que va suposar passar d'uns 361.000 viatgers allotjats en establiments turístics l'any 1960 i més d'1,8 milions l'any 1970.

Eivissa no va disposar d'aeroport fins el 1958, que es va obrir al trànsit nacional. A partir d'aquell moment comença a incrementar les exigües xifres de turistes arribats a l'illa, que ho feien en transport marítim. El 1966 l'aeroport s'obri al trànsit internacional, i va assolir l'arribada de 256.000 passatgers, que varen superar l'1,5 milions el 1973.

A l'illa de Menorca existia un aeroport des del 1949, però en un emplaçament molt desfavorable, que amb grans dificultats atenia el trànsit nacional. Això feia que per aconseguir un desenvolupament turístic semblant a la resta de les illes de l'arxipèlag es feia necessari cercar una nova ubicació a l'aeroport. Així el 24 març de 1969 es va inaugurar un nou aeroport, en l'actual emplaçament, obert al trànsit internacional. Aquest nou aeroport representa el punt de partida de la conquesta del mercat turístic. L'illa va passar dels 13.580 viatgers l'any 1960 a superar els 246.000 viatgers deu anys més tard, quan l'any 1965 només n'havien arribat uns 52.600.

A partir dels 70, especialment després de la construcció i consolidació a nivell internacional dels aeroports de les illes, l'arribada de turistes ha estat una constant, i amb el pas dels anys s'ha multiplicat, convertint el sector dels serveis, especialment l'hosteleria, en el motor econòmic de les illes.

La crisi econòmica del 1973 va afectar de manera generalitzada a tot Europa. Aquesta crisi, motivada per la crisi petroliera, va afectar el sector del transport, amb el seu encariment, que juntament amb l'augment de l'atur provoquen una davallada del

nombre de turistes. Això va tenir una repercussió en l'afluència de turistes arribats a les illes, que va veure reduït el seu nombre. Així, com podem veure en les dades de la següent taula, Mallorca entre 1973-76 va disminuir un 13 %, Eivissa va disminuir un 14,4% i Menorca un 1,4%, en el nombre de turistes arribats. Probablement la situació de cert retard en el desenvolupament turístic de Menorca, va fer que es veies menys afectada per la crisi del petroli.

Amb les dues crisis petroleres dels anys 70 (1973 i 1979) es va donar un canvi psicològic important, ja que no s'havia previst que es pogués donar una baixada en el nombre de turistes arribats, pensant que cada any es donarà un augment en el nombre de turistes arribats (Seguí, 1996). En la següent taula es veu clarament que els anys posteriors als de la crisi es donava una baixada en el nombre de turistes arribats a les Illes Balears.

Any	Mallorca	Menorca	Eivissa	Formentera	TOTAL
1973	2.849.632	131.625	568.686	23.295	3.573.238
1974	2.555.137	114.767	496.825	22.276	3.189.005
1975	2.765.243	121.410	525.045	24.156	3.435.854
1976	2.479.355	129.845	486.733	27.579	3.123.512
1977	2.705.528	125.923	466.054	31.218	3.328.723
1978	3.003.154	159.642	534.255	33.125	3.730.176
1979	3.025.923	187.579	557.005	29.249	3.799.756
1980	2.780.925	209.904	534.482	25.328	3.550.639

TAULA VII. Afluència de viatgers per illes allotjats en establiments hotelers 1973-80

Font: Anuaris de "El turismo en Baleares" (CITTIB)

A partir dels anys 80 es donarà un nou període de creixement, que es mantindrà fins a finals de la dècada. Durant aquesta època es dona un canvi en la fórmula de l'allotjament: l'apartament. Aquest tipus d'allotjament permeté un fort creixement del turisme familiar, especialment del britànic, que pot gaudir d'unes vacances més econòmiques (Seguí, 2006).

A finals dels 80 i principis dels 90 es va donar una nova crisi econòmica que va repercutir en una disminució del nombre de turistes arribats i dels ingressos que aquests generaven a les Balears.

Amb l'arribada al poder el 1999 del Pacte de Progrés es varen prendre algunes mesures en matèria turística, la més destacada de les quals va ser l'ecotaxa. Aquesta va generar una gran polèmica i un enfrontament entre govern i el sector hotelier, que va repercutir negativament en la imatge de les Balears i amb una disminució dels turistes arribats.

No obstant a part de l'ecotaxa es varen donar múltiples factors que complicaren la situació turística de Balears com l'efecte de psicosi que generà l'atemptat a les Torres Bessones de l'11 de setembre, la crisi econòmica d'Alemanya o els nous gusts i exigències dels turistes (Seguí, 2006).

Si analitzam les dades d'allotjaments turístics des de 1985 fins a l'actualitat, pel conjunt de les Illes Balears, podem veure com s'ha donat la progressiva disminució del

nombre d'establiments turístics però han augmentant la seva capacitat d'allotjament, al mateix temps que han anat guanyant importància els establiments extrahotelers⁸.

Així a les Illes Balears el 1985 hi havia 1.662 establiments turístics i 243.244 places, i es va passar el 2005 a 1.414 establiments i 317.517 places.

En aquest context Menorca ha tingut un comportament, en certa manera diferent. En aquesta illa s'ha produït un augment del nombre d'establiments (1985 tenia 99 i el 2005 eren 112) al mateix temps que s'incrementaven el nombre de places (1985 tenia 13.494 i el 2005 eren 26.874).

En la següent taula es pot observar l'evolució que s'ha donat en les diferents illes des de 1985-2005:

			Oferta Hotelera	Oferta extrahotelera	TOTAL
MALLORCA	1985	Establiments	1.227	528	1.755
		places	184.717	41.656	226.373
		% places	81,60	18,40	100,00
	1995	Establiments	1.024	476	1.500
		places	209.402	61.861	271.263
		% places	77,20	22,80	100,00
	2005	Establiments	981	615	1.596
		places	231.649	54.759	286.408
		% places	80,88	19,12	100,00
MENORCA	1985	Establiments	99	74	173
		places	13.494	3.629	17.123
		% places	78,81	21,19	100,00
	1995	Establiments	98	200	298
		places	20.989	19.776	40.765
		% places	51,49	48,51	100,00
	2005	Establiments	112	240	352
		places	26.874	22.298	49.172
		% places	54,65	45,35	100,00
EIVISSA	1985	Establiments	285	205	490
		places	41.304	17.416	58.720
		% places	70,34	29,66	100,00
	1995	Establiments	276	261	537
		places	52.030	24.512	76.542
		% places	67,98	32,02	100,00

⁸ Segons la Conselleria de Turisme inclou els apartaments, turisme d'interior, agroturisme, hotel rural i càmping.

FORMENTERA	2005	Establiments	277	275	552
		places	54.345	25.519	79.864
		% places	68,05	31,95	100,00
	1985	Establiments	51	49	100
		places	3.729	2.142	5.871
		% places	63,52	36,48	100,00
	1995	Establiments	46	76	122
		places	4.620	2.885	7.505
		% places	61,56	38,44	100,00
2005	Establiments	44	75	119	
	places	4.649	3.019	7.668	
	% places	60,63	39,37	100,00	
ILLES BALEARS	1985	Establiments	1.662	856	2.518
		places	243.244	64.843	308.087
		% places	78,95	21,05	100,00
	1995	Establiments	1.444	1.013	2.457
		places	287.041	109.034	396.075
		% places	72,47	27,53	100,00
	2005	Establiments	1.414	1.205	2.619
		places	317.517	105.595	423.112
		% places	75,04	24,96	100,00

TAULA VIII. Establiments turístics per illes 1985-2005

Font: Anuaris de "El turisme a les Illes Balears" (CITTIB)

Com hem pogut veure el comportament i evolució turística de cada una de les Illes Balears ha estat diferent. No s'ha donat una situació homogènia en totes les illes. No obstant, sembla clar que totes han desenvolupat un model turístic semblant, vinculat a les característiques físiques i geogràfiques de la regió, amb un predomini del turisme de sol i platja.

En la següent taula es resumeixen els principals esdeveniments que s'han donat a Espanya i a les Illes Balears que han pogut tenir alguna relació amb el desenvolupament de l'activitat turística:

ÈPOCA	MÓN / ESPANYA	ILLES BALEARS
Abans de 1950	Inicis de l'activitat turística La Guerra Civil (1936-39) i la II Guerra Mundial (1939-45) frenen el creixement. Importants moviments emigratoris cap	1905 Creació del Foment del Turisme de Mallorca 1909 Creació de la Societat d'Atracció de Forasters i Excursions, dins l'Ateneu de Maó. Frenada de l'afluència de turistes per l'esclat

	Europa o Amèrica	de la Guerra Civil (1936-39) i la II Guerra Mundial (1939-45). Campanya del Foment del turisme de Mallorca " <i>Luna de miel en Mallorca</i> " (1950)
1950-60	Creació del Ministerio de Información y Turismo (1951) 1,2 milions de visitants (1951) Conveni de l'Aviació civil (Paris, 1956) que permet els vols xàrter. Llei del sòl espanyola (1956) punt de partida de l'activitat urbanitzadora Pla d'Estabilització (1959), que va afavorir les relacions econòmiques i el trànsit de passatgers	Domini del turisme espanyol (68%) (1950) 1ª Assemblea Turística de Mallorca (1951) Comença a operar Air France i BEA a Son Bonet (1952) Congrés Internacional SKAL Club a Mallorca (1953) Obertura de l'aeroport d'Eivissa (1958) Primer vol directa Menorca-Londres (1958) Inauguració aeroport Son Sant Joan (1960). També s'inaugura el Passeig Marítim de Palma
1960-70	Creació de la Subsecretaria de Turisme (1962) Llei de Centres i Zones d'Interès Turístic (1963) 16 milions de turistes (1970), el 63,1% arribats per carretera; el 36,6% francesos.	Es passa de 400.029 viatgers el 1960 als més de 2 milions el 1970. <i>Tour Operadors</i> comencen a controlar el mercat Balears té una capacitat hotelera de 56.695 places i 16.285 extrahoteleres (1964). Obertura al trànsit internacional l'aeroport d'Eivissa (1966) Inauguració aeroport de Menorca (1969) Al llarg de la dècada l'aeroport de Son Sant Joan és el que rep un major nombre de viatgers estrangers de tot Espanya.
1970-80	Mort de Franco (1975) Creació de l'Organització Mundial del Turisme (1975) 1975: 19,8 milions de turistes, 3.402 milions de \$ d'ingressos 1979: 24 milions de turistes, 6.484 milions de dòlars d'ingressos 1973-76 crisis petroleres mundials	El turisme es veu com la gallina dels ous d'or Gran boom de la construcció d'allotjaments 2,2 milions de viatgers (1970) Cadena Hoteles mallorquines es converteix en Cadena Sol (1976) 1er Congrés Turístic de Mallorca (1979) Tot i la crisi del petroli, les Illes Balears quasi dupliquen el nombre de passatgers arribats; 1970 = 5,8 milions i 1980 = 10,3
1980-90	1ª Fira de Turisme a Madrid (FITUR) (1981) Entrada d'Espanya a la Comunitat Europea (1986) 1980: 814.394 places hoteleres, 22,4 milions de turistes i 6,9 milions \$ d'ingressos 1989: 918.649 places hoteleres, 32,5 milions de turistes i 16,2 milions \$ d'ingressos	Estatut d'Autonomia (1983) Decret Cladera (1984) Clar domini d'anglesos (39,4%) i alemanys (31,3%) en els turistes estrangers arribats a les illes (Dades de 1985) Augment del turisme residencial. 308.000 places turístiques amb un 21% extrahoteleres (1985) Llei 7/1988 sobre mesures transitòries d'ordenació d'establiments hotelers i allotjaments turístics.

1990-2000	Guerra del Golf (1991) Pla Futures (1992-95) per millorar competitivitat turística 1995: 38,8 milions de turistes i 18,9 milions € d'ingressos 1999: 74 milions de visitants i 51,2 turistes i 32,5 milions € d'ingressos	Llei d'Espais Naturals (1991) Decret del Pla d'Ordenació de 'Oferta Turística (POOT) i inauguració de l'Escola d'Hosteleria (1995) Aprovació de les DOT (1999) Llei general turística (1999) Problemàtica ambiental i dèficit de recursos Domini de turisme alemany i britànic
2000- Actualitat	Entra en circulació la moneda única (euro, €) (2002) El 2006 s'assoleix el màxim històric amb l'arribada de 58,5 milions de turistes	Llei 7/2001 de l'impost sobre estades a empreses turístiques (ecotaxa). Els alemanys (42,8%) superen als estrangers anglesos (35,3%) passant a ser els turistes de major aflluència Lleuger increment de l'oferta extrahotelera (24% de totes les places turístiques) Arriben a les Balears entorn a 11-13 milions de turistes a l'any Ampliacions dels aeroports de Balears, el 2005 passen per ells quasi 28 milions de passatgers Aprovació del Pla Territorial de Menorca (2003) i de Mallorca (2004)

TAULA IX. Evolució del turisme a les Illes Balears i a Espanya durant la segona meitat del s. XX

Font: elaboració pròpia a partir de diverses fonts

El turisme que hi ha actualment a les illes és conseqüència de l'evolució seguida al llarg dels darrers 50 anys. Sembla clar que el gran creixement turístic de les Balears es va donar durant la dècada dels 60, que es quan es produeix l'anomenat boom turístic. A partir d'aquell moment el turisme passa a ser l'autèntic motor econòmic de l'arxipèlag balear.

L'any 2008 varen arribar a les Illes Balears uns 13,1 milions de turistes. Dintre d'aquest flux cal destacar el paper aglutinador de Mallorca, que acull el 75,38 % de tots els turistes arribats a les illes. Eivissa i Formentera acullen el 15,97 % i Menorca es queda a la cua amb el 8,65 % restant⁹.

La majoria dels turistes arribats a les illes són alemanys (30,7%) i britànics (27,3%), seguits pels espanyols (23,3%). Aquests darrers han anat guanyant pes en els darrers anys.

Una de les característiques més importants de l'actual activitat turística, en relació al tipus de turisme majoritari (turisme de sol i platja), és la marcada estacionalitat. Aquesta, estacionalitat, ve condicionada pel clima de la zona, que fa que el període més adient per l'activitat es situí entre els mesos de maig i octubre. Així, l'activitat econòmica més important de les Balears, només es desenvolupa durant 6 mesos a l'any.

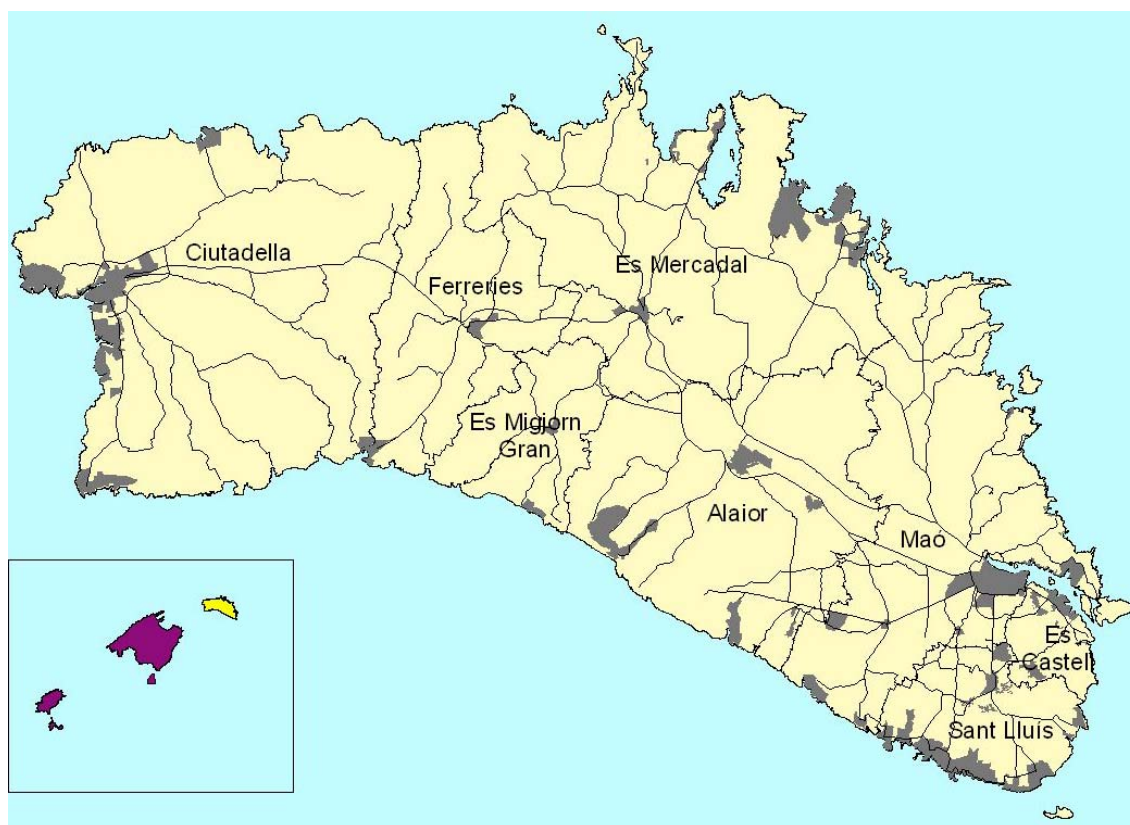
⁹ Dades del turisme extretes del document "El turisme a les Illes Balears 2008". CITTIB

4 EL MODEL TURÍSTIC DE MENORCA

A l'hora de parlar dels inicis del turisme a l'illa de Menorca, es fa difícil precisar exactament quan es va iniciar, però es pot afirmar que abans de 1950 quasi no va haver-hi turistes a l'illa, o aquests varen ser molt pocs. En aquest sentit el Foment del Turisme va jugar un paper vital, des de la seva creació el 1932, donant a conèixer l'illa tant a la resta de l'estat espanyol com a l'estranger.

El fenomen turístic que s'estava donant a Mallorca durant la dècada dels 50 i 60 va passar a Eivissa i posteriorment a Menorca. Per tant, Menorca s'incorpora amb cert retard a la realitat turística que s'estava donant en el conjunt de les Illes Balears. Per aquest motiu s'ha parlat moltes vegades de model turístic menorquí diferenciant-lo de la resta de les illes Balears.

L'illa de Menorca està situada al nord-est de l'arxipèlag Balear. Probablement aquest fet tindrà, unes conseqüències de tipus natural, que condicionen tant l'activitat humana com les seves característiques naturals. Així, la seva posició ha fet que durant molts anys l'illa es consideres un enclavament estratègic de vital importància, per poder operar en la Mediterrània. Prova d'això són els diferents períodes de domini britànic i francès.

MAPA V . Mapa de situació de Menorca

Font: elaboració pròpia a partir de la Cartografia del Consell de Menorca

La seva situació en el conjunt de l'arxipèlag ha fet que les condicions climàtiques mai hagin estat tant benèvols com a les altres illes. Entre els aspectes climàtics cal

senyalar la gran quantitat de dies que bufa el vent de tramuntana a l'illa i la manca d'una barrera natural, com podria ser la Serra de Tramuntana per Mallorca.

4.1 ORÍGENS DE L'ACTIVITAT TURÍSTICA A L'ILLA DE MENORCA

Com hem esmentat abans es molt difícil precisar amb exactitud quan varen ser els inicis del turisme a Menorca. No obstant sembla clar que els inicis, del que és actualment la principal activitat econòmica de l'illa, varen ser a finals dels anys 50, però no serà fins la dècada dels 60 quan s'incorporarà definitivament a la indústria turística. Fins aleshores l'activitat turística de l'illa havia estat més bé moderada, i com va dir Joan Casals, es tractava d'un *"turisme social, que amb l'obertura de l'aeroport passarà a ser industrial"* (veure annex d'entrevistes).

Abans dels anys 50 l'illa era visitada per poca gent i aquesta ho feia a manera de gran descoberta. Era una època en que no existia pràcticament cap tipus d'infraestructura turística i les comunicacions amb l'exterior eren molt deficientes. En aquest moment apareixen els primers turistes atrets per les característiques naturals i culturals de la zona.

L'etapa inicial del turisme a l'illa es situa durant els primers anys dels 60 on cada cop augmenta més l'interès dels residents per l'arribada de turistes. Aquesta etapa quedaria ben exemplificada a partir del llibre de Baulies, J. (1960):

"Poco conocida la isla por el turismo nacional y extranjero, no ha obtenido el nivel de popularidad y saturación a que han llegado las islas hermanas de Mallorca e Ibiza, inundadas de turistas de toda clase. No obstante, a pesar de la poca tendencia del forastero a visitar Menorca, desde hace unos años se ha ido acrecentando la corriente turística veraniega (...)

El esfuerzo de las autoridades, dirigido a una mayor difusión de las bellezas de la isla, ha de dar, a no tardar, sus frutos, pudiéndose acelerar este proceso mediante una eficaz política de carreteras y caminos al objeto de abrir las mejores playas al público, y una mejora cualitativa de la red hotelera, hoy por hoy, evidentemente insuficiente" (Baulies, J. 1960, pàg. 89-90).

En el següent quadre es resumeixen algunes idees importants i de manera esquemàtica sobre l'evolució de l'activitat turística a Menorca:

EPOCA	MENORCA
1900-50	Creació de la Societat d'Atracció de Forasters i Excursions, dins de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó (1909) Es crea l'entitat <i>Foment del Turisme de Menorca</i> (1932) Activitat turística, pràcticament, inexistent. Fins l'any 1949 no s'estableix primera línia regular en vaixell Barcelona–Maó
1950-60	Més importància del sector primari (o agrari) i secundari (o industrial), que no del terciari (o serveis). Primer vol directa Menorca–Londres (1958) Pla d'Estabilització, amb importants reformes econòmiques (1959) Primers hotels amb certa vocació turística: H. Xuroy (Alcaufar, única urbanització amb presència de turistes) i Port Mahon (Maó)

1960-70	Encara tenia poca incidència en el conjunt de l'illa, fins a finals de la dècada. Es va passar de 7.652 viatgers (1960) a 56.117 viatgers (1970) Diverses ampliacions de l'aeròdrom de Sant Lluís (1961, 1963 i 1966) Inauguració del nou aeroport de Menorca (1969).
1970-80	Inici del turisme de masses, amb el funcionament del nou aeroport. Entre 1970-75 creixement en un 149% en l'arribada de turistes 1970-73 boom hotelier A finals dels 70 ralentització del procés de creixement
1980-90	1985-89 boom extrahotelier <i>Llibre Blanc del Turisme de les Balears</i> (1987) Oferta de restaurants creix en un 133,6%; la de cafeteries en un 87,6% Capacitat d'allotjament turístic total passa de 13.944 (1981) a 37.552 (1990).
1990-2000	1993 declaració de Menorca Reserva de la Biosfera de la UNESCO El 1995 aterra a Menorca per primera vegada un Jumbo (Boeing B-747) amb 520 passatgers. Creix l'oferta d'allotjament en un 136,12%. Passen per l'aeroport de Menorca uns 2 milions de passatgers a l'any entre 1990-2000
2000 - Actualitat	Durant aquests anys es manté el flux de turistes en poc més 1,1 milions anuals. Amb una lleugera disminució de passatgers arribats els anys 2002-03 Aprovació del Pla Territorial Insular (2003) Capacitat d'allotjament turístic actual en 49.931 places (2007) El mercat nacional assumeix un paper clau. Passa de representar el 15% de turistes l'any 2000, al 44,4% del 2008.

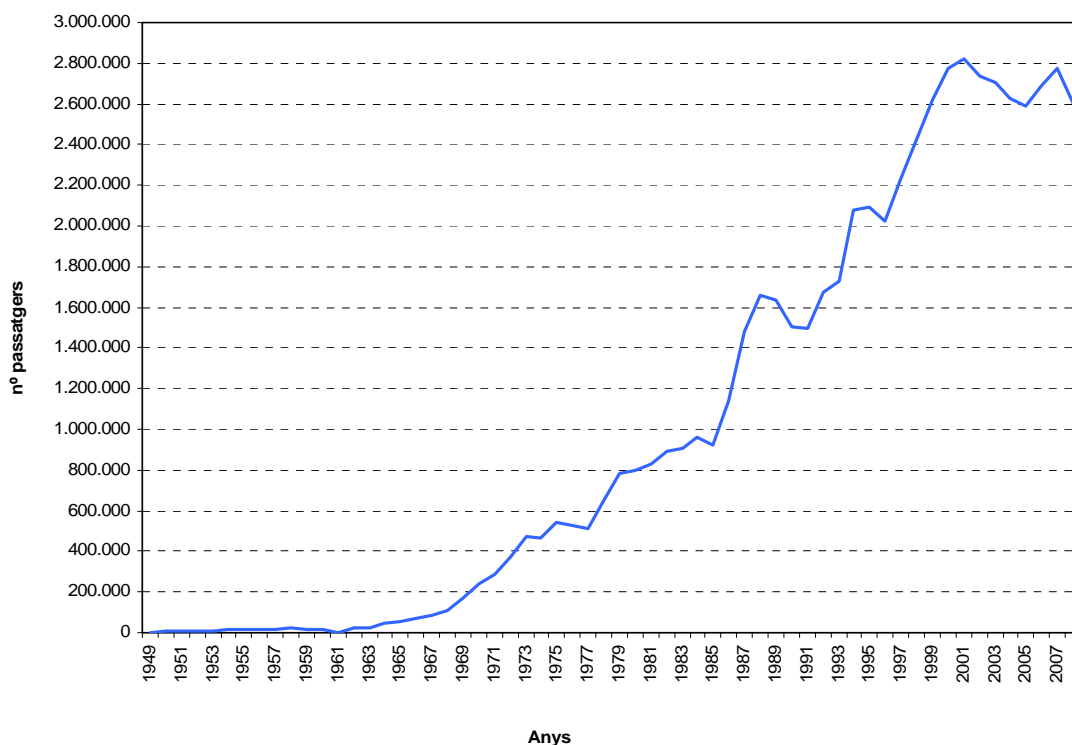
TAULA X. Evolució del turisme a Menorca al llarg del s. XX

Font: Elaboració pròpia a partir de diferents fonts

Probablement el conegut Pla d'Estabilització de 1959, va tenir un cert impacte sobre l'economia de Menorca, igual que la va tenir pel conjunt de l'estat espanyol. Aquest pla va permetre establir les bases del fort desenvolupament que experimentaria el sector turístic. A part de les diverses causes que varen poder motivar el retard en el desenvolupament turístic de Menorca, no podem oblidar que quan l'illa va percebre l'activitat turística com una font important d'ingressos, se li va sumar ràpidament, amb les seves peculiaritats.

En el gràfic següent podem veure quina ha estat l'evolució seguida pel nombre de passatgers arribats a l'aeroport de Menorca. En ell podem veure clarament com fins la segona meitat de la dècada dels 70 no es dona un important moviment de passatgers a Menorca. A partir d'aquest moment la seva tendència és espectacular fins a l'actualitat, amb diferents períodes de baixades.

No cal dir que la importància que ha anat adquirint l'activitat turística per Menorca la podem veure expressada en l'evolució que ha seguit el moviment de passatgers a l'aeroport de Maó des del 1949 al 2008. Passant de poc més de 1.900 passatgers a uns 2,8 milions de passatgers, els anys 2001 o 2007 .

GRÀFIC 2. Evolució del número de passatgers. Aeroport de Menorca 1949-2008

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'OBSAM i CITTIB

El conegut com a “boom” del turisme a les Balears es situaria entre el 1960-1975, en que el creixement de la demanda i l’oferta són espectaculars. Durant aquests anys va ser quan Menorca s’incorpora definitivament a l’activitat turística. Amb les dades de les taules V i VI queda clar que Menorca rebia una menor afluència de viatgers, que la resta de les illes, però durant la dècada dels 60 el creixement anual era superior al que s’experimentava a Mallorca. Tot i que aquesta illa, partint d’una situació de major desenvolupament, al llarg dels anys 60 creix molt en xifres absolutes, però no tant en percentatges. Menorca entre el 1960-75 va veure incrementada l’arribada de viatgers en quasi un 1.600 % passant dels 7.652 viatgers el 1960 als 121.410 de 1975. En canvi Mallorca no va créixer tant a nivell percentual (765 %) entre els anys citats, probablement per la seva major maduresa.

El fet d’augmentar tant el flux de turistes va tenir la lògica conseqüència d’haver d’augmentar la capacitat d’allotjament. Aquesta capacitat d’allotjament va seguir un procés i evolució en diferents etapes (Cortes, G 1989):

- Fins els anys 60. Només existien petites colònies tradicionals, en les quals estiuaven els illencs (Santandria, Na Macaret, Sa Mesquida, Es Grau, etc.) i un únic nucli turístic, Alcaufar, on es donava una certa presència de visitants forasters. Cap el 1960 les úniques urbanitzacions que comptaven amb hotels eren Alcaufar (H. Xuroy), Punta Prima (Hostal Playa Punta Prima) i Santandria (Hotel Poseidon). Les tres eren zones molt properes als grans nuclis urbans de Maó i Ciutadella. En el mapa d’usos del sòl de Menorca de 1956 (Veure a l’Annex de cartografia el mapa 1) es veu clarament com era la situació de l’illa a finals dels 50, amb la única presència de petits enclavaments a la costa per estiuar la pròpia població de l’illa.

Foto 2. Imatge de Punta Prima anterior a 1960

Font: Guia Turística de Menorca 1960 (cedit per J. Antonio Seguí)

- Els primers anys de la dècada dels 60. Es dona el procés de densificació de les colònies existents i es comencen noves urbanitzacions aprofitant vies d'accés ja obertes (S'Algar, Cala Blanca, etc.) i d'altres amb l'obertura de noves carreteres (Cala'n Porter, Cala Galdana, etc.).

Foto 3. Urbanització de MENISA entre Cala Blanca i Santandria anterior a 1967

Font: Suplemento Turístico de Menorca 1967 (cedit per J. Antonio Seguí)

- A finals dels anys 60 i principis dels 70 és dona un procés expansiu, en el qual s'obren noves zones a la implantació de nuclis turístics, augmentant de manera considerable el nombre de places turístiques. El procés urbanitzador es porta a terme sense cap tipus de planificació territorial, basant-se només amb el planejament específic de cada actuació. Aquest augment de les

urbanitzacions es veu clarament en el mapa d'usos del sòl de Menorca de 1973 (Veure a l'Annex de cartografia el mapa 2). En aquest mapa ja es veuen les principals urbanitzacions de l'illa, que varen sorgir durant els anys 60 i principis dels 70

- Des del 1975 fins 1985, es dona un recés en el procés urbanitzador. El nombre de places d'hotel roman, pràcticament estancat (passa de 13.141 places a 14.393 respectivament), en canvi el nombre d'apartaments incrementa molt, passant de 328 (1975) a 2.849 (1985). A partir d'aquests anys es comencen a posar en vigència els planejaments municipals, com el PGOU de Maó o el de Ferreries l'any 1986.
- Des de mitjans dels 80 es torna a donar una embranzida en el desenvolupament de noves construccions, coincidint amb la reactivació econòmica i les bones expectatives del moment. Aquests anys s'intensifiquen les zones urbanitzades i es comencen noves urbanitzacions turístiques.
- Durant els anys 90 s'han densificat els nuclis existents, no començant-se noves urbanitzacions en el litoral illenc. Però si s'ha donat un augment important de la capacitat d'allotjament. Veient el Mapa d'usos de sòl de Menorca de 1995 (Veure a l'Annex de cartografia el mapa 3) es veu com les urbanitzacions existents els anys 70 són pràcticament les mateixes que les actuals. La diferència ha estat que han augmentat la seva superfície o la densitat de construccions dintre dels seus límits.

Foto 4. Cala Galdana en l'actualitat

Font: A. Fullana

Des del punt de vista del nostre estudi ens interessa centrar-nos en la dècada dels 60 que seria l'època en que apareixen realment les primeres zones turístiques de l'illa i és quan aquesta s'incorpora l'illa de Menorca com a destinació turística. A més és quan es donen els majors creixements en l'oferta d'allotjament. Així del 1965 al 1970 l'oferta

va augmentar en un 240,8 % i entre aquest darrer i el 1975 l'augment va ser del 147,9%. A partir d'aquest moment segueix augmentant però en cap moment en els nivells d'aquest període.

Un dels moments de major expansió edificatòria, destinada a l'oferta turística es dona a finals dels anys 80 i coincideix amb l'augment de les places extrahoteleres (especialment d'apartaments) entre el 1986-90. En la següent taula es pot veure l'evolució que ha seguit la l'oferta d'allotjament a l'illa des dels seus inicis:

Anys	Hotels i similars		Apartaments		TOTAL	
	Establiments	Places	Establiments	Places	Establiments	Places
1965	42	1.594	0	0	42	1.594
1970	67	5.433	0	0	67	5.433
1975	86	13.141	92	328	178	13.469
1980	93	13.479	0	0	93	13.479
1985	95	14.393	51	2.849	146	17.242
1990	100	19.681	163	14.649	263	34.330
1995	94	20.857	195	20.448	289	41.305
2000	110	25.396	219	20.704	329	46.100
2005	112	26.874	240	22.298	352	49.172
2008	118	27.859	242	22.261	360	50.120

* Les dades d'apartaments per l'any 1980 no figuraven a l'anuari corresponent

TAULA XI. Oferta d'allotjament turístic de Menorca (nº places)

Font: Anuaris de "El Turisme a les Illes Balears" (CITTIB)

A partir d'aquestes dades sembla clar que durant la dècada dels 60 ja s'estava donant una activitat turística a l'illa de Menorca, que es va veure consolidada a partir de la dècada dels 70 amb l'entrada en funcionament del nou aeroport, que permetria de manera definitiva consolidar l'activitat turística de l'illa. Així de l'oferta d'allotjament existent entre 1965 i la que hi havia el 1970 es va més que triplicar, mentre que d'aquest darrer any fins el 1980 només es va poc més que duplicar.

Pel que fa a l'oferta d'apartaments el creixement es va donar a finals dels anys 80 i principis dels 90. Va passar el 1985 de només 2.849 places a multiplicar per més de 5 en cinc anys assolint les 14.649 places el 1990.

A mesura que creix l'oferta d'allotjament també ho fa el que s'anomena oferta complementària, que inclou tant l'oferta gastronòmica (restaurants), com la de bars i cafeteries i també altres establiments relacionats amb la diversió i l'oci. En el nostre cas ens basarem amb les dades de bars, cafeteries, restaurants i altres establiments similars. A partir de la següent informació sembla clar que el major creixement es dona al llarg de la dècada dels anys 80, mantenint-se l'oferta o incrementant-se durant els primers anys del segle XXI. No obstant s'ha de remarcar que a finals dels anys 60 es situa clarament els inicis del turisme a l'illa. Durant aquests anys augmenta de manera important el nombre d'establiments dedicats a la restauració, existint el 1970 uns 39 establiments com a restaurants i 2 com a bars, cafeteries o similars.

	Bars, cafeteries i similars*		Restaurants	
	Establiments	Places	Establiments	Places
1970	2	30	39	2.199
1975	33	1.947	77	4.550
1980	73	4.025	133	7.454
1985	127	6.138	222	13.417
1990	218	9.724	333	20.488
1995	242	10.986	392	23.903
2000	225	9.337	457	27.793
2005	197	8.243	456	29.507
2008	202	9.681	470	30.833

TAULA XII. Oferta complementària de Menorca 1970-2008

Font: Anuaris de "El Turisme a les Illes Balears" (CITTIB)

L'evolució que ha seguit l'oferta complementària a anat en paral·lel a la d'allotjament. En aquest aspecte cal senyalar la disminució que ha experimentat els darrers anys l'oferta de cafeteries, bars o similars que des de 1995 fins a l'actualitat han anat reduint el seu nombre d'establiments i també de places. La reducció en aquests establiments també s'ha experimentat en el conjunt de les Balears, que va passar de les 2.579 cafeteries el 1995 a les 2.155 i 2.090 el 2000 i 2005 respectivament. En quan a les places també s'ha donat una disminució, i s'ha passat de les 123.726 places en cafeteries el 1995 a les 92.946 i 99.565 el 2000 i 2005 respectivament.

4.2 PRINCIPALS CARACTERÍSTIQUES DEL TURISME A MENORCA

A l'activitat turística de Menorca se li han atribuït, habitualment, unes característiques diferents a les altres illes de l'arxipèlag balear. Entre les causes que s'esgrimeix hi ha el retard en el seu desenvolupament i la manera en que es va anar consolidant. Així Menorca, a l'igual que les altres illes s'ha configurat com una destinació turística molt important amb unes particularitats pròpies. Aquestes estan relacionades amb la implantació de l'activitat turística i la seva posterior evolució. Per tant la situació del sector turístic actual a Menorca es fruit de com s'ha anat consolidant al llarg dels anys, més que no pas una elecció de model feta pel menorquins, com vegades s'ha esgrimit.

Com ja hem dit el desenvolupament de l'activitat turística a Menorca ha tingut unes característiques pròpies que el diferencien d'altres llocs, entre les que podem destacar el retard en el desenvolupament de l'activitat per diferents motius, una estacionalitat molt marcada i la dependència del mercat exterior.

Actualment arriben a Menorca entorn a 1,1 milions de turistes (1.134.588 segons dades del CITTIB de 2008). Les principals característiques o les més significatives de l'activitat turística de Menorca i dels turistes són:

- a) Predomini del turisme britànic. Des dels inicis s'ha donat una important presència de turistes britànics, que amb el pas dels anys s'ha accentuat. Actualment els britànics estan molt per sobre la resta de visitants estrangers (entorn al 70% del total de visitants estrangers, actualment, és britànic). En el següent quadre podem veure el pes percentual dels turistes que han arribat a Menorca segons les principals nacionalitats (només inclou els turistes estrangers):

%	Anglesos	Alemanys	Italians	Francesos	resta
1964	51,75	9,70	2,94	13,35	22,26
1975	55,81	33,77	0,40	1,37	8,65
1984	75,75	19,46	0,36	0,52	3,91
1990	71,19	19,00	2,68	0,00	7,13
1995	74,79	15,05	5,15	0,00	5,02
2000	70,02	17,69	4,60	0,32	7,37
2005	71,90	12,37	7,85	0,54	7,34

TAULA XIII. Turistes arribats a Menorca segons les principals nacionalitats 1964-2005 (%)

Font: Anuaris de "El Turisme a les Illes Balears" (CITTIB)

Cal senyalar que actualment el turisme estranger suposa entorn al 60% del total a Menorca. No obstant aquest ha tingut una evolució al llarg dels anys. Així al principi del desenvolupament de l'activitat turística a Menorca el pes del turisme nacional era majoritari superant el 62% de tots els turistes arribats. Actualment els espanyols suposen el 40 % dels turistes, guanyant pes els darrers anys. Aquests resultats difereixen molt de Mallorca, en que el turisme nacional només suposa poc més del 21% de tots els turistes arribats a l'illa (CITTIB, 2007). A més a Mallorca la nacionalitat predominant és l'alemanya amb un 38,4% per només un 24,2% de britànics (CITTIB, 2007).

- b) Gran part de l'oferta turística a Menorca no és de base hotelera. Una gran part de l'oferta d'allotjament és extrahotelera. La importància d'aquest sector extrahotel·ler ens permet explicar el fet que la major part de l'oferta turística sigui de baixa qualitat. A part de l'oferta reglada un altre problema és la gran quantitat d'habitatges vacacionals, que no estan regulats i formen part de l'oferta turística. Dintre del Pla Territorial Insular (PTI) es xifra, aproximadament en 49.530 les places no reglades.

Així, a partir de les dades anteriors tenim que hi ha 27.457 places hoteleres (54,96 %) i 22.505 d'extrahoteleres (45,04 %). Superiors als valors que es manegen per la resta d'illes Balears:

	% hoteleres	% extrahoteleres
Mallorca	80,9	19,1
Eivissa	68,1	31,9
Formentera	60,6	39,4
Menorca	54,9	45,1
ILLES BALEARS	75,1	24,9

TAULA XIV. Comparació de l'oferta hotelera i extrahotelera a les Balears 2006

Font: Elaboració pròpia a partir de informació de "El turisme a les Illes Balears 2006" (CITTIB)

Per tant queda clar que Menorca és una mica diferent a les altres illes en el tipus d'oferta d'allotjament. Amb l'única illa que hi ha alguna semblança és amb Formentera. A partir d'aquesta estructura general de l'oferta d'allotjament es determina una estructura de les empreses de categoria mitjana-baixa, quan a Menorca sempre se li ha pressuposat un tipus de turisme de qualitat, relacionat amb la preservació del medi natural.

	Núm. places	%
Categoria alta ¹⁰	10.448	20,91
Categoria mitjana ¹¹	19.596	39,22
Categoria baixa ¹²	19.627	39,28
Altres ¹³	291	0,58
TOTAL	49.962	100

TAULA XV. Categoria de l'oferta d'allotjament de Menorca 2006

Font: Elaboració pròpia a partir de informació de "El turisme a les Illes Balears 2006" (CITTIB)

¹⁰ Inclou hotels 4 i 5 estrelles, hostals 3 estrelles, ciutat de vacances 3 estrelles, apartament 4 claus, càmping de 1^a, hotels residència 4 i 5 estrelles, hotel apartament 4 i 5 estrelles, residència apartament 4 i 5 estrelles, hostel residència 4 estrelles

¹¹ Inclou hotels 3 estrelles, hostals 2 estrelles, ciutat de vacances 2 estrelles, apartament 3 claus, càmping de 2^a, hotels residència 3 estrelles, hotel apartament 3 estrelles, residència apartament 3 estrelles, hostel residència 2 i 3 estrelles

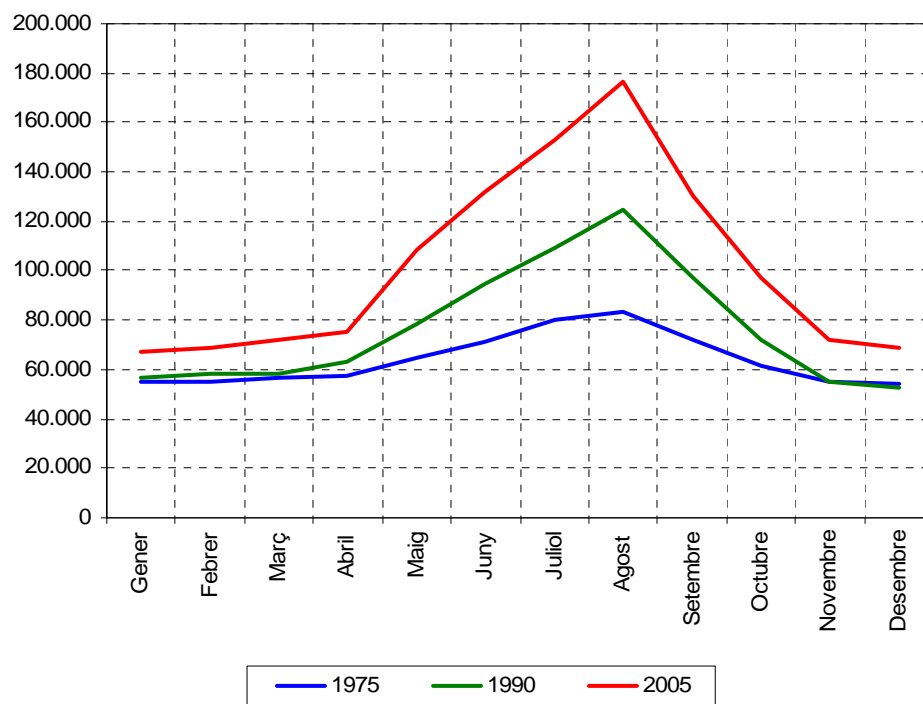
¹² Dintre del concepte de qualitat baixa englobam hotels 1 i 2 estrelles, hostals 1 estrella, casa d'hostes, ciutat de vacances 1 estrella, apartament 1 i 2 claus, càmping 3^a, hotels residència 1 i 2 estrelles, hotel apartament 1 i 2 estrelles, residència apartament 1 i 2 estrelles, hostel residència 1 estrella i fondes.

¹³ Agroturismo, turisme rural i turisme d'interior

Aquesta inferior categoria dels establiments d'allotjament podria estar relacionat amb la gran quantitat d'oferta extrahotelera que hi ha a l'illa.

- c) ***Marcada estacionalitat.*** El desenvolupament del turisme a Menorca s'ha basat en el model de sol i platja, amb la construcció de nuclis turístics, especialment en la línia de costa, per donar allotjament als visitants. Per aquest motiu, una de les principals característiques de l'activitat turística de Menorca, és la seva forta estacionalitat, concentrant en 6 mesos (de maig a octubre) l'oferta pels visitants de l'illa. Això es pot plantejar com un gran problema ja que provoca que durant l'hivern la majoria d'equipaments romanen tancats i abandonats; en canvi de maig a octubre la seva activitat és màxima. Per tant, el cost de manteniment és sempre elevat pel temps que s'utilitza. A això s'ha d'afegir que l'illa ha de comptar amb unes infraestructures i equipaments adequats per satisfer la forta demanda de la temporada turística, encara que durant l'hivern resten sense utilitzar.

Per analitzar el tema de l'estacionalitat s'han desenvolupat alguns estudis que es centren en la pressió sobre el territori. És a dir, el territori insular, a part de la població resident, suporta la pressió estacional d'un gran volum de transeünts. Aquesta informació queda molt ben reflectida en la pressió humana diària. Estudi que realitza l'Observatori Socioambiental de Menorca (OBSAM) a partir de les entrades i sortides de l'illa cada dia que dona la gent que hi ha damunt l'illa en cada moment, assolint un màxim de població damunt Menorca durant el mes d'agost. Des dels inicis del desenvolupament de l'activitat turística a Menorca l'estacionalitat s'ha anat accentuant cada vegada més. Només cal donar una ullada al gràfic de la pressió humana històrica 1975-2005 per veure aquest fet i les incidències que pot tenir per Menorca.

GRÀFIC 3. Mitjana mensual de la pressió humana a Menorca

Font: Elaboració pròpia a partir d'informació de l'OBSAM

El gràfic anterior ens mostra com la presència de persones damunt Menorca s'ha anat fent cada vegada més estacional. Això es veu en el fet que l'augment de població dels mesos d'hivern és bastant suau, en canvi els mesos d'estiu, principalment els de temporada alta (juliol-agost), es dona un important increment entre el 1975-2005.

Altres informacions que reflecteixen aquest fet són les que fan referència a l'ocupació dels establiments turístics, que es reflecteixen en la següent taula, on es veu clarament la marcada estacionalitat de l'activitat turística a les Balears:

	Mallorca		Menorca		Eivissa		ILLES BALEARS	
	Planta Oberta	Taxa ocupació	Planta Oberta	Taxa ocupació	Planta Oberta	Taxa ocupació	Planta Oberta	Taxa ocupació
Gener	14,50	46,60	1,60	42,10	5,30	22,20	11,00	44,30
Febrer	22,40	57,70	3,30	56,10	8,20	48,90	17,20	56,90
Març	30,00	67,40	4,40	78,70	12,70	68,10	23,30	67,70
Abril	64,40	59,70	12,30	65,40	13,20	66,70	47,20	60,10
Maig	96,40	67,10	91,80	46,30	91,20	45,00	94,70	60,50
Juny	99,90	82,90	100,00	77,70	100,00	74,30	99,90	80,70
Juliol	100,00	94,10	100,00	91,60	100,00	92,00	100,00	93,40
Agost	100,00	95,90	100,00	96,60	100,00	97,70	100,00	96,30
Setembre	99,70	85,80	98,80	84,20	100,00	77,60	99,60	83,90
Octubre	93,10	65,30	88,90	51,30	74,00	50,80	89,50	61,40
Novembre	10,20	63,10	3,10	48,20	6,70	41,70	8,60	59,30
Desembre	8,60	54,10	2,10	54,70	4,30	19,50	6,90	50,10
TOTAL	60,30	77,90	47,10	76,00	48,40	72,90	56,30	76,80

TAULA XVI. Ocupació dels establiments turístics 2007

Font: Anuari "El Turisme a les Illes Balears 2007" (CITTIB)

De les xifres anteriors caldria remarcar la baixíssima planta oberta de Menorca entre el novembre i el març, amb menys del 5% de planta turística oberta. Tant a Mallorca com a Eivissa els percentatges també són baixos, però en cap cas arriben als percentatges de Menorca, que en línies generals presenta el menor percentatge de planta turística oberta, amb un 47,1% de mitjana anual.

Finalment s'ha de senyalar, com ja s'ha comentat anteriorment, que l'estacionalitat comporta tota una sèrie de problemes derivats, com poden ser la necessitat d'unes infraestructures que romanen infrautilitzades durant 6 mesos (de novembre a abril) i sobre-explorades els altres 6 mesos (de maig a octubre), la gran quantitat de residus que es generen durant la temporada alta turística, saturant la planta de tractament de Milà, augment de la intensitat de vehicles sobre les carreteres, que pot donar lloc a un augment del nombre d'accidents, saturació de les platges, ja que es multiplica la presència de persones sobre l'illa de Menorca, etc.

d) Es tracta d'un turisme de sol i platja. Aquest aspecte va molt relacionat amb l'estacionalitat abans esmentada. Per poder fer una aproximació al tipus de turisme de l'illa, s'ha analitzat la motivació dels turistes a l'hora d'escollir Menorca, però també com gaudeixen les seves vacances. Per poder reafirmar aquest aspecte utilitzarem dades de dues fonts diferents. Per una banda els resultats d'una enquesta realitzada per l'OBSAM i d'una enquesta realitzada per jo mateix durant el mateix any. Així, de l'enquesta realitzada per l'OBSAM el 2006 el motiu principal per elegir l'illa com a destinació turística era el "sol i platja", amb un 39,1 % dels turistes, quedant en segon lloc la "naturalesa i paisatge" (21,4%) i la "tranquil·litat" (14,9 %), que no són incompatibles amb el sol i platja.

En l'enquesta pròpia realitzada l'estiu del 2006 a l'hora de respondre quins tipus de turisme considerava el turista que estava exercint, la gran majoria va respondre "de sol i platja" (66,9 %), molt per sobre de qualsevol altre motiu.

Per tant, aquest fet condiciona el tipus de turisme que es desenvolupa a l'illa, amb les diferents repercussions que això implica.

4.3 L'OFERTA I LA DEMANDA TURÍSTICA A MENORCA

No hi ha cap dubte que el turisme ha passat a ser l'activitat econòmica més important i productiva de les Illes Balears, i també de Menorca. La dinàmica de creixement de la pràctica de l'activitat turística, no preveu de moment una regressió en la seva evolució futura. En aquest capítol s'analitzarà l'actual estructura de l'oferta i les principals característiques de la demanda.

4.3.1 Oferta turística

Per la seva naturalesa el producte turístic requereix d'una gran varietat de béns i serveis, per poder satisfer a la gran demanda existent. Per poder caracteritzar aquesta ens basarem amb les dades publicades per la Conselleria de Turisme a partir del CITTIB, en el anuari "El turisme a les Illes Balears. Dades informatives". Concretament les dades utilitzades són les del 2006, per poder establir comparacions amb les enquestes realitzades durant aquell any. Aquesta informació ens servirà per poder fer un anàlisi dels principals components de l'oferta turística de Menorca.

4.3.1.1 Allotjament

L'oferta turística encarregada de donar cabuda als visitants i turistes arribats a l'illa és variada tant en tipus d'establiments com en qualitat d'aquests.

	Establiments	places	%
Apartaments	222	21.175	42,38
H. rural	5	156	0,31
Agroturisme	10	103	0,21
Turisme Interior	2	32	0,06
Càmping	2	1.039	2,08
Ciutat Vacances	1	816	1,63
Hotel	45	13.939	27,90
H. Residència	4	331	0,66
H. Apartament	26	9.496	19,01
Residència Apart.	4	1.684	3,37
Hostal	13	506	1,01
Hostal Residència	16	611	1,22
Casa Hostes	4	67	0,13
Fonda	1	7	0,01
TOTAL	355	49.962	100

TAULA XVII. Distribució dels establiments i places turístiques per tipologia

Font: Anuari "El turisme a les Illes Balears 2006" (CITTIB)

Com podem veure en la taula adjunta, Menorca disposava el 2006 de 49.962 places d'allotjament turístic. D'aquestes, tot i la gran diversitat de tipus d'establiments, la gran majoria de places s'engloben en tres tipus d'establiments: hotels, apartaments i hotels-apartaments, que acullen el 89,3% de l'oferta d'allotjament de Menorca.

No obstant, tant o més important que el volum total de l'oferta d'allotjament és la qualitat d'aquesta. Segons aquesta informació Menorca presenta un esbiaixament entre l'oferta d'allotjament i la destinació turística. Es produeix una certa falta d'adequació de l'oferta a les capacitats de l'entorn natural, que se li pressuposen són de qualitat. L'oferta turística està dominada pels establiments de categoria baixa i mitjana, molt per sobre de la categoria alta. A aquest fet li hem de sumar un percentatge molt elevat d'oferta extrahotelera¹⁴ (55 %), superior a l'oferta hotelera¹⁵ (45%).

A part d'aquesta oferta s'hauria de tenir en compte tota la oferta no reglada, en forma d'apartaments i habitatges en règim de lloguer, els quals no hi ha cap estudi concret que quantifiqui el seu volum, però si s'han fet estimacions aproximades a partir de càlculs indirectes. Donada la manca d'informació pel nostre estudi no es tindrà en compte aquest tipus d'oferta.

	Places	%
Hotelera	22.505	45,04
Extrahotelera	27.457	54,96
TOTAL	49.962	100,00

TAULA XVIII. Estructura de l'oferta d'allotjament de Menorca 2006

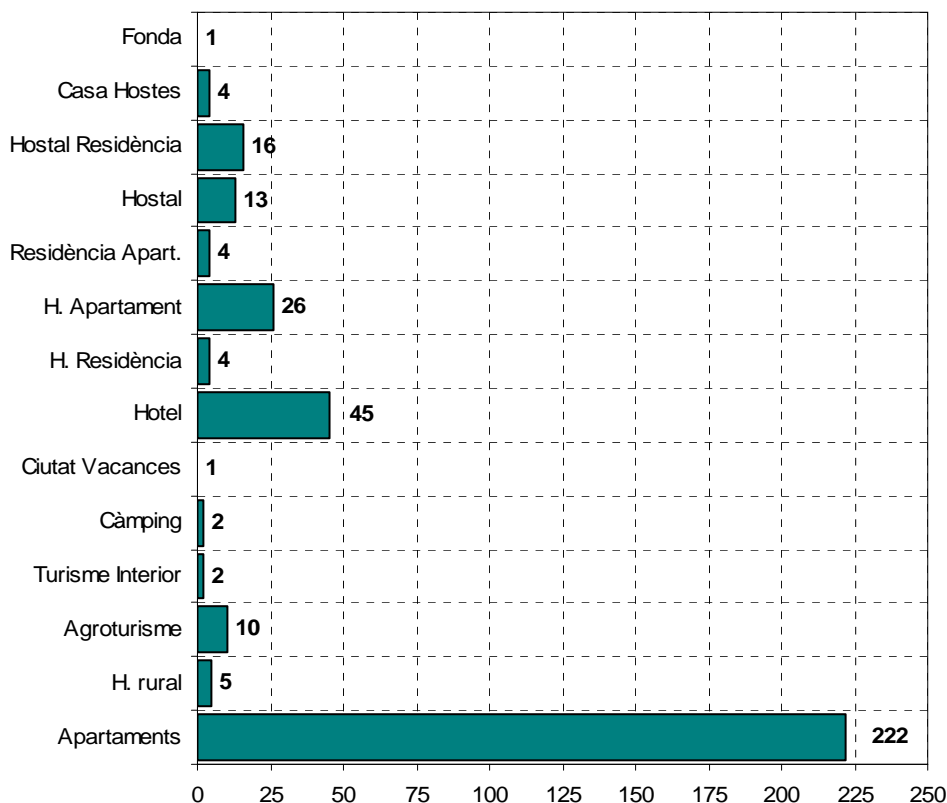
Font: Anuari "El turisme a les Illes Balears 2006" (CITTIB)

Si bé no té perquè existir una relació directa entre la categoria dels establiments i la qualitat que es percep per part dels visitants i turistes, en el cas de Menorca l'esbiaixament cap els establiments de baixa categoria es pot deure a una sèrie de factors com la marcada estacionalitat, que no justifica inversions en qualitat que no puguin ser amortitzades al llarg de l'any, falta de formació especialitzada en gestió de qualitat o un tipus de demanda centrada en el turista de nivell mitjà, amb escassa propensió a valorar la qualitat (Diagnosi PTI, 2003).

Dintre de l'oferta d'allotjament regulat de Menorca, hi ha un clar predomini de l'apartament enfront a la resta de tipus d'establiments. L'allotjament en apartaments representa el 62,5 % de totes les empreses d'allotjament de Menorca, mentre que els hotels només representen el 12,7 % de les empreses. Si la comparació la feim amb les altres illes també es donen importants diferències, ja que els apartaments es situen entorn al 30% a Mallorca i el 46,0% a Eivissa.

¹⁴ Apartaments, hotel rural, turisme d'interior, agroturisme i càmpings

¹⁵ Hotels, Hotel Apartament, Hotel Residència, Hostal, Hostal Residència, Residència Apartament, Pensió, Casa d'hostes, Fonda i Ciutat de Vacances.

GRÀFIC 4. Tipologia d'establiments turístics de Menorca 2006

Font: Anuari "El turisme a les Illes Balears 2006" (CITTIB)

4.3.1.2 Oferta complementària

Dintre de l'oferta complementària, que tal com estableix la *Llei 2/1999, general turística de les Illes Balears*, inclou l'oferta de restauració i l'oferta d'entreteniment. Aquest tipus d'oferta pot constituir un al·licient per impulsar la demanda cap a alguns llocs. Tot i que no és el cas de Menorca.

En la majoria dels casos i des dels seus orígens es tracta de restaurants, bars o cafeteries que es varen construir sota el paraigües dels hotels, que era el que captava els clients i ells aprofitaven per oferir un nou servei. Això venia motivat pel tipus d'empresa de l'illa, majoritàriament petites i familiars. No obstant amb el temps han anat evolucionant i cada cop hi ha una oferta de restauració més ampla i diversa.

A continuació s'ofereixen les dades dels establiments de restauració que hi havia aproximadament en cada període concret.

	Bars, cafeteries i similars		Restaurants	
	Establiments	Places	Establiments	Places
1970	2	30	39	2.199
1975	33	1.947	77	4.550
1980	73	4.025	133	7.454

1985	127	6.138	222	13.417
1990	218	9.724	333	20.488
1995	242	10.986	392	23.903
2000	225	9.337	457	27.793
2005	197	8.243	456	29.507
2008	202	9.681	470	30.833

TAULA XIX. Evolució de l'oferta de restauració a Menorca 1970-2008

Font: Anuaris de "El turisme a les Illes Balears" (CITTIB)

Com podem veure fins els anys 70 hi havia un gran dèficit en aquest tipus d'oferta, limitant-se a uns pocs establiments. Entre 1970-75 es dona ja un increment important, que vindrà motivat per l'augment en l'arribada de turistes que es va donar durant aquells anys, juntament amb l'increment de l'oferta d'allotjament.

Com ja hem fet referència quan parlàvem de l'oferta d'allotjament, en l'oferta de restauració passa que la majoria d'establiments són de baixa qualitat. Així dels 470 restaurants, 258 són d'una forqueta i la resta de dues. Igual passa amb les cafeteries i bar, que la majoria d'ells estan inclosos en la categoria més baixa. Així de 202 cafeteries que hi ha a l'illa, 195 són d'una tassa i les altres 7 de dues. I dels 371 bars que hi ha, 240 són d'una copa, 116 de dues i només 15 de tres.

Això ens mostra que l'oferta de l'illa de Menorca no és de categoria alta com es pretén vendre, dintre del conjunt de les Illes Balears.

La resta de l'oferta complementària inclouria els establiments d'entreteniment i oci. La diversitat i tipologies d'aquests fa difícil disposar d'algun tipus de dades o estadístiques per quantificar i poder valorar la seva incidència en l'activitat turística de Menorca.

4.3.2 Demanda turística

A l'hora d'analitzar la demanda es farà un anàlisi general a partir de contrastar diferents fonts per tal de poder donar una visió de conjunt de la demanda turística a Menorca, tant des del punt de vista quantitatiu com qualitatiu. Les fonts utilitzades són:

- Enquestes pròpies realitzades a l'illa durant l'estiu de 2006¹⁶.
- Anuari d'estadístiques de turisme de les Illes Balears (CITTIB).
- Enquestes realitzades per l'Observatori Socioambiental de Menorca el 2006.

Els aspectes quantitatius de la demanda s'han extret bàsicament dels anuaris, ja que aporten una major informació en aquest sentit, mentre que les enquestes permeten analitzar en major profunditat els aspectes qualitius i d'interès pel nostre estudi. Amb els resultats de l'enquesta podem obtenir algunes de les característiques del model turístic de Menorca. No obstant, no podem oblidar que es tracta dels trets definitoris d'un període determinat (estiu 2006) i que de fer-se de manera continua es podrien donar resultats diferents i veure la seva evolució i tendència.

¹⁶ S'inclou un annex amb els resultats de les diferents preguntes plantejades a l'enquesta

La metodologia i la mostra utilitzada en l'elaboració de les enquestes ha estat la següent:

- Primer s'estableix una mostra que pugui ser representativa del tipus de turisme que ve a Menorca, de manera proporcional a la capacitat d'allotjament turístic (número de places turístiques) de que disposa cada municipi.

Municipi	Places turístiques	Ponderador (places municipi /total places)	Tamany mostra
Alaior	6.647	0,14	41
Ciutadella	22.264	0,45	136
Ferreries	934	0,02	6
Maó	1.854	0,04	11
Es Mercadal	6.962	0,14	42
Sant Lluís	6.011	0,12	37
Es Castell	1.232	0,03	8
Es Migjorn Gran	3.268	0,07	20
TOTAL	49.172	1,00	300

TAULA XX. Places turístiques per municipis i tamany de la mostra per fer les enquestes

Font: elaboració pròpia

- Donat que no disposam de fonts que ens indiquin el nombre de places turístiques que hi ha a cada zona del municipi hem distribuït les enquestes en funció dels grans establiments que hi ha en les diferents zones turístiques de cada municipi:

Municipi	Zones turístiques
Alaior	Cala en Porter, Sant Jaume, Son Bou i Torresolí
Ciutadella	Cap d'Artrutx, Cala'n Bosch, Son Xoriguer, Cala Blanca, Santandria, Cala'n Blanes, Torre del Ram i Cales Piques
Ferreries	Cala Galdana
Maó	Canutells i Binidali
Es Mercadal	Arenal d'en Castell, Son Parc, Macaret, Coves Noves, Port Addaia, Platges de Fornells
Sant Lluís	Punta Prima, Biniancolla, Binibeca Vell i Nou, Binissafuller, Son Ganxo, Cap d'en Font, s'Algar i Alcaufar
Es Castell	Cala Sant Esteve
Es Migjorn Gran	Sant Tomàs

TAULA XXI. Zones turístiques per municipis de Menorca

Font: elaboració pròpia

- Finalment cal especificar que la metodologia utilitzada ha estat el qüestionari o entrevista personal a partir del model d'enquesta determinat (veure annex d'enquesta). Aquesta s'ha passat als turistes de manera aleatòria, però localitzats en les diferents urbanitzacions turístiques, abans esmentades i amb un nombre proporcional a la capacitat de cada municipi.
- El treball de camp es va realitzar durant la temporada alta de l'estiu del 2006, concretament el mes d'agost.
- Càlcul del tamany de la mostra (web Marcelino Cuesta i Fco. J. Herrero):

$$n = \frac{k^2 * p * q * N}{(e^2 * (N-1)) + k^2 * p * q}$$

N = tamany de la població o univers (número total de possibles enquestats)

K^2 = és el nivell de confiança, que en el nostre cas serà del 90%, per tant el valor serà d'1.66

p = en aquest cas atribuïm el valor de 0.05, que és el valor estàndard

q = 1 – p. Això ens dóna en el nostre cas 1 – 0.05 = 0.95

e^2 = és l'error mostral desitjat. En aquest cas establim un error d'un 6,5%

El resultat final és n= 304 turistes

A partir d'aquesta mostra i la metodologia explicada s'han obtingut uns resultats que ens permeten caracteritzar el tipus de turistes que venen a Menorca. Per completar la informació i ampliar-ne les seves característiques s'ha comparat amb els resultats de l'enquesta realitzada per l'OBSAM¹⁷.

4.3.2.1 Entrades de turistes

Les dades d'entrada de turistes s'han extret de l'anuari *"El turisme a les Illes Balears 2006. Dades informatives"*, que publica anualment el Centre d'Investigacions i Tecnologies Turístiques de les Illes Balears (CITTIB), dependent de la Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears.

El nombre total de turistes arribats a Menorca l'any 2006 va ser de 1.093.539, dels quals el 93,4% va arribar per via aèria i només el 6,6% ho va fer amb vaixell. Cal senyalar que respecte el conjunt de les Illes Balears el poc més d'un milió de turistes arribats a l'illa representen només el 8,7% de tots els turistes arribats a l'arxipèlag.

Una de les diferències destacables entre les illes de l'arxipèlag és la importància que té el turisme nacional a Menorca respecte les altres. En el cas de Menorca aquest va representar el 2006 un 33,3% de tots els turistes arribats, mentre que a Mallorca el percentatge és reduïa al 19,5% i a Eivissa era del 29,6%.

¹⁷ Enquesta realitzada el 2006 per l'Observatori Socioambiental de Menorca. Veure resultats a la web: <http://www.obsam.cat>

4.3.2.2 Tipus d'allotjament

A l'hora de caracteritzar l'allotjament dels turistes ens basarem amb les pròpies enquestes realitzades durant l'estiu del 2006. Amb aquestes enquestes s'oferirà un perfil del període concret del 2006, però que pot ser indicatiu aproximat de la situació general del turisme a l'illa durant la temporada alta.

Així segons les dades de l'enquesta el 84,4% dels enquestats responen que s'allotgen en algun dels establiments turístics de l'illa, mentre que la resta ho fan en altres llocs, com puguin ser cases pròpies, de familiars, etc. Una de les mancances de l'enquesta va ser no especificar concretament quin tipus d'establiment turístic s'utilitzava.

Dels resultats cal destacar que un 15,2% s'allotgen en cases particulars (3,1% cases pròpies, 2,4% casa d'amics o 9,7% altres cases llogades).

	%
Hotel o apartament turístics	84,48
Casa o pis en lloguer	9,66
Habitatge propi	3,10
Casa d'un amic o familiar	2,41
Altres	0,34

TAULA XXII. Tipus d'allotjament utilitzat

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

A l'enquesta de l'OBSAM les possibles respostes eren diferents ja que s'especificava de manera més concreta quins eren els allotjaments dels turistes. Concretament els resultats obtinguts varen ser els següents:

	%
Hotel	30,90
Aparthotel	16,45
Apartament turístic	16,11
Habitatge turístic	14,95
Agroturisme	0,50
Càmping	2,33
Casa particular	12,13
Casa pròpia	2,16
Hostal	0,83
No determinat	3,64

TAULA XXIII. Tipus d'allotjament utilitzat

Font: OBSAM a partir de l'enquesta elaborada el 2006

Així els resultats de l'enquesta de l'OBSAM tindrien certa similitud amb els de l'enquesta pròpia. Segons els resultats de l'OBSAM el 81,24% s'allotgen en establiments turístics (hotels, apartahotels, apartament turístic, habitatge turístic,

càmping o agroturisme); el 14,29 % ho fa en cases particular o pròpia i un 3,64 % no s'ha determinat.

4.3.2.3 Perfil del turista

Segons l'enquesta pròpia l'estada mitjana global és de 9,72 nits. Com podem veure en els següents resultats hi ha un percentatge important de gent que no ha contestat de manera correcta la pregunta, fet que podria explicar la diferència del resultat respecte els 11 dies que estableix el CITTIB o els 10,6 dies d'estada mitjana de l'OBSAM.

Cal senyalar que a part de l'estada mitjana, hi ha una important concentració d'estades en 7 i 14 nits, cosa que determina el resultat en termes mitjans. Sembla bastant clar que la gran majoria de turistes venen a passar una setmana o dues, condicionat pels paquets turístics, que encara tenen molta importància, com veurem en les dades posteriors.

	%
NS/NC	15,52
6 o menys nits	7,60
7 nits	36,90
8 nits	3,45
9 nits	2,40
10 nits	1,72
11 nits	2,41
12 nits	3,10
14 nits	23,80
15 o més nits	3,10

TAULA XXIV. Durada de l'estada mitjana

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

A l'hora de definir quin tipus de turisme desenvolupen a l'illa la majoria s'ha decantat pel "sol i platja" (66,9%), seguit d'altres tipus de turisme com el familiar, amb visites a parents o amics (17,6%). A part hi ha turistes que la seva activitat principal és la naturalesa, el turisme rural, etc. No obstant es tracta de percentatges relativament reduïts i moltes vegades es complementen amb el sol i platja.

Un dels trets que moltes vegades s'ha ressaltat és el fet que el turisme de Menorca és familiar. Molts dels turistes arribats són famílies amb fillets petits, que venen a passar uns dies de tranquil·litat a la platja i gaudir de les bones condicions de l'illa. Per aquest fet la gran majoria de turistes entrevistats s'inclouen entre 26-45 anys (47,6%) o entre 46-60 anys (30,4%). A més un percentatge important dels entrevistats comparteix les vacances amb la dona i 1 (31,7%) o dos fills (17,6%).

4.3.2.4 Contractació de les vacances

A l'hora de buscar informació per decidir el lloc on passar les vacances podem veure com encara es majoria la gent que acut a les agències de viatges (33,1%), no obstant

té un paper molt important internet (25,5%) i el consell i recomanacions que et puguin fer els amics o familiars (24,1%).

	%
a) Consell d'amics o familiars	24,14
b) Agències de viatges	33,10
c) Mitjans de comunicació (reportatges, TV, etc.)	3,79
d) Internet	25,52
e) Cap en concret	6,90
f) Altres	6,55

TAULA XXV. Font d'informació a l'hora d'eleger les vacances

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

Un aspecte important i que s'ha de destacar és que a l'hora de formalitzar les vacances si que s'acudeix a les agències de viatges. Actualment encara la gran majoria dels turistes recorren a les agències per formalitzar els seus viatges (72,7% dels enquestats). Aquest fet pot estar en relació en que la majoria de turistes, sobretot estrangers, els surt més econòmic contractar el seu paquet turístic, enlloc d'intentar viatjar per lliure.

No obstant, no podem oblidar que entorn al 19,3% dels turistes han formalitzat les seves vacances per internet. Aquest percentatge probablement de cara el futur anirà augmentant ja que cada cop hi ha més ofertes i una millor gestió de les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies (a nivell de comoditat i de seguretat):

	%
a) Agències de viatges	72,76
b) Internet	19,31
c) Contactes directes sense intermediaris	5,17
d) Altres mitjans	2,76

TAULA XXVI. Mitja utilitzat per formalitzar les vacances

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

4.3.2.5 Activitats realitzades

Amb l'anàlisi de les activitats que es porten a terme a l'illa obtindrem una característica interessant d'analitzar per poder entendre i saber quin tipus d'activitats turístiques es realitzen a l'illa i com es comporten els turistes que venen a Menorca. Així quan es demanava als turistes si durant les seves vacances menja en restaurants obtenim els següents resultats:

	%
a) Quasi sempre	37,59
b) Varis cops a la setmana	24,83
c) Els caps de setmana només	4,14
d) Poques vegades	22,41
e) Mai	8,97

f) NS / NC	2,07
------------	------

TAULA XXVII. Vegades que s'utilitzen els restaurants pels turistes

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

Per tant, es pot dir que poc més del 60 % dels turistes arribats a Menorca menja amb certa assiduitat als restaurants. Mentre que la resta acudeix als establiments amb poca freqüència. Una de les causes d'aquest fet és pel tipus de paquet turístic que compren, que en un percentatge important dels turistes es a mitja pensió. Així realitzen dos dels menjars principals en el propi hotel (esmorzar, dinar i/o sopar).

En quan a les activitats que realitzen a l'illa, cal dir que només un 40% dels turistes arribats realitza algun tipus de consulta en els punts o centres d'informació, mentre que la resta (60%) no realitza aquesta acció.

Pel que fa al tipus de consultes que realitzen, aquestes són bàsicament per poder realitzar excursions o anar als llocs de més interès.

	%
a) Realitzar excursions	52,41
b) Participar en les festes d'algun poble	14,48
c) Visitar llocs d'interès històric-artístic	11,72
d) Activitats nàutiques	4,83
e) Visites a algun museu	1,03
f) Altres	15,52

TAULA XXVIII. Activitats realitzades pels turistes a l'illa durant les vacances

Font: enquesta pròpia elaborada el 2006

Aquest tipus d'activitats que realitzen complementen el motiu principal, que és el "sol i platja".

4.3.2.6 Valoració de les vacances a l'illa

A l'hora d'establir una valoració de les seves vacances s'ha realitzat una sèrie de preguntes que el turista havia de puntuar de 0 (molt malament) a 5 (molt bé). En la majoria de les preguntes el resultat mitjà s'ha situat entre 3-4, que significaria un grau de satisfacció entre normal i bé. Això ens mostra de manera aproximada el grau de satisfacció que els ha suposat a la majoria dels enquestats les seves vacances (fins el moment de respondre a l'enquesta). Per entendre millor aquest apartat es comentaran les preguntes plantejades i les respostes (a l'annex s'inclou tot el quadre de respostes):

- *S'ha relacionat amb la gent de l'illa durant les vacances.* El resultat mitjà és el més baix de tots els resultats obtinguts amb un 2,91 de mitjana. Això demostra que el grau de relació que s'estableix entre els turistes i la població autòctona es bastant reduït. Quasi un 65 % dels enquestats puntuava aquesta situació amb el valor 3 o inferior, que podríem identificar com la gent que no manté cap relació amb la població de Menorca o que aquesta relació és molt poc important.

- *S'han complit les expectatives de vacances.* En aquest cas la nota mitjana obtinguda és de 3,88, i el resultat més repetit és de 4 amb un 37,59% de les respostes. Això es podria interpretar com que la gent que arriba a Menorca, de manera general, sap quin tipus de vacances li pot oferir l'illa. El fet que més del 70 % de les respostes exposi que se li han complit d'una manera adequada les seves expectatives de vacances és podria considerar un indicador que el producte turístic que s'ofereix a l'illa es correspon amb el que la gent ve a cercar-hi.

- *Conservació de la naturalesa i del medi ambient.* Es tracta d'un dels factors més ben valorats i considerats pels turistes. La nota mitjana és de 3,90, i el resultat més repetit en les respostes és la nota màxima de 5, amb un 35,52% dels enquestats.

- *Estat de les carreteres i xarxa de comunicacions.* La nota mitjana és de 3,64 i el resultat més repetit és el de 4 amb un 39,31% de les respostes. En general la gran majoria de turistes (60,34%) considera que l'estat de les carreteres és bo o bastant bo.

- *Neteja del nucli de població.* En general és considera normal o bona la situació de la neteja dels nuclis turístics. La nota mitjana és de 3,92 i el resultat més repetit és el de 4 amb el 43,45% de les respostes.

- *Professionalitat del personal dels establiments.* És tracta de l'aspecte més ben valorat pels turistes. Obté una valoració mitjana de 4,06, amb un 39,31% de les respostes màximes de 5. Es un dels aspectes que els turistes han considerat com el millor de tots els presentats a l'enquesta.

- *Relació entre el preu i la qualitat dels serveis i béns de consum.* En general es creu que la relació entre el preu que es paga i el servei o bé ofert és l'adequada. La nota mitjana és de 3,59.

- *Estat de conservació del Patrimoni històric.* A Menorca abunden els jaciments arqueològics i podem trobar-hi infinitat de monuments o restes. Moltes d'aquestes tenen la figura de Bé d'Interès Cultural, però només alguns es troben en condicions per ser visitats pels turistes i poder-ne gaudir. En aquest sentit podem entendre el fet que la nota mitjana es situí en 3,5. es tracta d'una nota suficientment alta però que en el conjunt de les respostes quedaria entre les més baixes de tot.

- *Estat de les platges.* La nota mitjana és de 3,66, encara que el resultat més repetit és el de 4 amb un 40,34% de les respostes. Per tant, l'estat de les platges, que es el recurs bàsic del turisme de l'illa, es considera que està bé o bastant bé.

- *Descans i tranquil·litat del lloc d'allotjament.* El segon factor més ben valorat amb un 4,02 de mitjana i un 43,45% de les respostes màximes de 5. Es tracta d'un dels factors clau per entendre el model turístic de l'illa. De fet des de l'administració encertadament

és dona publicitat a aquest aspecte (de tranquil·litat i descans) com un dels grans trets diferenciador de l'illa de Menorca, respecte altres zones de les Balears.

- *Instal·lacions esportives*. Tot i tenir un resultat, en certa manera positiu, amb una nota mitjana de 3,03, es tracta d'una de les mancances de l'illa. En l'actualitat Menorca no disposa d'infraestructures o instal·lacions per poder realitzar activitats esportives de manera adequada. Hem de tenir en compte que esteim parlant de les zones turístiques, que es on es concentren els visitants i turistes durant l'estiu.

- *Centres culturals*. Una de les altres mancances importants. Només obté un 3,04 de nota mitjana, amb el resultat més repetit de 3 (41,03%). No obstant s'ha de remarcar que l'illa, de manera general, no disposa de grans centres culturals.

- *Llocs de diversió, esplai i oci*. Per últim es parla de llocs on poder divertir-se. En aquest sentit cal senyalar que tal vegada la manca de concreció a l'hora de plantejar la pregunta hagi pogut portar a error. Hem de tenir en compte que no tothom es diverteix de la mateixa manera i que es tracta d'una qüestió clarament subjectiva. No obstant un percentatge prou significatiu de turistes (18%) pensen que calen més llocs per divertir-se i gaudir. Tal vegada estaríem parlant dels turistes que realment no veuen complides les seves expectatives de vacances, ja que aquest aspecte entraria en contradicció amb la majoria de turistes arribats a l'illa que el que desitgen és calma i tranquil·litat.

A manera de conclusió podem dir que la valoració que en fan els turistes de l'illa de Menorca de manera general és d'un grau de satisfacció bo o bastant bo. Amb els resultats obtinguts i explicats queden clars quins són els trets del model turístic de Menorca que tenen un caire clarament positiu (descans i tranquil·litat, naturalesa i la professionalitat del personal). Però també queden clares les mancances de l'illa en temes d'infraestructures esportives, culturals i d'oci en general.

Finalment s'ha de remarcar una vegada més que amb aquesta enquesta s'obtenen les característiques de la demanda turística en un moment determinat (agost 2006), i que ens permeten establir quins són els grans trets turístics de Menorca.

5 HIPÒTESIS DEL RETARD EN EL DESENVOLUPAMENT

A l'hora d'estudiar el desenvolupament turístic de les Illes Balears sempre s'ha senyalat que l'illa de Menorca va sofrir un cert retard, respecte les altres illes de l'arxipèlag Balear, en incorporar-se com a destinació turística. Des dels inicis de l'activitat turística els factors que han pogut intervenir i condicionar són molt diversos, no obstant sempre s'han centrat en els que es varen definir a l'estudi realitzat a finals dels anys 70, "*La via menorquina del creixement*" de Farré-Escofet, Marimón i Surís (1977). Des de llavors s'han assumit els factors que s'establien en aquest estudi com a claus, sense aprofundir en el seu anàlisi.

En aquest apartat s'exposen els factors que s'apuntaren com a claus per explicar el retard de Menorca en el desenvolupament de l'activitat turística i quina va ser la seva incidència.

5.1 TEORIES I ENFOCAMENT EXISTENTS

Per estudiar el cas particular de Menorca i el seu retard en el desenvolupament de l'activitat turística s'han esgrimit bàsicament els següent motius (Farré-Escofet, Marimón, Surís, 1977):

- Que disposava d'una estructura econòmica pròpia, basada en el sector industrial.
- Que hi havia unes difícils comunicacions per les deficientes infraestructures, tant de cara a l'exterior com a l'interior de l'illa.
- Per les reticències dels grans propietaris a vendre terreny prop de la costa per urbanitzar
- I per la manca d'una infraestructura d'allotjament i d'oferta complementària necessària per donar satisfacció als turistes arribats.

Està clar que en qualsevol territori la seva evolució econòmica, social, etc. està condicionada per múltiples factors intrínsecs. Però també s'han de tenir presents els factors externs, que en certa manera poden fer canviar les condicions de la regió. En aquest sentit voldria fer esment a que normalment quan s'ha parlat de turisme a les Balears, i especialment a Mallorca, s'ha destacat el paper dels *tour operators* i la important incidència que varen tenir en el seu desenvolupament (Soriano, 1981).

En el cas de Menorca, quan es parla de retard en el desenvolupament turístic únicament s'esgrimeixen factors interns. No es tenen en compte els possibles factors externs que podrien haver tingut alguna incidència en el desenvolupament de l'activitat turística. Es justifica el retard en el desenvolupament turístic, bàsicament, per disposar d'una estructura econòmica pròpia, la manca d'infraestructures i d'un aeroport en condicions i la nul·la voluntat dels propietaris a vendre per urbanitzar. No es tenen en compte per res altres possibles factors que han incidit en diferents territoris i el seu desenvolupament turístic.

En aquest sentit hem de tenir clar que no podem parlar de "*boom*" turístic sense relacionar-lo i tenir en compte l'evolució de l'economia de recuperació de la postguerra primer i posteriorment de l'explosió de prosperitat que es va donar durant els anys 50. Aquest fet va provocar una "democratització" del turisme, anteriorment elitista i que

actualment el poden dur a terme una gran part de la població de països desenvolupats (Díaz–Plaja, 1972).

En aquest capítol s'exposen quins eren els factors que, es diu, frenaven el desenvolupament de l'activitat turística a Menorca i quina incidència tenien realment. A partir de diferents fonts anirem explicant amb el major grau de detall possible com era la situació i quins eren els condicionants que realment impediien que Menorca anés al mateix ritme, pel que fa al desenvolupament turístic, que la resta de les Illes Balears.

Per això farem referència a diferents autors que varen escriure sobre el tema turístic, durant els anys 60 i 70, i altres fonts que ens puguin aportar una mica de llum al tema.

5.1.1 Aportacions de “La via menorquina del creixement”

Les causes del retard en el desenvolupament turístic de Menorca són moltes i variades, segons afirmen els diferents estudis que s'han realitzat sobre el turisme a Menorca. En l'estudi **“La via menorquina del creixement”** (Emili Farré–Escofet, Ramón Marimón i Sunyol, Joseph Mª Surís i Jordà, Fundació CEP, publicat pel Servei d'Estudis de Banca Catalana 1977), els autors varen exposar les diferents causes que podrien haver provocat aquest retard. Aquest estudi ha servit des de sempre com a referència bàsica i clau per entendre el desenvolupament turístic a l'illa de Menorca. D'aquest estudi s'ha extret la informació que presentam a continuació on s'assenyalen les principals causes del retard en el desenvolupament turístic, s'exposen alguns trets de com es va portar a terme la implantació turística a l'illa molt relacionada amb el procés urbanitzador i finalment s'exposen les principals característiques del turisme menorquí segons el text citat.

Entre les causes que provocaren el retard en el desenvolupament turístic respecte les altres illes Balears, aquest estudi esgrima les següents:

“ Existència d'una estructura productiva pròpia en creixement que induí un saldo immigratori en el primer quinquenni dels seixanta (1960-65). Aquest fet objectiu també donarà una consciència empresarial poc propensa al negoci turístic, el qual connectarà amb el desig del propietari agrícola de mantenir les seves propietats, ja que en part, formen la seva renda i, alhora, el seu prestigi social.

La manca d'infraestructures i d'equipaments adequats a l'illa i especialment l'aeroport de Sant Lluís, insuficient i tancat algun any (1961). L'obertura del nou aeroport 1969, marca el salt en la vinguda dels turistes i, particularment, dels vinguts en vol xàrter.

El negoci turístic requereix grans inversions i, en aquest cas, la primera entrada important de capital aliè. Els nous capitals, majoritàriament catalans, arribaran a l'illa quan altres zones turístiques ja seran saturades i els grups immobiliaris cercaran la rendibilitat de llurs inversions en zones verges”. (pàg. 228)

També exposen de manera general quin va ser el procés desenvolupat en la construcció de les urbanitzacions litorals a l'illa:

“A mitjans dels 60 es comença a veure la possibilitat de crear urbanitzacions; si bé existeix ja la iniciativa, encara pesen massa els criteris anteriors de la torreta particular. Hom crea les primeres urbanitzacions en cales allunyades dels nuclis cosa que suposa una inversió important. Els capitals, majoritàriament menorquins o catalans, s'acumulen d'una forma ràpida per a l'especulació, a

partir de la divisió dels terrenys comprats. Aquests criteris de rendibilitat a curt termini, cobrir la residència dels propietaris, etc. units a la manca de normes precises tant d'infraestructures mínimes com d'ordenació del territori, faran que aquestes urbanitzacions hagin acabat oferint un producte de baixa qualitat i que envellirà ràpidament. Aquest tipus d'urbanització deixarà de construir-se a la fi dels 60, en contrast amb altres zones com per exemple Mallorca, on es continuarà reproduint.

Les urbanitzacions pròpiament dites començaran a partir dels anys 1968-69, és a dir quan el turisme ja és un negoci clar a Menorca. A mitjans dels 60 encara pesen massa els criteris de la torreta particular, de molts menorquins que volien gaudir de la segona residència. Presenten les diferències següents:

- *Son planificades com a urbanitzacions, amb clara vocació turística.*
- *Són inversions de capitals nous en la seva totalitat. Es tracta de capital foraster i amb més d'un 70% de peninsular. Vinguda de grups immobiliaris i d'urbanitzacions de foranies.*
- *La iniciativa menorquina es limita a la venda de terrenys; fins i tot hi ha entrada d'especuladors forasters. Els uns i els altres s'aprofitaran sobradament del fet que els preus dels terrenys, en alguns casos s'hagin multiplicat per 10 en els darrers deu anys.*
- *S'acullen a les normes d'infraestructura mínima i a l'actual ordenació del territori.*
- *La inquietud per fer un producte de qualitat, d'una banda, i de l'altra, la consciència dels menorquins per defensar llur medi ambient fa que en molts casos sigui superada i concretada a la pràctica tota normativa massa general". (pàg. 239)*

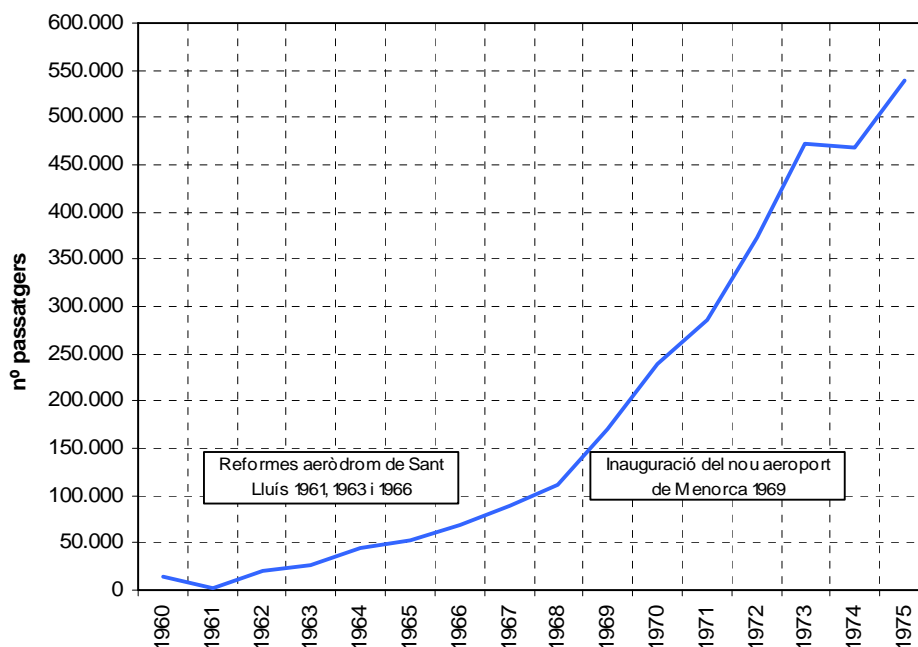
I finalment fan un llistat dels trets més característics del model menorquí a finals dels anys 70, que eren els següents:

- " - Retard en la incorporació al turisme general de la península i Balears.*
- *Oferta hotelera limitada, concentrada en hotels de 2 i 3 estrelles i dispersa en petits nuclis per tota l'illa.*
- *Oferta d'allotjaments extrahotelers amb un pes important i que rendibilitzen més algunes zones turístiques.*
- *Escassetesa de serveis i equipament extrahotelers, tant de diversions i activitats com d'infraestructura i transport.*
- *Desaprofitament de la reserva natural, que encara té moltes possibilitats.*
- *Demanda dominada pels tour-operadors i molt concentrada (anglesos, alemanys i espanyols). Composició social mitjana.*
- *Forta estacionalitat, superior a l'espanyola i balear.*
- *Baix nivell d'ocupació, atesa aquesta estacionalitat.*
- *El monopoli sobre l'illa de la demanda compensem en part pel caràcter oligopòlic de l'oferta. Aquest caràcter vol dir que malgrat un cert excés de places, experimentat del 1973 ençà, el nombre limitat i la poca degradació de la zona permeten a l'hoteler de repercutir els costos i un cert benefici en els*

preus. Aquest és un fet potencial que requereix uns criteris comuns dels hotelers i de les agències per aprofitar-lo.

- Ràpida revalorització dels terrenys.
- Primera entrada de capital aliè i formació de nous capitals per la venda dels terrenys. Existència del negoci especulador.
- Inducció en la construcció, immigració de mà d'obra i en serveis auxiliars.
- Distorsió en el mercat de treball. Mà d'obra temporera que entra i surt de l'illa, però que no està assimilada.
- Element inflactori per la forta demanda estacional que presenta i la dificultat dels preus a la baixa passada la temporada.
- Heterogeneïtat en la gestió hotelera i urbanística i en les diverses polítiques turístiques a seguir.
- Poca repercussió de la crisi del 74 en el conjunt dels sectors, atesa l'oferta limitada.
- Com a element de creixement, ha estat un sector AFEGIT que ha accelerat el procés i amb interdependència respecte a les seves compres. Molt poca incidència en l'estructura industrial bàsica de l'illa.
- Es de les zones que es troba amb més bones condicions per a formular una nova política turística." (pàg. 274)

Així doncs els autors estableixen que el turisme comença a tenir una incidència important a partir de 1967-69, ja que fins a llavors el nombre de viatgers era bastant reduït.

GRÀFIC 5. Evolució del número de passatgers. Aeroport de Menorca 1960-1975

Font: Anuaris "El turismo en Baleares" (CITTIB)

En aquest sentit si comparam les dades d'afluència de viatgers arribats a les illes ens adonem de la diferència entre aquestes (veure taula V, pàg. 37-38): Menorca va rebre només 7.652 viatgers el 1960 i va passar a 39.259 el 1969; Mallorca rebé 361.092 viatgers el 1960 i 1.625.036 el 1969 i Eivissa 30.119 el 1960 i 263.604 el 1969.

En el cas de Menorca es veu clarament, en l'anterior gràfica (gràfic 5) com a partir de 1969 és dona un increment espectacular en el nombre de passatgers que passaren per l'aeroport, si ho comparam amb la tendència que es va donar al llarg de tota la dècada dels anys 60. Així doncs es dona una coincidència entre la posada en funcionament del nou aeroport de Menorca i la creixent importància de l'activitat turística. Anteriorment es donava una arribada de turistes a l'illa, però es tractava d'un flux relativament reduït.

De fet l'aeroport durant els anys 60 es va haver de reformar i allargar la pista per poder acollir els avions cada vegada més grans i moderns. Així el 1961 l'aeroport va romandre tancat quasi un any per allargar la pista d'aterratge fins els 1.250 m i asfaltar-la, per poder rebre en condicions els avions Bristol que utilitzava AVIACO. EL 1962 aquesta companyia va vendre els avions i va adquirir un nou model (Douglas DC-4) que necessitaven fins a 1.500 m de pista. Això va obligar a una nova ampliació el 1963 per assolir aquesta llargada de pista. I finalment el 1966 es va haver d'escometre un nou allargament de la pista fins els 1.850 m, que exigien els nous avions de l'època. I finalment el 1969 es va inaugurar el nou aeroport amb 2.350 m de pista que solucionava l'arribada dels avions de reactors (Pons, 2001).

En el cas de Menorca, tot i tenir l'exemple de les illes veïnes i les reticències dels propis menorquins envers l'activitat turística, no es va desenvolupar una estratègia pròpia a l'illa. Possiblement el fet que els menorquins fossin tan escèptics sobre les possibilitats de futur del que consideraven una nova activitat econòmica, vagi ser un dels motius que no es creés un producte turístic diferent a les altres illes de l'arxipèlag (Mallorca i Eivissa). Així d'entrada no es pot parlar de model turístic diferent de Menorca, respecte Mallorca o Eivissa.

En aquest sentit va ajudar el paper que va jugar el Foment del Turisme, que pretenia que hi hagués turisme a Menorca, sense plantejar-se quin tipus de turisme es volia desenvolupar. Hem de tenir en compte que en aquella època no es planejava quin tipus de turisme es volia, ja que només es coneixia el de "sol i platja".

Per tant la confluència dels diferents factors varen fer que no es planifiqués i s'ordenés el tipus de turisme que es volia portar a terme. Es va seguir, amb la dinàmica d'altres llocs en que s'anaven fent urbanitzacions, hotels, restaurants, etc. sense cap tipus de planificació. Per tant, d'entrada no es va construir el producte "Menorca" com a destinació turística. Així el retard en el desenvolupament turístic de Menorca, fa que en certa manera, s'hagi esdevingut un producte amb unes característiques diferents a Mallorca i Eivissa.

Els factors que s'han esgrimit com a causants del retard en el desenvolupament turístic de Menorca són interns. Com veurem en posteriors apartats, la incidència que van tenir els factors esmentats a "*La via menorquina del creixement*" (Farré-Escofet, Marimón i Surís, 1977) va ser relativa. A part es varen donar altres condicionants a la pròpia illa que no s'han tingut en compte, a l'igual que tampoc s'han valorat els factors externs. D'aquests no es diu res, quan es possible que vagin ser tant importants com els factors interns. De fet hem vist que a Mallorca varen jugar un paper molt important els agents turístics, amb especial rellevància dels tour operadors.

5.1.2 Altres aportacions bibliogràfiques

A part de l'estudi explicat a l'anterior apartat, hem de tenir en compte que al llarg de la història s'han escrit diferents llibres, articles i documents que fan referència a la situació de Menorca. Nosaltres fem un recull d'aquells que puguin ser més significatius per l'objecte de l'estudi, i en els quals s'exposen algunes de les característiques envers al desenvolupament turístic. Així doncs, en aquest apartat es fa una recopilació d'alguns articles que aporten idees i reflexions interessants per la naturalesa del nostre estudi i donen llum a algunes de les hipòtesis plantejades al llarg de l'estudi. Bàsicament, es tracta d'articles extrets de la Revista de Menorca i que fan referència al problema que tenia l'illa per poder-se incorporar al mercat turístic, i assolir un desenvolupament, tant econòmic com social, que s'estava donant amb major o menor intensitat a la resta d'illes de l'arxipèlag balear.

A continuació s'exposen algunes cites textuais d'alguns llibres o articles que varen ser publicats en diferents anys (veure referència bibliogràfica completa a la bibliografia).

En una conferència pronunciada a l'Ateneo de Maó el 3 de desembre de 1963 per **Miguel Hernández Pons**, per l'obertura del curs acadèmic 1963-64, sota el títol "*El turismo como factor social-económico y su repercusión en Menorca*", l'autor feia un repàs general dels desplaçaments i viatges al llarg de la història de Menorca, després es centrava en analitzar la situació del moment (1963) on deia textualment:

"Al correr de los años, los espacios invadidos son ya insuficientes para acoger la marea turística, y nuevas zonas, en el inmediato contorno de las comarcas litorales, y nuevos países, hasta hace lustros considerados remotos o salvaje son alcanzados por esta oleada incontenible. Grecia, Yugoslavia, Egipto, Líbano e Israel, las islas todas del Mediterráneo, son recorridas por el turista en busca de reposo, sol, exotismo y sensaciones nuevas".(Pàg. 291)

Els factors que considera l'autor són la base de la problemàtica turística són:

- a) **La insularitat.** Es tracta d'un aspecte negatiu difícil de remuntar. En el cas de les Balears, Mallorca l'ha superada, en certa manera, perquè constitueix un nucli de població amb suficient pes. L'autor fa referència als costos que suposa tot el trasllat de les mercaderies cap a l'illa i a l'increment del preu que això suposa.

"la insularidad frena todo desarrollo en general y por lo tanto también el desarrollo turístico".

"solo un aeropuerto en condiciones de tráfico moderno, nacional e internacional, puede devolver esta agilidad a nuestras comunicaciones con el resto del país y del mundo, y librar a los insulares y visitantes del que podríamos denominar "complejo ratonera", que padecen durante largos periodos del año". (Pàg. 299)

- b) **L'individualisme.** Tal vegada com a subproducte d'aquesta insularitat, en la nostra societat apareix un fet d'índole social que repercuteix de manera negativa en la nostra vida.

"Des de la insensata, y ya con ribetes de arqueológica, rivalidad entre insulares de distintas poblaciones, hasta la falta general de espíritu colectivo y asociativo, todo parece marcado por esa lacra del individualismo, que a fin de cuentas es un signo de atraso cultural".

"La falta de atención de los menorquines y la falta de dotación consiguiente, para los servicios colectivos y de infraestructura; la falta de continuidad en la

ejecución de los planes de obras y servicios, dejando que el divismo de iniciar algo nuevo, se sobreponga al civismo de continuar, mejorar y conservar; la incuria y abandono de los bienes de la comunidad, en agudo contraste con la riqueza, e incluso derroche ostentoso, para las atenciones particulares; la sociedad invasora de la ciudad de Mahón y sus alrededores, son síntomas indubitados de individualismo exacerbado, y obstáculo a una expansión turística". (Pág. 302)

- c) **Falta d'organismes i autoritats amb poder autònom i executiu.** Atribueix al lent engranatge administratiu actual la manca de solució a tot una sèrie de problemes actuals: problemes de transport amb la Península i la resta del món; problemes de transport entre els diferents nuclis urbanitzats i centres neuràlgics de l'illa; millora de les instal·lacions de comunicacions; prestació de serveis sanitaris, educatius i administratius; etc.

"Menorca necesita una administración autónoma conectada directamente con Madrid, que trace anualmente, en forma concertada con los administrados, un programa colectivo social-económico, y lo desarrolle sin interrupciones y demoras". (Pág. 303)

- d) **Mentalitat dels menorquins.** Segons l'autor és clau per a la construcció d'un ordre nou en les estructures de l'illa, que permeti la seva promoció en general y en particular la del seu desenvolupament turístic.

"Quiero referirme a lo que definiría como supervaloración de nuestras condiciones naturales y humanas. Estamos enfermos de lo que se ha venido en llamar "autobombo", en frase muy gráfica, aunque se disfrace la enfermedad bajo los tópicos de "menorquinismo", "amor a la patria chica", y frases semejantes, que muchas veces ocultan la realidad de un triste localismo, es decir, un individualismo elevado al cuadrado. Las excelencias propias, está bien que se propaguen de cara al exterior.

Es necesario un mayor rigor crítico de nuestras conductas privadas y públicas; de particulares y autoridades u organizaciones de cualquier clase.

No creo que el elogio, convertido en lugar común, hacia quienes ostentan cargos públicos, al referirse a actuaciones que les son obligadas por el mismo cargo que desempeñan, nos ayude en este trance.

El promotor turístico, extranjero o catalán, prefiere menos sonrisas y campechanería exterior y más eficacia y orden. Nos daremos cuenta de que las malevolencias atribuidas a otras comarcas hermanas en su actitud hacia nosotros, son un simple fruto de nuestro complejo de inferioridad y nuestro abandono de deberes y ejercicio en funciones ciudadanas, y nos percibiremos, tal vez de que no es conveniente esa entrega total, excesiva, al negocio propio, material o espiritual que caracteriza el vivir de tantos menorquines, que no tienen un minuto para rezar, pensar y trabajar por la colectividad". (Pág. 305-306)

El mateix autor, **Miguel Hernández Pons**, juntament amb **José Mª Mercadal Fornaris** i **Juan Antonio Seguí Mercadal**, feien un anàlisi de les repercussions que havia de tenir per l'illa de Menorca l'aplicació d'una nova llei d'espais turístics. Aquest anàlisi es titulava "*Menorca ante la Ley de 28 de diciembre de 1963. Zonas y centros de interés*

turístico nacional". En aquest article s'explica que la llei s'hauria d'aplicar a la situació concreta que es dona a la nostra illa:

"zona determina en la que la iniciativa privada ha efectuado importantes (en relación a su potencia económica podría decirse excesivas) inversiones de todo orden, enfocadas hacia la industria turística, y en la que la carencia gravísima de obras y servicios de infraestructura, impide consolidar y desarrollar los esfuerzos del sector privado". (Pág. 19)

El Foment del Turisme de Menorca, va acollir amb un gran interès l'anunci de l'esmentada llei (*Ley 197/1963, de 28 de diciembre*), per aquest fet es va designar una comissió que va estudiar el projecte de llei. Des de la seva promulgació es va elaborar un estudi, en vista de la seva aplicació a l'illa. Dintre de la memòria que es va presentar al Ministerio de Información y Turismo¹⁸. Dintre de la memòria s'inclouïa un apartat en que es feia referència als obstacles i inconvenients en que es trobava Menorca per poder aconseguir el desenvolupament, comparant-lo amb la resta de les illes Balears:

"Prescindiendo de factores de menor importancia cabe citar:

- 1) La ausencia de capitales mayores como antes ya se expuso*
- 2) La superioridad de su nivel medio de vida sobre las islas hermanas. La falta de necesidades hasta hoy, no llevo al ánimo de los menorquines al deseo de abrir nuevos campos para su actividad económica.*
- 3) Su situación geográfica alejada de los centros rectores de la Provincia y de la Nación que le han convertido, de hecho en una "Cenicienta", a la que no se ha dedicado una continuada y eficaz atención.*
- 4) Como causa fundamental, la carencia de las necesarias obras y servicios de infraestructura. Así como de las dependencias y servicios de los departamentos ministeriales indispensables para la promoción del Turismo:*

El aeropuerto de Menorca, tan vital para una isla, no esta abierto al tráfico internacional por falta de Servicios Aduaneros. La inexistencia de un balizamiento adecuado impide programar vuelos vespertinos y nocturnos. Y por falta de prolongación de la pista de despegue en unos pocos cientos de metros no pueden utilizarse reactores de tipo medio y otros aparatos.

Las comunicaciones marítimas, insuficientes en número y capacidad durante el periodo estival. Y ningún viaje programado con trasbordador para permitir un adecuado transporte de automóviles.

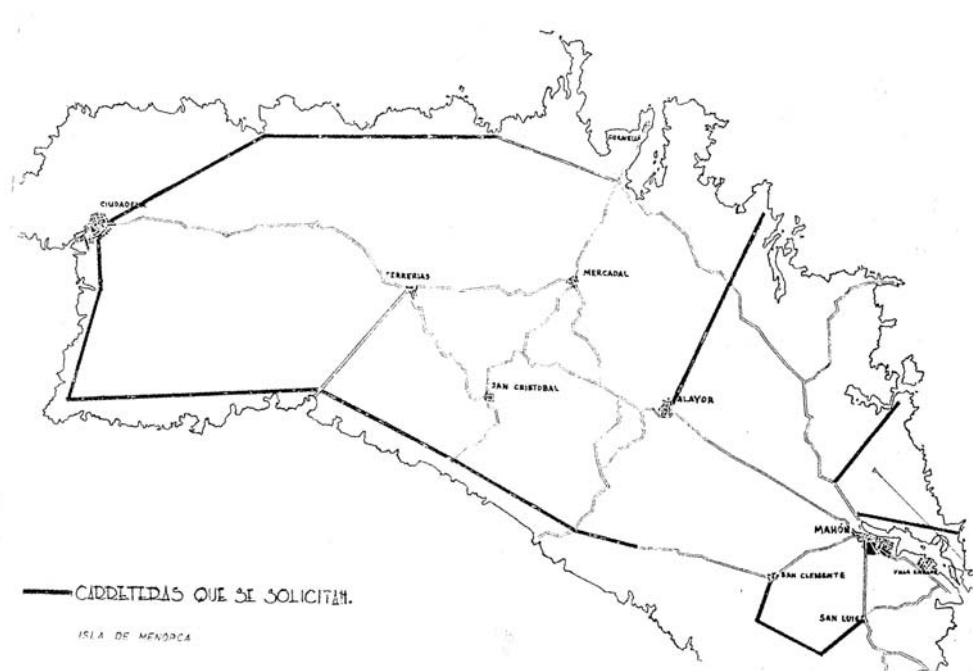
El servicio telefónico, insuficiente para las necesidades actuales, no puede ser prolongado hasta las numerosas urbanizaciones y complejos turísticos del litoral.

Aparece claro de cuanto se ha expuesto anteriormente, que en Menorca no hay que inventar una corriente turística que ya existe (6.000 extranjeros y unos 30.000.000 de pesetas en 1963). Ni se precisa

¹⁸ La memòria va ser redactada per la Comissió formada per Jose Mª Mercadal Fornaris, Juan Antonio Seguí Mercadal y Miguel Hernández Pons.

despertar una iniciativa privada que ya ha creado las “economías externas” precisas para un desarrollo futuro de la Industria turística.

Pura y simplemente, lo que se precisa para nuestra Isla es una política estatal coordinada, rápida y global, que atienda a dotar de una infraestructura de obras y servicios el substrato físico sobre el que consolidar y agrandar lo hasta ahora realizado”. (Pàg. 38-39)

MAPA VI . Mapa de les carreteres proposades per el Foment del Turisme a Menorca

Font: Menorca ante la ley de 28 de diciembre de 1963. Zonas y centros de interés turístico nacional

A l'article “*Historia de Menorca y el turismo*” de **Juan Hernández Mora**, publicat per la Revista de Menorca (1960), ja parlava de la realitat turística de l'illa. L'article està basat en una conferència pronunciada el 12 de setembre de 1959, davant els aspirants a Guies-intèrprets de la Direcció General de Turisme per a l'illa de Menorca.

“De modo concreto ¿por que necesitamos Guías en Menorca?”

Al contestar esta pregunta nos encontramos ante un caso más de aplicación de la ley que dice que la función crea el órgano. La función aquí consiste en la aparición periódica y masiva de visitantes extranjeros y nacionales que llegan a Menorca en número creciente. Este fenómeno, en la forma en que hoy lo vemos, se ha iniciado, en realidad, en estos años últimos. Fecha importante en su evolución ha sido la del año 1956.” (Pàg. 92-93)

“Los turistas de antes, escasos e intelectuales, han sido sustituidos por el turismo actual, masivo, gregario, constituido por una mayoría viajera de gentes

impreparadas, ajenas al estudio, que solo desean gozar de la vida, disfrutar de nuestras playas, de nuestro sol, de nuestro clima.” (Pàg. 98)

Un altre estudi d'interès és el de **Miguel Mesquida Ticoulat** sota el títol “*El fenómeno turístico en el futuro de Menorca*”, publicat a la Revista de Menorca del 1971. Aquest autor fa una descripció general de la situació de l'illa cap els anys 50, i exposa una idea que es contraposaria clarament a la defensada per la Via Menorquina del creixement:

“Citemos como caso anecdótico el que, antaño, en el momento de repartirse las herencias, los herederos se disputaban las fincas del interior de la isla, que tenían la tierra más productiva, desechándose las situadas cerca de la costa. Hoy, con lo que se paga por una finca cerca del mar, se hubiera podido comprar aquellos tiempos media isla”. (Pàg. 6)

“Otra cifra muy importante es el porcentaje de saturación que ya en 1966 era el siguiente:

<i>Mallorca</i>	<i>89,1</i>
<i>Ibiza</i>	<i>9,1</i>
<i>Menorca</i>	<i>1,6</i>
<i>Formentera</i>	<i>0,2</i>

Se considera como zona saturada a Mallorca y ello da como consecuencia el lanzamiento paulatino de las islas vecinas que se surtían en principio de los excedentes de núcleo principal y luego han adquirido un prestigio propio independiente”. (Pàg. 12)

“El Turismo no constituye un contrincante ni una competencia para la industria, sino todo lo contrario; es un magnífico complemento para dar salida a nuestros productos y al mismo tiempo darnos un fundamento económico estable (...)

Si meditamos seriamente y reconocemos que la agricultura menorquina esta acabada y que la industria se encuentra en situación peligrosa y no poseyendo la isla otra clase de recursos naturales, sería conveniente que aprovecháramos esta <gallina de los huevos de oro> que nos sale a nuestro encuentro”. (Pàg. 14)

“Problemas económicos. Pocas son en la isla las personas que posean capital bastante grande para exponerlo en una industria cuyas perspectivas son aún remotas (...)

Problemas de abastecimientos. Para funcionar bien todo el sistema de alojamiento y mantenimiento de los turistas es preciso, además de hoteles y transportes, que tengamos una infraestructura adecuada, es decir: agua, electricidad, teléfonos, correos y telégrafos, médicos y farmacias y alimenticios (...).

Problemas de organización y colaboración. Uno de nuestros males es la falta de coordinación que existe entre nosotros. El individualismo es nuestro <cáncer insular> (...).

Problemas de estética. Es un factor primerísimo el que protejamos el paisaje insular (...).

Problemas humanos. Los problema de personal se presentan en todos los sectores, industriales y comerciales, pero quizás sea la hosteleria donde el problema es más complejo (...) Al llegar la época estival los profesionales no son suficientes para atender a la avalancha de turistas y entonces hace falta rellenar los huecos con intrusos que no hacen mas que empañar el buen nombre del que siente la vocación hotelera (...).(Pàg. 35-45)

Una ponència de **José Maria Mercadal Fornaris**, pel 1er Consejo Económico Sindical de Menorca, feia menció als obstacles que la insularitat oferia al desenvolupament de Menorca. Aquesta ponència va ser publicada per la Revista de Menorca el 1966 i en ella s'exposaven que frenava el desenvolupament turístic de Menorca:

“Les dificultats que constitueixen un fre al desenvolupament de Menorca són diverses:

- *Ordre polític. Falta de representació de l'illa en els organismes legislatius i consultius de la nació. La representació es dona en períodes triennals i de forma aleatòria sense cap altre base que la bona voluntat política dels municipis de Mallorca. Açò fa que la millor voluntat dels procuradors de Menorca i Eivissa no es suficient per aconseguir bons resultats. Es fa necessari que Menorca compti amb representació que porti a la capital la veu dels seus municipis i Sindicats. Seria interessant la creació d'una mancomunitat de municipis o d'un cabildo Insular.*
- *Ordre polític-administratiu. Clima d'inseguretat i llunyania que provoca el buit existent en la direcció i assessorament en assumptes diversos i importants com el turisme, indústria, (...). La Jefatura Provincial de Servicios Técnicos, la Comisión Provincial de Urbanismo, Turismo, Educación Popular, (...). haurien de mantenir una delegació insular que tingues encomanada la gestió i informació que permetés als esmentats organismes un contacte real i eficient amb els problemes específics de l'illa.*
- *Ordre material. L'actual sistema de comunicacions i transports és un fre al desenvolupament de l'illa. Els industrials es troben en inferioritat en la possibilitat de competir amb els de la península (demores i traves en les converses telefòniques, despeses de transport, facilitat d'accés al centres de provisió de matèries, etc.). La indústria turística està en clara inferioritat de condicions si no s'adequa el transport. Hi ha una clara desproporció entre les necessitats de les aeronaus en servei i les possibilitats de recepció de l'aeroport.*
- *Ordre econòmic-social. Dificil proveir les necessitat d'organitzar actes culturals (conferències, concerts, cicles d'estudis, etc.); repercussió de l'aïllament insular en tots els factors de l'economia de producció (indústria, agricultura, comerç, construcció, distribució energia); subministrament de queviures a la població, etc. Aquesta deficiència provoca un augment de preus important, l'impacte social de l'aïllament i manca d'expectatives en el desenvolupament econòmic provoquen el moviment migratori constant.*

Per aquests problemes en el moment actual seria important recolzar la indústria turística, que pot esdevenir en la palanca per alçar l'economia de Menorca. Per açò s'haurien de solucionar els problemes de transport, una preferent dedicació al Crèdit hotelier. Però la política decisiva seria la continguda en l'adopció de Menorca com a “Zona de Interés Turístico Nacional” a partir de l'expedient iniciat pel Ministerio de Información y Turismo”.

Un estudi interessant per Menorca és el de **Jorge Baulies Cortel** sota el títol “*Menorca. Notas geográficas*”, que va obtenir el Premi de bibliografia menorquina 1960, i es va publicar a Ciutadella el 1961. Aquest autor fa una descripció geogràfica general de l'illa, i exposa quines eren les seves principals característiques a finals dels anys 50 de Menorca. En l'apartat de la indústria introdueix una breu referència a la situació del turisme a l'illa. En aquell moment el turisme tenia un desenvolupament modest, però l'autor intuïa que el futur era esperançador.

“Poco conocida la isla por el turismo nacional y extranjero, no ha obtenido el nivel de popularidad y saturación a que han llegado las isla hermanas de Mallorca e Ibiza, inundadas de turistas de toda clase. No obstante, a pesar de la poca tendencia del forastero a visitar Menorca, desde hace unos años se ha ido acrecentando la corriente turística veraniega. (...)

El esfuerzo de las autoridades, dirigido a una mayor difusión de las bellezas de la isla, ha de dar, a no tardar, sus frutos, pudiéndose acelerar este proceso mediante una eficaz política de carreteras y caminos al objeto de abrir las mejores playas al público, y una mejora cualitativa y cuantitativa de la red hotelera, hoy por hoy, evidentemente insuficiente.” (Pàg. 89-90)

A partir de l'estudi realitzat per **Jean Bisson**, que va ser premiat per l'Ateneo de Maó el 1966 podem veure quina era la situació del sector agrícola a mitjans de s. XX. Aquest autor fa una referència al paper que vagi poder exercir el turisme com atractiu per la mà d'obra que abandonava el camp per dirigir-se cap altres sectors econòmics:

“Desde hace dos o tres años, asistimos a un desarrollo particularmente intenso del sector de la construcción. Esta nueva actividad está ligada a la introducción muy reciente del turismo en la isla, lo que provocó la construcción de chalets y hoteles, la mejora de las carreteras y obras públicas, ...” (Pàg. 16)

Y sobre todo, un hecho sin precedentes en su historia: el campo menorquín está falto de brazos. Las repercusiones son sumamente sensibles en todos los sectores; en las actividades industriales la época de la mano de obra masculina barata ha terminado, mientras que en el sector agrícola se plantea el problema de la adaptación a una situación enteramente nueva.

En cuanto al turismo, venido tardíamente a Menorca y aún poco desarrollado, por falta de medios suficientes de comunicaciones, es sólo parcialmente responsable de aquella situación, contrariamente a una opinión muy extendida que tiende a acusarlo de todos los daños. A veces ha acelerado, es verdad, un proceso que estaba ya iniciado des de los años 1955” (Pàg. 17-18)

Un altre estudi realitzat sobre el tema i d'interès per la nostra investigació és el realitzat per **Sergi Marí**, “*El retard virtuos del desenvolupament turístic de Menorca*”, que va ser premiat per l'Ateneo de Maó el 2003. Aquest autor fa una referència al retard amb que es va incorporar l'illa al desenvolupament turístic respecte la resta de les Balears i com aquest ha redundat en un bon estat de conservació del medi natural i el paisatge, que ofereix una excel·lent base per portar a terme un turisme des de la vessant de la sostenibilitat. Les hipòtesis que planteja com a causants del retard són:

“a) Manca d'infraestructures. Un cert desinterès de l'Estat en el turisme que es podia desenvolupar a Menorca queda exemplificat amb el retard amb que es

construeix el nou aeroport de l'illa. Tot i que els primers estudis de localització es van fer cap a 1963, el finançament de les obres no es va concretar fins a finals d'aquella dècada, obrint-se al trànsit el 24 de març de 1969 (...)

b) Activitats industrials i agràries rendibles. La indústria i l'agricultura són relativament rendibles i constitueixen negocis sòlids en marxa, en contraposició al desconeixement de les expectatives de rendibilitat de les inversions turístiques, vistes com arriscades en aquests primers moments (...)

c) Aspectes socials i polítics. En primer lloc hem d'esmentar l'alt valor de prestigi social que s'atorga al patrimoni terratinent. Aquest element per si sol ja fa que els propietaris no alienin fàcilment les seves terres. Ens trobem per tant en un entorn de poca oferta de sòl. Si hi afegim la situació política, en que el poder local està realment en mans dels sectors que posseeixen les terres i els negocis industrials i agraris de l'illa, no és d'estranyar que els inversors de fora no trobin precisament facilitats per fer negocis. Però al mateix temps els projectes turístics són d'una dimensió financera a la que pocs inversors locals poden aspirar”.

Així doncs, un cop exposats alguns dels principals textos que parlen sobre la situació de Menorca durant els anys 1960-75, convé fer una mica de recapitulació sobre quins eren els factors que esgrimeixen els diferents autors sobre el retard de l'illa en el desenvolupament turístic i els problemes que el motivaven.

Per començar cal senyalar com diu Hernández Pons que ja a principis dels 60 hi havia importants desplaçaments de turistes per tota la conca mediterrània. Aquests turistes cerquen reposar i descobrir nous territoris que li siguin exòtics. Així doncs, apareix la idea de descoberta de nous territoris per la **saturació** que patien algunes zones. Aquesta idea enllaçaria amb una plantejada per Emili de Balanzó, que esgrimia el cert retard de Menorca, pel fet que a Mallorca encara hi havia molt per descobrir (veure a l'annex entrevistes). Així Menorca s'incorporarà al mercat turístic quan es fa necessari trobar nous territoris o zones propícies per l'activitat turística.

La idea de saturació de les altres illes Balears la reflecteixen altres autors com Baulies o Mesquida en els seus escrits, en que exposen que el fenomen del turisme ja s'havia donat a Mallorca des dels anys 50 i havia passat després a Eivissa, i per tant ara li tocava a Menorca. Així, segons aquests autors les illes menors van anar absorbint visitants o turistes a partir del moment en que es creu que Mallorca sofreix un cert grau de saturació. Per això, en un principi tant Eivissa com Menorca absorbeixen els excedents de Mallorca, i després aniran adquirint un prestigi propi independent.

Una altra idea que sorgeix d'Hernández Pons és que per poder tirar endavant l'activitat turística, feia falta una amplitud de mires i un generós esperit de cooperació de tots els menorquins per poder atreure un major volum de turistes a l'illa. Aquest autor considera que la manca de serveis col·lectius i infraestructures està relacionada amb la **falta d'organismes i autoritats amb poder autònom**, que havien de ser els encarregats de programar i finançar les infraestructures necessàries.

Aquesta mateixa idea és la plantejada pel mateix autor juntament amb Mercadal Fornaris i Seguí Mercadal, quan afirmaven que la inexistència de certes dependències Estatals i Provincials competents, eficaces i ràpides que permetessin trobar solució d'una manera eficient als problemes plantejats per la societat menorquina era una traba al desenvolupament de l'illa i per tant afectava a l'activitat turística.

Segons Hernández Pons a Menorca no calia estimular el capital privat, ja que recorrent el litoral es veia que el menorquí havia donat mostres del que podria ser si haguessin tingut bases materials d'obres i serveis suficients. Per això, si no s'havien realitzat més inversions s'havia de carregar a compte de l'Administració Provincial i Estatal que no es podia o volia posar al ritme que les circumstàncies requerien.

Davant la manca d'intervenció de l'administració Hernández Pons, Mercadal Fornaris i Seguí Mercadal exposen que la llei de zones turístiques podria servir de palanca a l'illa, i treure a Menorca de l'embós en el que es trobava. No només feia falta inversió en termes de turisme, sinó en referència a tots els sectors de l'economia insular, a la qual li mancaven infraestructures bàsiques, que es creien necessàries per poder desenvolupar l'activitat turística. Així doncs, amb la idea d'aconseguir que Menorca fos declarada Zona d'Interès Turístic Nacional hi havia una clara voluntat per part del Foment del Turisme de donar un impuls al desenvolupament turístic de l'illa.

Una altre de les deficiències detectades per Hernández Pons fa referència a la mentalitat dels menorquins. Ell critica la supervaloració que fan els menorquins de les pròpies condicions naturals i humanes, el que ell anomena “**autobombo**”. Creu necessari un major rigor crític de les conductes, tant privades com públiques i pensa que es requereix d'una posada al dia de les mentalitats i actituds dels nostres fills de cara a la promoció del turisme. La promoció turística requereix d'una posada al dia de les mentalitats i actituds. Queda molt clar segons aquest autor que part de la culpa del retard ve donat per la mateixa societat menorquina amb la seva mentalitat.

Aquesta mateixa idea la plantejava des d'una altre vessant Emili de Balanzó, en una entrevista realitzada per EDITUR el 1989. En ella, Emili de Balanzó, deia textualment: “*Desgraciadamente el Fomento del Turismo de Menorca subsiste a pesar de la insolidaridad de la gente que vive del turismo. En Menorca cada uno va a lo suyo y esto es una lástima*” i a l'entrevista personal (veure annex d'entrevistes) on afirmava que “*Menorca té turisme a pesar dels menorquins*”. Així doncs, sembla clar que la població de l'illa no s'ha caracteritzat per potenciar i afavorir l'activitat turística, sinó al contrari per ser molt reticent al turisme i no donar-li la importància que, probablement, té per l'illa.

Aquesta reflexió sobre la mentalitat de la població també es esgrimida per Mesquida Ticoulat, que diu que un dels mals de l'illa és la falta de coordinació que existeix entre la població de Menorca, que genera problemes d'organització i col·laboració. De fet aquest autor afirma que l'individualisme és el “càncer insular”.

Un altre factor que ha tingut una importància vital a l'hora d'entendre el retard de Menorca en el desenvolupament turístic és la manca d'unes **infraestructures adequades**. Principalment fent referència a la necessitat que tenia l'illa de disposar d'un aeroport per donar els serveis adequats als avions i visitants. Aquesta idea de falta d'un aeroport en condicions l'esgrimeixen tots els autors abans esmentats en diferents referències, com Hernández Pons que vol ressaltar la importància que tindria per l'illa la construcció d'un nou aeroport o el mateix autor i Mercadal Fornaris i Seguí Mercadal que destaquen la necessitat de moltes infraestructures per poder desenvolupar l'activitat turística de manera adequada. Un dels problemes que permetria salvar el nou aeroport seria la insularitat que limita el creixement econòmic de l'illa.

Dintre de la manca d'infraestructures, Mesquida Ticoulat, també es planteja deficiències en el subministrament i tractament d'aigua, abastament d'electricitat,

infraestructures de telecomunicacions, etc. Tot una sèrie de necessitats bàsiques que donaven molts problemes aleshores.

Enllaçant amb la idea de manca d'infraestructures cal senyalar la demanda de noves carreteres que es va fer a la memòria elaborada per Hernández Pons, Mercadal Fornaris i Seguí Mercadal . El mapa que s'inclou a la memòria era un mapa amb les carreteres que se sol·licitaven, per acabar de completar la xarxa viària insular. Veient el mapa (pàg. 78) queda clara la vocació turística dels autors, ja que pensaven l'illa estructurant-la amb una xarxa viària que donés servei a les principals urbanitzacions del litoral, per això sol·licitaven realitzar una espècie de via circular que enllacés les urbanitzacions litorals de manera directa.

Una altre reflexió que convé senyalar en aquest apartat és la que planteja Hernández Mora, que diu que es dona una coincidència en el temps entre la Llei del Sòl del 1956, que suposava l'inici de l'activitat urbanitzadora intensiva i la realitat de Menorca com a illa turística. També compara la situació del moment (anys 60) amb el que ell qualifica de turisme de masses, respecte el que es donava en èpoques anteriors, amb la constant presència d'intel·lectuals i erudits que visitaven Menorca amb una intenció totalment diferent. Així, en la dècada dels anys 60 segons l'autor, l'illa de Menorca, ja era una realitat com a destinació turística, i per això es feia necessària la presència de guies ben preparats per mostrar de manera adequada les característiques de l'illa.

Aquesta idea enllaçaria amb la plantejada en l'entrevista personal per Joan Casals ([[↗](#)] veure annex d'entrevistes), que afirmava que a Menorca a partir dels anys 70 va començar el que podríem dir un turisme industrial, i que abans ja hi havia turisme, però era un turisme social, no tant massificat. Podríem dir que és el pas del viatger al turista.

Finalment voldria reflexionar sobre el paper del sector industrial i agrícola que s'han esgrimit per alguns autors com un fre al desenvolupament turístic. Tant a *“La Via Menorquina del Creixement”* de Farré–Escofet, Marimón Sunyol i Surís Jordà, com en l'estudi més recent, *“El Retard Virtuós”* de Sergi Marí, es planteja que el sector industrial i agrari eren relativament rendibles a la vegada que la propietat suposava un valor afegit com a prestigi social.

Un cop analitzats els diferents documents cal senyalar que segons Bisson la situació de la indústria era menys bona del que sempre s'ha esmentat. Cal senyalar que la indústria de Menorca era bàsicament de calçat i bijuteria, en petites fàbriques que difícilment podrien competir amb moderns i grans complexos industrials. A més els productes de bijuteria i calçat de l'illa havien de ser forçosament més cars que altres llocs, ja que s'havia d'importar la matèria primera i després exportar-se amb el preu recarregat.

Per altra banda la situació agrària no era gens favorable. S'estava buidant el camp amb un progressiu èxode rural, com diu Bisson. En segon lloc voldria senyalar que als mateixos propietaris no els interessaven les finques properes a la costa per la seva baixa productivitat.

Per tot l'escrit, sembla clar que es varen donar una confluència de factors que varen retardar el creixement turístic de Menorca respecte Mallorca i Eivissa. De manera general hi ha certa coincidència amb alguns d'aquests, que podrien quedar resumits així:

- **Manca d'una administració** o organisme amb certa autonomia política per poder fer front als problemes que anessin sorgint d'una manera eficient. Aquest aspecte s'accentuava davant les necessitats de dotació de noves infraestructures, com per exemple l'aeroport nou.
- **La mentalitat dels propis menorquins**, amb un marcat individualisme, que alguns autors han qualificat de "càncer insular". També s'ha senyalat el problema de "l'autobombo", o no donar la importància adequada a la promoció turística, pensant que l'illa per si mateixa ja es ven.
- **La manca de les infraestructures adequades**. Sobretot pel que fa a disposar d'un aeroport en condicions per rebre avions i passatgers. Però també d'altres infraestructures com carreteres, allotjaments, etc. El fet de no disposar d'un aeroport internacional que pogués acollir els avions comercials del moment agreujava el fenomen de la insularitat, que afectava a tota l'economia de l'illa.
- **Manca d'interès en el fet turístic**. El fet que la indústria i l'agricultura funcionessin, relativament, va fer que els menorquins no tinguessin interès en obrir nous camps econòmics.
- **Fins que no es va donar una saturació de Mallorca**, no es dona un flux turístic primer cap a Eivissa i més tard Menorca.

5.1.3 Els mitjans de comunicació

En aquest apartat es farà un recull d'algunes notícies que sortien en els diferents mitjans de comunicació, especialment, el Diari Menorca. Es tracta de veure quin era el sentir general de l'illa i les idees que es plantejaven envers el turisme. Tant des d'un punt de vista favorable, com aportacions que poguessin reflexar un cert rebuig cap aquesta activitat.

No hi a cap dubte que durant els anys 60 eren molts els insulars, preocupats pel desenvolupament de l'illa. Aquest fet queda ben plasmat en diversos articles o notícies sortides al principal mitjà de premsa escrita de l'illa, el Diari Menorca.

A continuació es presenten un recull de transcripcions d'articles i/o notícies que puguin tenir algun interès per la nostra investigació i que es varen publicar entre 1965-1970 en el Diari Menorca. S'utilitza, bàsicament, el "*Diari Menorca*", ja que és el de major repercussió sobre l'illa i el que va poder tenir en el seu moment més incidència sobre la població

Pedro Taltavull feia un escrit per reclamar millores a Menorca, i entre les idees que plantejava destaca la poca preocupació i interès dels menorquins envers el turisme:

"Pero he adquirido la impresión de que no es solamente la Subsecretaria de Turismo la que no se acordó de nuestra existencia, puesto que también los menorquines nos olvidamos de nosotros mismos.

También pasó sin comentario alguno otra carta abierta remitida desde Ciutadella con fecha del 16 de marzo. Su autor oriundo y vecino de Ciudadela, se suscribió <un menorquin> acusando que todos estamos disgustados, entre menorquines, añadiendo luego cuan bonito sería una buenísima y franca unión de toda Menorca, buena falta nos hace." (Diari de Menorca, juny de 1965)

Miguel Hernández Pons en el Diari de Menorca feia les següents reflexions:

“D'ençà de dos o tres anys ja podem parlar del present turístic de Menorca. El turisme anirà increscendo. És la tònica general al Mediterrani i als països càlids, i és una necessitat vital en la vida de l'uropeu: forma part del seu pressupost familiar. Tindrà com a efecte el continuat augment del nivell de vida. El turisme dóna uns guanys extraordinàriament repartits. Deixant a part el ram de la construcció i el de la indústria hotelera, el turisme ha fet que la indústria en general trobés engrandit el seu mercat interior i que la producció augmentés molt.” (Diari de Menorca, gener de 1965).

Josep Antoni Pons i Roca en el mateix article del diari de Menorca també se'l entrevistava i feia les següents reflexions sobre al propietat de la terra:

“- ¿Quins problemes ocasiona el règim vigent de propietat de la terra?”

- A les propietats grans, i per a alguns productes, és freqüent el sistema del delme que grava les condicions normals de parceria, o sigui que el pagès ha de pagar més del 50% del que la terra produeix, Això es dóna precisament a les propietats de la noblesa, en les quals, d'altra banda, es dóna més que enlloc el fenomen de l'absentisme del propietari. Com a conseqüència de la multiplicitat de propietats en un sòl senyor cal remarcar el fet que aquest no tingui interès en una explotació orientada al turisme de les propietats situades a la costa. Hom observa actituds ben diferents quan el propietari és industrial o explota la propietat des de fa poc temps.” (Diari de Menorca, gener de 1965).

En una notícia de Francisco Martínez Navarro, que entrevistava a Jaime Villalonga (arquitecte municipal de Maó) i a Arnulf Björndal (pintor noruec establert a Fornells) es parla sobre la manca de promoció de l'illa, totalment oblidada:

“Con una mano esgrimía el folleto editado por la Subsecretaria de Turismo, “España para usted”.

- ¿Conoce este librito? - , me pregunto

- Sí, le respondí. Tengo en casa un ejemplar de la edición castellana.

- He observado, pues, que aquí no se cita Menorca para nada, nada, y que incluso, en el mapa adjunto, la isla solo figura como una manchita blanca sin nombre.

- Un olvido del autor, supongo. No obstante, piense – quise quitar importancia a la cosa –, que en este folleto figuran las zonas de mas desarrollo turístico y los itinerarios concurridos generalmente, y Menorca, como usted bien sabe, ahora se está iniciando (...)” (Diari de Menorca, agost de 1965).

Sobre aquest mateix tema va escriure Francisco de Castells un article sobre “El escaso turismo de Menorca”:

Para la mayoría de los españoles Menorca es solo un puntito en el ángulo nordeste de las Baleares. Muchos, al oír que uno estuvo en Menorca preguntan:

- ¿Y que tal Palma? –, Y para el turismo extranjero es prácticamente

desconocida: solo oyeron hablar de Mallorca ... y quizá Ibiza. Gran influencia ejerce en está cuestión la falta de una propaganda bien organizada y dirigida (...). Lo que hace falta son prospectos y folletos que, hasta ahora, no se encuentran en la Agencias de Viajes u Oficinas de Turismo (...) (Diari de Menorca, octubre de 1965).

Sobre el tema de manca d'un organisme el senyor Francisco de Castells escrivia un article sobre "El escaso turismo de Menorca":

"En tanto que Ibiza, isla de menor extensión y población que Menorca, cuenta con una Subdelegación dependiente de la Delegación Provincial de Baleares, del Ministerio de I. Y T., la isla de Menorca carece de aquella (...). juzgamos indispensable la creación de una Oficina Subdelegada dependiente de Palma, con un mínimo de personal e instalaciones para atender a los servicios de la información y el turismo en la isla (...)" (Diari de Menorca, octubre de 1965).

No hi ha cap dubte que el paper que va jugar el nou aeroport de Menorca inaugurat el 1969, va ser clau perquè l'illa pogués assolir els nivells de desenvolupament de l'activitat turística que s'estan donant en l'actualitat, per això es va donar una important repercussió en els mitjans de comunicació:

"La inauguración del nuevo aeropuerto afectará sensiblemente a la promoción económica, artística y cultural de nuestra isla". (Diari Menorca, març de 1969).

"En estos momentos no podemos hacernos una idea exacta. Es la clave del progreso, es hacer "punt i retxa", como decimos los menorquines; no solo en el sentido turístico, sino también en lo que a vida de relación refiere (...)" (Diari Menorca, març de 1969).

"No cabe la menor duda de que las comunicaciones han sido el talón de Aquiles para su desarrollo turístico. Mal puede promocionarse un mercado cuando resulta difícil y costoso su acceso. Menorca no ha contado con un aeropuerto capaz. En la actualidad y a pocos kilómetros de Mahón se está construyendo un aeropuerto internacional que resultará definitivo a la hora de potenciar su desarrollo turístico (...)" (Diari Menorca, maig de 1968).

No hi ha cap dubte que realment existia un corrent de turistes cap a Menorca durant els anys 60. Prova d'això podria ser el fet que el 4 de maig de 1968 es va publicar un article d'opinió "Decálogo para recibir a los turistas", que s'exposaven les pautes que s'havien de seguir per acollir adequadament als turistes. Aquest decàleg va ser escrit per un bisbe mexicà, Joaquin Antonio Peñaloza, i en ell exposa les 10 regles que haurien de tenir en compte els territoris a l'hora de rebre els turistes (veure notícia a l'annex).

Sobre el tema del problema de mà d'obra sorgeix una reflexió realitzada per Pedro Montañés, entrevistat per F. Pons Capó:

"- Otra cuestión importante para la industria es la mano de obra ¿hay dificultades?"

- Efectivamente. Pero estas dificultades han de ser bien recibidas por todos, a pesar de sus inconvenientes, por lo que significan de prosperidad general. Esta demanda de mano de obra existe en la isla, como fruto de la gran expansión que

ha tenido el ramo de la construcción y la demanda de servicios que origina el turismo, así como la no menos importante expansión comercial e industrial que han tenido tanto la bisutería como el calzado y el sector ganadero.

- ¿Soluciones para la escasez de la mano de obra?

- *Evidentemente hay que acudir a la emigración, pero teniendo en cuenta que acondicionar viviendas para estos obreros que llegan, que entre nosotros han de encontrarse necesariamente bien, pues en comparación con muchos lugares de España es Menorca una de las regiones de nivel de vida más elevado*". (Diari Menorca, setembre de 1969)

Ja durant els anys 70 es comença a veure la importància real del desenvolupament de l'activitat turística a l'illa, i especialment del paper que jugava el turisme britànic, com un dels principals mercats. De fet entre els anys 1964-75 els britànics suposaven entorn al 50-55% dels turistes estrangers arribats a l'illa. Sobre aquest tema es curiós que ja el 1971 el Diari Menorca edites un suplement en anglès, "*The Menorca English Language Tourist Newspaper*", núm. 1 el juliol de 1971. Aquest diari el que volia era atendre la creixent demanda de turistes britànics que registrava l'illa en aquell moment.

Així doncs, veient algunes de les notícies o articles que van ser publicats entre 1965-70 es reafirmen algunes de les idees que ja s'han senyalat anteriorment, sobre el retard de Menorca en el desenvolupament de l'activitat turística.

Com hem vist Pedro Taltavull feia un escrit d'opinió per reafirmar algunes idees que havia expressat Miguel Hernández Pons, per reclamar millors a Menorca. Entre les idees extretes sorgeix la que fa referència a la poca preocupació de la gent envers aquesta qüestió. Això reafirmaria la idea que plantejaven de poca preocupació i manca d'interès dels menorquins envers a l'activitat turística.

Altres idees que han anat sorgint són el fet que abans de l'obertura del nou aeroport de Maó, ja existia un corrent turístic a l'illa. Basta veure com per exemple el 1965 ja s'organitzava el concurs de "*Mis Turista 1965*" a la Cova de ses Amfores de Ciutadella o com deia Miguel Hernández el 1965 el corrent turístic anirà creixent com altres zones de la Mediterrània. Un altre article que deixa clara la importància que començava a tenir el turisme per Menorca és el Decàleg de comportament cap els turistes, que es va publicar el 1968, fent referència al comportament que havia de tenir la població de l'illa per rebre de manera adequada als visitants i turistes.

De fet alguns dels problemes que senyalen alguns dels articles tenen certa relació amb idees exposades a l'anterior apartat, com la importància del nou aeroport, que es va esdevenir clau en el desenvolupament de l'illa.

Però també apareix la idea de que, probablement, no s'havia donat prou importància a l'activitat turística, reflexada en la manca de promoció de l'illa. En aquest aspecte és interessant l'article de Francisco Martínez Navarro, que entrevistava a Jaime Villalonga i a Arnulf Björndal destacant l'oblit al que estava sotmesa l'illa en la seva promoció turística per part de l'estat espanyol.

Finalment en la premsa escrita també sorgeixen dues idees interessants i que probablement varen tenir importància en el desenvolupament del turisme a l'illa. Es tracta del paper jugat pels propietaris de la terra i dels industrials.

Un problema que era present en el moment de l'embranchida turística era el de la mà d'obra. No era un secret que a Menorca la mà d'obra estava limitada, i per tant l'inici del desenvolupament de l'activitat turística podia suposar pèrdua d'aquesta mà d'obra pel sector industrial. Per tant, l'anomenada distribució equilibrada de l'economia i que "Menorca era industrial i no necessitava turisme", que a vegades s'ha esgrimit, possiblement, amagaven darrera un problema que els empresaris industrials es veien venir i que els podia perjudicar. Aquest no era altra que la por a perdre la mà d'obra existent a l'illa. Cal senyalar que alguns dels grans propietaris també estaven relacionats amb alguna indústria i per tant, estaven estretament relacionats.

Així doncs, segons el que hem pogut extreure dels articles i/o notícies del Diari Menorca hi havia una certa preocupació i interès d'algunes persones perquè l'illa assolís el mateix grau de desenvolupament turístic que s'estava donant a Mallorca i Eivissa. No obstant, aquest interès topava amb una certa despreocupació general de la població. Però també hi va haver altres factors que contingueren la irrupció del turisme de masses a l'illa. No podem oblidar que ha quedat bastant clar que abans de l'obertura del nou aeroport (inaugurat el 1969) a Menorca ja hi havia un corrent turístic. Que amb la nova infraestructura es va consolidar i incorporar com a una important destinació turística.

5.1.4 Aportacions de les entrevistes

En aquest punt es farà un recull de les principals idees i reflexions plantejades per tres personatges vinculats a l'activitat turística de l'illa de Menorca. Es tracta d'Emili de Balanzó (Gerent del Foment del Turisme a Menorca des de 1968 fins a l'actualitat), J. Antonio Seguí (president del Foment del Turisme a Menorca entre 1976-78) i Joan Casals ([☞], president del Foment del Turisme a Menorca entre 1982-84).

A continuació es presenten un recull de transcripcions de les principals idees aportades pels entrevistats en relació a la nostra investigació (per més informació veure l'annex d'entrevistes realitzades).

Emili de Balanzó:

"Estic segur que Menorca va començar el seu boom per dos fets: un va ser la inauguració del nou aeroport, 1969. Menorca es manté al marge perquè tenia unes fatals comunicacions. En segon lloc, coincideix amb una certa saturació de Mallorca i Eivissa. En el fons la burgesia, espanyola i d'altres bandes, li agrada fer de descobridora i avançar-se i es cercaven espais nous, com Menorca.

Els menorquins s'han sumat al fet turístic quan ja estava avançat el procés. S'han limitat a vendre territori. Ningú pensava que açò funcionés i per això l'empresariat menorquí s'ha afegit quan ja estava consolidat. Els menorquins quan havia arrencat el boom es dedicaven a posar la botiga de souvenirs al costat d'on hi havia els hotels.

També hi havia una falta total de qualsevol infraestructura (telefonía,...). S'havien de posar conferències per poder xerrar amb Barcelona.

L'encant de Menorca al principi era el que no tenia. Menorca era una illa autèntica (sense gran serveis i infraestructures). Però amb la ingenuïtat, l'encant, lo natural, de l'autenticitat. L'encant de la senzillesa. Això és el que els menorquins hem venut i malvenut.

El menorquí segueix pensant que Menorca és tant “guapa” que no cal fer res per promocionar-la. Això és el gran problema que s’haurà de resoldre de cara el futur.

Joan Casals [📧]:

“A partir dels anys 70 comença el que podríem dir un turisme industrial. Abans ja hi havia turisme, però era un turisme social, a partir dels anys 70 es converteix en un <turisme industrial>.

L’aliança dels propietaris del sud es varen negar a vendre pensant i dient que la possessió de la terra era símbol de poder i influència social. A Menorca hi havia la figura de l’hereu que limitava la venda del territori. A partir de l’arribada de grans inversors que ofereixen diners per territori sense gran valor, va ser prest que els propietaris es van afegir-se a guanyar diners.

A la vegada també hi va haver el paper dels industrials que tenien una por terrible a perdre la mà d’obra i el poder d’influència sobre la societat. Aquests dos factors varen suposar una influència social negativa.

L’aeroport va jugar un paper importantíssim. L’aeroport de Sant Lluís era insuficient.

En aquell moment no hi havia duros. El turisme es feia a base de crèdits i amb l’avançament dels operadors turístics. Aquests donaven doblers per anticipat i només s’havia d’aportar un terreny on construir.

L’any 1970 es va donar una situació de “a veure qui arribava primer”, amb la construcció de molts hotels. Però a partir d’aquell moment es varen donar les crisis econòmiques dels anys 70, que varen afectar al turisme.

El turisme prest va arrelar, de fet no el va anar a cercar ningú. Va arrelar com ho havia fet a altres bandes.

El menorquí s’acomoda a un món que fan els altres, i s’apunta al que hi ha, amb retard. Això repercuteix en tot, també en el turisme”.

Juan Antonio Seguí:

“El 1960, hi havia una sèrie de romanticismes però de turisme hi havia poca cosa. Els menorquins deien que érem rics, que érem una societat industrial i no necessitàvem turisme. Açò era la filosofia de l’illa llavors.

Els anys 70 en una conversa amb els batles de Ciutadella i Ferreries els vaig dir que el Foment del Turisme és una societat privada, i els ajuntaments ens hauríeu d’ajudar més del que ho feis. Si els ajuntaments realment volguéssiu que vingués turisme hauríeu d’aportar més, abans no venien doblers de fora. Amb en Paco Huguet i amb en Casanovas vam discutir que el Foment havia de fer més coses. Jo sempre deia que erem una societat privada i si els ajuntaments no ajuden poca cosa podem fer.

El diari reflexava les ganes de turisme, tot i que hi havia alguns escrits i cartes en contra. En general es Diari no era contrari al turisme.

Els propietaris de S’Arenal d’en Castell es van entrevistar amb uns inversors de fora. Un cop acabada els van demanar preu que volien comprar allò. Els propietaris no tenia interès en vendre, volien muntar el negoci a mitges. Però

l'inversor no van tenir cap interès en muntar el negoci a mitges. Però si que me van dir que quan sabés d'alguna cosa per vendre que els informes.

La majoria de propietaris eren reacis a vendre els llocs de costa. Però va sortir el senyor Verdaguer que era propietari de Cala en Porter (de la part urbanitzada) que estava disposat a vendre. Però l'inversor trobava que era massa petit per la idea que ell tenia. Més tard va tornar a venir el senyor Vila volent comprar l'illa de l'Aire, però els propietaris no varen voler vendre.

La història del turisme de Menorca està lligada a l'urbanisme de Menorca. A Eivissa s'havien fet molts hotels. Aquí es van fer més urbanitzacions que no hi havia pas a Eivissa, però d'una mida molt inferior. De fet no hi ha cap urbanització que sigui molt grossa, ni amb altura ni amb extensió.

Els llocs bons eren de grans propietaris no van voler vendre (Duc, Conde, etc.) i són les platges verges actuals. Es va vendre les zones més dolentes, com per exemple s'Algar, que era un rocam. Només varen vendre els Olivars la zona de Torre del Ram i Cala Morell.

La primera missió que es va tenir de turisme era urbanitzar fer cases. Els hotelers no els agradava aquest desenvolupament. Els anys 60 es va creure que per tenir turisme s'havia d'urbanitzar i després van venir els hotelers.

També es van donar moltes lluites pel tema de l'aeroport. El senyor, Victory, batle de Maó i procurador en corts va conèixer un subsecretari de turisme i va aconseguir que s'interessés per Menorca. Es va haver de millorar l'aeròdrom en tres èpoques diferents per poder aterrar l'aeroport.

La història mostra que a Menorca no havia quasi res els anys 50 i 60. Els allotjaments turístics eren molt pocs i petits."

Així doncs, veient les principals idees aportades per les entrevistes realitzades es donen bastants coincidències amb algunes de les idees ja explicades. De fet reafirmen alguns dels condicionants que varen ser importants i no s'ha argumentat normalment. Entre aquests voldria destacar el paper de la societat illenca. Els tres entrevistats coincideixen en la poca implicació de la població de Menorca. Aquests com diu Casals "s'acomoden a un món que fan els altres" o de Balanzó "els menorquins s'han sumat al fet turístic quan ja estava avançat el procés".

Un altre factor que ja s'ha esgrimit anteriorment i que es veu reflexat en les entrevistes és el de la saturació de Mallorca, com element important. Davant un mercat saturat com era Mallorca es fa necessari trobar nous territoris que oferir. Això va permetre que Menorca s'incorporés com a nova destinació turística.

A part del caràcter illenc, també fan referència als factors que històricament s'han argumentat com a claus per entendre el retard en el desenvolupament turístic de Menorca com la manca d'un aeroport en condicions o el paper dels grans propietaris de no voler vendre.

En el cas dels propietaris sembla clar que hi havia una manca de voluntat de voler vendre en alguns grans propietaris de la zona de Ciutadella. Però no està clara aquesta voluntat en altres propietaris, com per exemple els de s'Arenal d'en Castell que volien fer el negoci a mitges amb l'inversor de Barcelona, per tant no tenien interès en conservar el lloc pel seu prestigi social que els podia atorgar.

El tema de l'aeroport també ha estat constantment esgrimit com un factor limitador de l'afluència de turistes a l'illa.

Un altre aspecte que s'ha senyalat com a condicionant i en les entrevistes es reafirma és la manca d'interès i voluntat per part de les administracions. Els ajuntaments no veien una possible utilitat al desenvolupament turístic, i per això no recolzaven econòmicament al Foment del Turisme. Només feien aportacions simbòliques.

Per tant, segons els tres personatges entrevistats hi havia una sèrie de mancances que feien que Menorca no es desenvolupés turísticament igual que Mallorca o Eivissa. Alguns dels factors que eludeixen estan relacionats amb els que s'esgrimien en *"La via menorquina del creixement"* (Farré-Escofet, Marimón i Surís, 1977), però amb alguns matisos i també n'aporten alguns de nous com el poc interès que mostraven els propis menorquins o des dels ajuntaments en el desenvolupament del turisme a l'illa.

6 CONDICIONANTS DEL DESENVOLUPAMENT TURÍSTIC DE MENORCA

A l'hora d'analitzar el desenvolupament turístic de diferents àmbits o regions s'han de tenir en compte els factors, tant interns com externs, que influeixen en aquest. Està clar que una regió per molts al·licients turístics i recursos propis de que disposi (bon clima, platges, paisatge divers, etc.) no per això té l'esdevenir turístic assegurat. A part es necessita d'una infraestructura d'allotjament i serveis adequada. I al contrari també es pot donar el cas, d'una regió sense cap tipus d'interès però amb unes bones comunicacions i amb la construcció de les instal·lacions i infraestructures necessàries (allotjament, oferta complementària, etc.) pugui esdevenir una destinació turística de primer ordre.

En aquest capítol s'analitza i s'exposa quin era la situació de Menorca durant els anys 60. Es tracta de veure els principals condicionants que varen provocar un cert retard en el desenvolupament turístic de l'illa de Menorca, enfront a la resta de les Illes Balears.

6.1 CARACTERÍSTIQUES DE MENORCA 1960-1975

Per entendre la situació econòmica i social, de Menorca que va poder tenir alguna incidència sobre el desenvolupament de l'activitat turística exposam de manera breu quins eren els principals aspectes econòmics i demogràfics del moment (1960-75).

En el primer apartat es veurà quin paper varen poder jugar els diferents actors econòmics de l'illa fent menció a la situació del sector industrial, el sector agrícola i el paper de la banca.

En un segon apartat es detalla la situació demogràfica del moment. Es tracta de veure quin era el comportament demogràfic de l'illa i relacionar-lo amb l'activitat econòmica.

També s'analitzarà el paper del Foment del Turisme a Menorca, com a institució pionera en la promoció turística de l'illa. Aquest organisme, que lluitava a contracorrent, va començar una tasca amb escassos mitjans i la poca comprensió de la societat de l'illa, que considerava que el turisme no tenia cap interès econòmic.

6.1.1 Aspectes econòmics

No hi ha cap dubte que durant els anys 50 i principis dels 60 l'illa de Menorca va experimentar un fort creixement de la indústria. Moltes d'aquestes empreses varen créixer amb el final de l'autarquia que va viure l'estat espanyol, CATISA (1959), METALFOR (1956), COINGA (1966), etc. (López i Rosselló, 2002)

Segons les dades de la composició sectorial de la població activa de Menorca durant el període 1960-1965 la població ocupada en el sector secundari, que aglutina la indústria i la construcció, era del 53,2 i 48,35% respectivament. Aquest valor era molt superior a la resta de les illes.

	1960			1965		
	Mallorca	Menorca	Pitiüses	Mallorca	Menorca	Pitiüses
Sector I	30,3	29,8	59,8	32,29	22,73	45,47
Sector II	30,7	53,2	19,3	33,54	48,35	25,66

Sector III	39,0	17,0	20,9	34,17	28,92	28,87
-------------------	------	------	------	-------	-------	-------

TAULA XXIX. Composició sectorial de la població activa el 1960-65 (%)

Font: Diari de Menorca 1968 i Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears (2001)

Amb les dades anteriors sembla clar que hi ha una clara diferència entre les illes. Mentre Mallorca, presentava una estructura equitativament repartida entre els tres sectors econòmics. En canvi a Menorca i Eivissa predominaven el sector secundari i primari respectivament.

En el cas concret de Menorca, podem veure l'evolució dels sectors econòmics entre 1960-75:

	1960	1965	1975
Sector primari	29,83	27,33	15,01
Sector secundari	53,14	45,48	48,21
Sector terciari	17,02	27,19	36,78

TAULA XXX. Estructura econòmica de Menorca (%)

Font: López, G. i Rosselló, J (2002)

Sembla doncs que la dècada dels 60 va ser una etapa amb un important desenvolupament del sector industrial. No obstant, hem de tenir en compte que el sector secundari aglutina també el subsector de la construcció que ja durant els anys 60 havia anat creixent de manera important, relacionat amb el desenvolupament de les urbanitzacions.

Entre els anys 1960-65, es va donar un important èxode des del sector agrari cap a la construcció, que va ser pol d'atracció de molts pagesos, que preferien una certa llibertat, enfront a la rigidesa de les fàbriques. El sector de la construcció va experimentar a principis dels 60 un desenvolupament intens, molt lligat a la introducció del turisme. Així el sector de la construcció va absorbir una gran quantitat de mà d'obra provenint del camp, generant una forta baixada de la població dedicada a l'agricultura (Bisson, 1966).

Així doncs durant la dècada dels anys 60 l'estructura econòmica menorquina presentava unes característiques peculiars, en certa manera resultat d'una determinada tradició i evolució particular, amb un fort pes del sector secundari.

	1965			1975		
	Homes	Dones	TOTAL	Homes	Dones	TOTAL
Agricultura i ramaderia	3.321	1.427	4.748	1.896	852	2.748
Pesca	153	-	153	223	2	225
TOTAL SECTOR I	3.474	1.427	4.901	2.119	854	2.973
Bijuteria	632	394	1.026	1.063	340	1.403
Calçat i cuir	1.298	294	1.592	1.416	702	2.118
Indústries alimentàries	60	-	60	149	116	265
Altres indústries fabrils	2.877	649	3.346	2.260	112	2.372

construcció	2.129	4	2.133	3.368	24	3.392
TOTAL SECTOR II	6.996	1.341	8.157	8.256	1.294	9.550
Comerç	1.257	326	1.583	1.555	854	2.409
transport	425	23	448	821	25	846
hosteleria	300	71	371	789	126	915
altres serveis	1.791	684	2.475	2.200	915	3.115
TOTAL SECTOR III	3.773	1.104	4.877	5.365	1.920	7.285
TOTAL POB. ACTIVA	14.243	3.872	17.935	15.740	4.068	19.808

TAULA XXXI. Distribució sectorial de la població activa de Menorca 1965-75

Font: La via menorquina del creixement (1977)

	1965		1970		1975	
	total	%	total	%	total	%
Sector I	4.901	27,33	3.101	16,29	2.973	15,01
Sector II	8.157	45,48	10.371	54,48	9.550	48,21
Sector III	4.877	27,19	5.565	29,23	7.285	36,78
		100,00		100,00		100,00
Població activa	17.935	39,51	19.037	37,91	19.808	35,95
Població inactiva	27.456	60,49	31.180	62,09	35.297	64,05
POBLACIÓ TOTAL	45.391	100	50.217	100	55.105	100

TAULA XXXII. Distribució sectorial de la població activa de Menorca 1965-75

Font: La via menorquina del creixement (1977)

Com podem veure en les anteriors taules la població activa de Menorca els anys 1965 i 1975 era d'unes 17.000 i 19.000 persones respectivament, i la gran majoria d'aquesta eren homes. De fet els homes representaven un 80 % de la població activa, mentre que les dones només eren el 20% d'aquesta. El sector primari va passar en 10 anys d'ocupar el 27,33 % de la població activa a només el 15,01 %, mentre que el sector secundari augmentava lleugerament, passant del 45,48 % al 48,21 % i el terciari incrementava de manera important el seu pes, passant del 27,2 % al 36,8 %.

Cal senyalar, com hem dit abans, que el sector secundari inclou la població dedicada a la construcció, que tindrà una estreta relació amb el desenvolupament de les urbanitzacions de l'illa. I per tant, estaran relacionats d'alguna manera amb el desenvolupament de l'activitat turística a l'illa.

El 1965 la població activa dedicada a la construcció era de 2.133 persones, el que suposava l'11,9 % de la població activa i un 26,1 % de la població activa del sector secundari.

El 1975 va passar a ser de 3.392 persones, que representaven un 17,2 % de la població activa i un 35,7 % de la població activa del sector secundari. Així doncs durant aquest període la població activa de l'illa va augmentar en 1.873 treballadors,

dels quals el 68,1% eren del sector de la construcció (Servei d'Estudis Econòmics, 1981).

	1965	1975
Sector I	27,33	15,01
Sector II	33,59	31,09
Construcció	11,89	17,12
Sector III	27,19	36,78

TAULA XXXIII. Distribució sectorial de la població activa de Menorca 1965-75 (%)

Font: Elaboració pròpia a partir de La via menorquina del creixement (1977)

Així a partir de l'estructura per sectors, si separam la construcció del sector secundari no es veu tant clar el predomini del sector secundari en l'economia de Menorca. Però si que representa un percentatge important de la població activa (entorn a 1/3 de la població activa). Això, ens porta a pensar que tal vegada la importància de l'estructura econòmica com a fre al desenvolupament turístic de Menorca no va ser tal, ja que durant els anys 60 es dona un procés de canvi en l'estructura econòmica de l'illa. Durant aquesta dècada el sector industrial es manté pràcticament estable, mentre que el creixement es dona dintre del sector de la construcció i especialment en el sector dels serveis.

Sector industrial

A partir de la sortida d'Espanya de l'aïllament internacional, la indústria tradicional de Menorca (calçat i bijuteria) assoleixen un important impuls. Precisament el màxim boom d'aquestes indústries es va donar entre 1959-60, per després establir-se, conseqüència de la saturació del mercat espanyol (Bisson, 1966).

La primera indústria insular a finals dels anys 50 i durant la dècada dels 60 era el calçat i els seus derivats. L'any 1958 hi havia 162 empreses, entre fàbriques i tallers manuals de calçat, i 3.105 obrers, incloses les altres indústries de pell. En aquest aspecte, Ciutadella figura en primer terme, amb un centenar de centres de treball i 1.252 obrers (Baulies, 1960).

Al final dels anys 50 i principis dels 60 van aparèixer una gran quantitat d'indústries: en el sector bijuter destaquen CATISA (1956) i METALFLOR (1956); en el sector de calçat podem citar el grup dels Mesquida (1954), NOVUS (1964), ROSETA (1960) i PONS QUINTANA (1963); en el plàstic PLASTIFLOR (1950); i la Cooperativa Làctia (COINGA –1966). Es tracta de l'època daurada de la indústria menorquina, que es contraposava al sector primari que no aixecava el cap, i del turisme que començava de manera incipient a Menorca (López, G. i Rosselló, J., 2002).

Una de les característiques del sector industrial era que estava constituït per empreses de dimensió reduïda, en molts casos de caràcter familiar.

A partir de mitjans dels 60 es comença a donar una certa baixada del sector industrial i tot i que la vinculació de l'illa amb el sector del calçat era molt forta, s'estava donant una situació de replantejament del sector, per tal de millorar la rendibilitat econòmica i permetre la seva modernització. La crisi del sector del calçat que vivia l'illa va donar lloc a una frase molt gràfica del secretari del Sindicat Insular de Fabricants de Calçat en ocasió de la visita del ministre d'indústria : *“si Menorca no puede vivir del calzado*

tendrá que morir con las botas puestas" (Diari de Menorca, 11 de maig de 1968). Estava clara que la vinculació de l'illa amb la indústria del calçat era molt estreta, però en aquell moment s'estaven donant algunes deficiències en les estructures comercial i tècnica. Per aquest motiu els empresaris de Menorca es volien acollir als crèdits oficials, que permetessin reestructurar a fons el sector. No obstant, la baixa producció de l'illa (14.000 parells a l'any) enfront als mínims assenyalats pel ministeri d'Indústria (250.000 parells a l'any) feien impossible el poder-se acollir a la tutela estatal dels crèdits (Diari de Menorca, 1968).

Segons sembla doncs, tot i disposar d'un bon teixit industrial, hem de tenir en compte que el sector secundari estava molt inflat pel subsector de la construcció, que ja el 1965 representava el 26 % de la població activa del sector secundari, com hem vist a l'anterior paràgraf. No podem obviar que gran part de la construcció estava molt relacionada amb el desenvolupament de les infraestructures necessàries per l'activitat turística.

En aquest sentit podríem dir que el paper de la indústria estaria més relacionat amb la por dels empresaris a perdre la mà d'obra i la seva influència en la societat illenca. La por a perdre mà d'obra ja s'ha reflexat en algunes de les notícies del Diari Menorca de l'època (veure pàgina 87-88).

Sector agrari

Des de principis de segle XX el sector agrari a Menorca estava patint un procés d'abandonament del camp important. A mode d'exemple i partint de les dades de Sant Lluís, Alaior, es Mercadal i es Migjorn Gran, que representaven el 53 % de la superfície de l'illa i el 32 % de la població; tenim que entre 1955 i 1960 varen passar de 4.698 a 3.936 pagesos. Aquests mateixos àmbits entre el 1900 i 1955 havien perdut 1.271 pagesos (Bisson, 1966).

A partir de l'estudi realitzat per Jean Bisson (1966), podem veure quina era la situació del sector agrícola a mitjans de s. XX. En ell s'assenyalen algunes idees interessants per l'objecte del nostre estudi. Així un dels aspectes, que moltes vegades s'ha esgrimit com a causant del retard en el desenvolupament turístic, el valor de les terres i prestigi social, no era tal com moltes vegades s'ha plantejat. En realitat si els grans propietaris no tenien interès en vendre era per la tradició que hi havia en la societat de l'hereu. Aquesta figura encara estava molt arrelada en la societat menorquina a mitjans de segle XX i va poder ser un factor a tenir en compte:

"En realidad, se necesitaron circunstancias particulares para poder asistir a una parcelación de cierta amplitud, del mismo modo que se necesito el desarrollo reciente del turismo para ver algunas fincas amputadas de su parte litoral (...) La costumbre del <hereu> es responsable de esta permanencia. (Bisson, pàg. 20)

"(...) En cambio la última etapa –venta para urbanización litoral– se vuelve muy general, sobre todo en este término de San Luis. En efecto, la parte mas estéril de Rafelet Nou, situada a orillas del mar (S'Algar) fue vendida a una sociedad y se está urbanizando (...)" (Bisson, pàg. 26).

No obstant en el camp s'estava donant un procés d'abandonament, iniciat a partir dels anys 20, amb la implantació de certes indústries. Aquest èxode rural que s'estava donant a l'illa, i que es va accentuar entre 1955-60 és va deure a la recuperació general de les activitats industrials, que des de la guerra civil havien estat relegades a

un paper secundari. No obstant, a partir dels anys 60 un factor important d'atracció de mà d'obra va ser el sector de la construcció, vinculat de manera directa o indirecta amb el desenvolupament de l'activitat turística. En aquests anys s'estava donant un procés d'urbanització en diferents indrets del litoral menorquí, que requeria de mà d'obra. Això va provocar en certa manera un transvasament de mà d'obra des del camp cap a la construcció:

“(...) el éxodo prosiguió a igual ritmo entre 1960 y 1965, pero esta vez fue la construcción la que atrajo a los campesinos, precisamente a los que no se sentían atraídos por el horario obligatorio de una fábrica, y preferían una actividad que dejaba cierta libertad, ya que los contratos a corto plazo permiten no romper con la faenas, por lo menos teóricamente, y procuran salarios elevados a consecuencia de la fuerte demanda. Desde hace dos o tres años, asistimos a un desarrollo particularmente intenso del sector de la construcción. Esta nueva actividad está ligada a la introducción muy reciente del turismo en la isla, lo que provocó la construcción de chalets y hoteles, la mejora de las carreteras y obras públicas, etc. (...)” (Bisson, pàg. 16).

Així segons les diverses informacions obtingudes el paper del sector agrícola durant els anys 50 i 60 era que anava perdent importància a nivell econòmic i social. S'estava donant un procés generalitzat d'abandonament de treballadors del camp cap a la indústria o la construcció. Per tant, la manca d'interès en vendre pel manteniment del prestigi social que s'ha esgrimit habitualment, va ser una pràctica relativa. Hem pogut veure en anteriors apartats, que va haver-hi alguns propietaris que no varen mostrar cap interès en vendre part del seu territori, però aquesta no va ser una pràctica general a tot Menorca (veure pàg. 86). Hem de tenir en compte que entre els propietaris hi havia un gran nivell d'absentisme, ja que molts d'ells vivien a la Península –Madrid o Barcelona, principalment– i també hi havia arrelada la figura de l'hereu. Però en cap cas la terra, sobretot, a la zona de costa tenia valor econòmic. No podem oblidar que a la que es dona la confluència d'altres factors, els propietaris no es van negar a vendre terreny. Excepte alguns dels grans propietaris de l'illa, de la Vall i de la part de Cala Turqueta i Macarella.

Sector de la banca

El sector de la banca va jugar un paper més bé reduït i la seva incidència en el desenvolupament turístic de Menorca va ser mínima. Així el finançament a través de la banca privada va ser molt escàs en els primers moments de l'expansió de l'activitat turística. Possiblement no es donaven les condicions suficients de seguretat i garantia perquè la banca es veies estimulada a donar suport a noves construccions d'hoteles. Només hi va haver un cert finançament de manera indirecta a partir de crèdits concedits a constructors (Hernández, 2004).

Prova de la poca importància que degué tenir el sector bancari la tenim amb el reduït nombre de bancs i caixes existents a l'illa els anys 1965-75:

	1965		1975	
	Entitats	Agències	Entitats	Agències
Bancs	4	7	8	17
Caixes	1	4	2	12

TAULA XXXIV. Número de bancs i caixes existents a Menorca 1965-75

Font: La via menorquina del creixement (1977)

En l'estudi de Díaz–Plaja del 1972 s'analitza la situació i les principals característiques del desenvolupament turístic de les Balears. Sobre el tema de la banca, exposa que aquesta ha estat totalment absent durant l'època del fort desenvolupament turístic de l'illa:

“Todos los informes coinciden en que el sector privado no ha tenido una infraestructura bancaria para apoyar ese desarrollo turístico. Una banca industrial dinámica y al servicio de la hostelería ha brillado por su ausencia. Las excepciones que hayan podido existir, confirman una regla incomprensible, tanto más cuanto que a todas luces hubiese podido ser un buen negocio bancario. Más incomprensible aún aparece la virtual ausencia del sector público (...).”

Els bancs i caixes d'Estalvis van ser molt prudents a l'hora d'inserir-se en el negoci turístic. El sector bancari era molt caut a l'hora d'emprendre negocis i les aventures arriscades, en general eren poques i els crèdits s'havien de retornar de manera ràpida. Aquestes mancances també es varen donar en el sector públic, que no es va implicar en cap tipus de crèdits oficials o ajudes que permetessin millorar les infraestructures turístiques de les illes (Díaz–Plaja, 1972).

Així doncs, el paper que va poder jugar el sector de la banca, tant privada com pública, durant el desenvolupament de l'activitat turística, queda relegat a un segon terme. Es pot dir que varen tenir poca visió de futur i varen contribuir al desempament financer de la majoria d'empresaris turístics del moment.

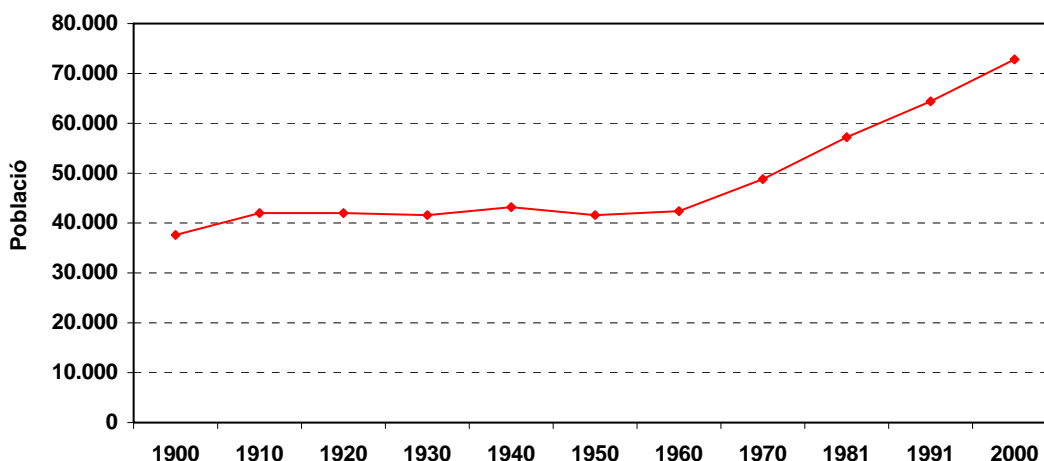
La indústria turística de Mallorca i Eivissa s'ha format, en la seva majoria, a base de crèdits, préstecs i altres complexes sistemes de finançament. Aquest fet va provocar que molts hotels varen dependre de mans estrangeres. El propietari era mallorquí, però tenien l'hotel i els preus condicionants pels *tour operators*, ja que la majoria del capital l'havien aportat ells (Mesquida, 1971).

En canvi a Menorca aquest procés no es va donar. De fet Menorca va ser la darrera illa de l'arxipèlag balear, que s'incorpora al turisme. En aquest sentit va cremar etapes ràpidament i l'empresariat turístic estava directament controlat per la demanda, en forma d'inversions o de poder real (Díaz–Plaja, 1972).

6.1.2 Aspectes demogràfics

La població de l'illa de Menorca, com en altres societats s'ha vist afectada, pel desenvolupament de l'activitat turística, des de mitjans de s. XX. No és el turisme l'únic factor que condicioni l'evolució de la població, però sí que ha sigut un dels factors importants, que va tenir incidència en el canvi de model demogràfic. L'activitat turística va accentuar un corrent immigratori, que afectarà l'estructura demogràfica.

La població menorquina s'ha caracteritzat al llarg del segle XX per la seva maduresa en el model demogràfic. Des de principis de segle l'illa adopta unes pautes de comportament pròpies d'una societat moderna, amb una baixa taxa de mortalitat, una baixa fecunditat i un saldo migratori negatiu. Amb aquests condicionants, no ens ha d'estranyar que el creixement de la població fos feble. En conseqüència, ens dona un model ben singular: una població avançada, però amb una baixa densitat, la qual permeté l'hàbitat i l'explotació extensiva de la terra (Vidal, 1989).

GRÀFIC 6. Evolució de la població de Menorca 1900-2000

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT)

Entre el 1900 i 1960 la població menorquina només augmentà entorn als 5.000 habitants, passà de 37.576 habitants el 1900 a 42.305 el 1960. Aquest feble creixement es degut a unes taxes de natalitat i mortalitat similars i al negatiu balanç migratori. A partir de finals dels anys 60 es dona un major dinamisme demogràfic, relacionat amb l'impuls econòmic del moment. Entre el 1960-75 la població de l'illa augmentà en més de 12.500 habitants, passant dels 42.305 als 55.095 habitants.

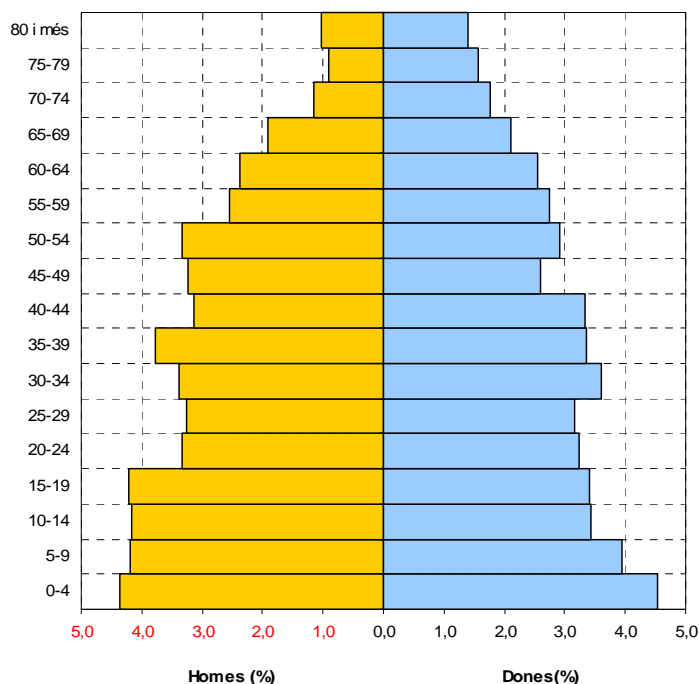
Municipis	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1991	2000
Alaior	4.933	5.005	5.111	4.968	4.788	5.034	4.939	5.106	5.606	6.419	7.390
Ciutadella	8.611	9.369	9.575	10.350	10.716	11.190	12.240	15.113	17.637	20.928	22.925
Es Mercadal	3.076	3.395	3.288	3.242	3.561	3.327	2.887	2.779	2.937	2.349	3.104
Es Castell	2.497	3.110	2.607	2.281	2.651	2.174	2.060	2.575	3.637	5.354	6.504
Es Migjorn Gran	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1.048	1.148
Ferries	1.315	1.545	1.635	1.543	1.577	1.905	2.019	2.506	3.076	3.679	4.061
Maó	15.138	17.542	17.866	17.010	17.459	15.732	16.086	18.466	21.860	21.548	23.189
Sant Lluís	2.006	2.116	2.065	2.096	2.273	2.150	2.074	2.272	2.490	3.087	4.395
TOTAL	37.576	42.082	42.147	41.490	43.025	41.512	42.305	48.817	57.243	64.412	72.716

Nota: De 1900 a 1940 s'utilitzen les poblacions de Fet. De 1950-96 les poblacions de Dret

TAULA XXXV. Evolució de la població de Menorca 1900-2000

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT)

Durant els anys 70 i 80 el creixement poblacional de l'illa està, estretament, relacionat amb l'arribada d'immigrants. Els moviments migratoris han estat molt importants per Menorca, especialment les darreres dècades del segle XX, lligats a la demanda de feina per part del sector turístic.

GRÀFIC 7. Piràmide de població de Menorca, 1965

FONT: La via menorquina del creixement (1977)

L'important creixement demogràfic que es va donar durant la dècada dels 60 s'ha relacionat, principalment amb el fort desenvolupament del sector turístic, tot i que no és l'únic factor a tenir en compte. Podem observar com entre el 1960 i 1970 la població augmenta en 6.512 persones, nombre molt superior al creixement experimentat durant els primers 50 anys del segle. A partir dels anys 70 l'augment és progressiu, influenciat per l'arribada d'immigrants atrets per la bonança econòmica i les bones perspectives d'aconseguir feina, que permetés millorar la seva situació.

L'estructura de la població del 1965 es caracteritzava per tenir un percentatge alt de gent jove (entre 0-19 anys), que assolía el 32,26% de tota la població, en canvi la gent gran (majors de 65 anys) només representaven l'11,84%. El grup majoritari és el d'adults, ja que compren un major nombre d'edats (entre 20-64 anys), que estava representat per el 55,9% de la població.

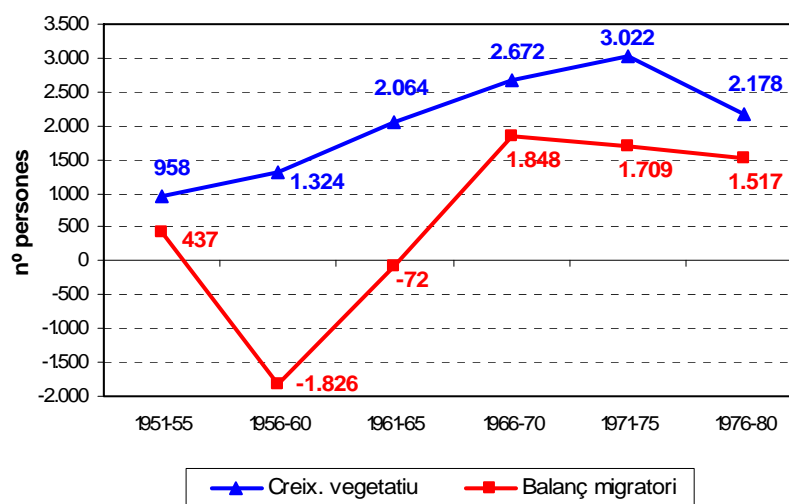
L'anàlisi del moviment natural de la població ens serveix per explicar el comportament demogràfic de la població illenca en el nostre període d'anàlisi:

	1951-55	1956-60	1961-65	1966-70	1971-75	1976-80
Taxa Bruta de Mortalitat	11,8	11,4	10,8	10,2	9,6	9,0
Taxa Bruta de Natalitat	16,3	17,4	20,3	21,7	21,4	16,9

TAULA XXXVI. Evolució de les taxes brutes de mortalitat i natalitat a Menorca (‰)

Font: Estudi de la demografia actual menorquina, Mª Lluïsa Dubon (1990)

Durant els anys 60 i principis dels 70 es donen unes taxes de natalitat altes, relacionades amb el fenomen generalitzat arreu de l'estat espanyol i que s'ha anomenat com "Baby Boom". Es coneix amb aquest nom al període durant el qual es donen unes altes taxes de fecunditat i en conseqüència augmenta el nombre de naixements. Les causes són diverses, entre les que destaquen la bonança econòmica i les bones perspectives a nivell social. Així doncs entre els anys 1960-75, es va donar un fort dinamisme demogràfic. Així el creixement de la població de l'illa es va deure durant aquests anys, al creixement natural.

GRÀFIC 8. Comparació creixement natural i balanç migratori 1951-1980

Font: La població de Menorca, M. Carbonero (1990)

L'arribada d'immigrants comença a tenir certa importància a partir de finals dels anys 60. Com podem veure la tendència seguida pels moviments migratoris no va ser regular ja que depèn de molts factors. Entre els que podem destacar hi ha els econòmics o les expectatives de bonança d'un territori o regió.

A finals dels anys 60 va ser quan es va donar el balanç migratori positiu, amb un valor prou important. El turisme es possible que es vagi convertir en un fenomen de cridada que provoques un canvi en el signe dels moviments migratoris. L'arribada dels fluxos immigratoris va tenir unes repercussions en l'estructura de la població i en el comportament demogràfic d'aquesta.

Si ens atenem a les dades demogràfiques, tant de creixement natural com migratori, sembla que el canvi en el model es dona a partir de finals dels anys 60, quan augmenten de manera significativa tant el balanç migratori positiu com el creixement natural.

Aquest creixement demogràfic podria estar relacionat amb les millors perspectives econòmiques del moment, que es vinculaven amb el desenvolupament de les urbanitzacions de costa. Hem vist que a mitjans dels anys 60 es comencen a construir quasi totes les urbanitzacions de Menorca, fet que va motivar un important creixement del sector de la construcció. Aquest va servir d'atractiu per captar mà d'obra de l'illa, però també de fora. Això va capgirar el balanç migratori negatiu que tenia l'illa fins aquell moment.

6.1.3 Paper del Foment del Turisme a Menorca

En aquest apartat es parla del paper que va jugar el Foment del Turisme en la seva tasca de promoció de l'illa, per tal de donar-la a conèixer a l'exterior. Es tracta de veure algunes de les iniciatives desenvolupades per l'entitat per tal d'atreure turistes a l'illa, en consonància amb els objectius de la mateixa.

No hi ha cap dubte que el Foment del Turisme de Menorca ha jugat un paper decisiu i clau en l'esdevenir actual de l'illa. Des dels seus inicis, que varen ser, probablement, molt durs, ha portat a terme una tasca poc valorada i en certa manera poc reconeguda per la societat menorquina. Inclòs m'atreiria a dir, que encara en l'actualitat la gent de Menorca no ha sabut apreciar i reconèixer la tasca desenvolupada pel Foment del Turisme al llarg de la seva història.

Els inicis del Foment els podem situar cap allà l'any 1909 amb la creació de la "*Sociedad de Atracción de Forasteros y Excursionistas*". Aquesta societat nascuda a l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó va ser la primer organització del turisme a Menorca.

El 1932 es va constituir com a Foment del Turisme a Menorca, per intentar donar una embranzida al desenvolupament d'una activitat que s'intuïa podia donar importants beneficis a l'illa. En el se del mateix Ateneu de Maó, conformant-se com una activitat més de l'Ateneu, el 7 d'agost de 1932 es constitueix de manera definitiva el Foment de Turisme, essent el primer president D. Juan Gomila Borrás (Mesquida, 1971).

Des de finals de la Segona Guerra Mundial (1939-45) el Foment va començar a desenvolupar diverses iniciatives, per tal d'intentar captar turistes. Entre aquestes voldria destacar la representació insular que va agafar el Foment del Turisme per tal d'intentar que l'illa s'acollís a la "*Ley de 28 de diciembre de 1963, Zonas y Centros de Interés Turístico Nacional*". Es tractava de que Menorca es pogués incloure, en l'aplicació de la llei esmentada, com a zona d'interès turístic. Per això, es va realitzar una memòria juntament amb una petició al Ministerio de Información y Turismo.

Aquesta llei es va plantejar per la necessitat d'establir una normativa que atengués a les particularitats de cada territori i facilités la intervenció pública per a la creació d'infraestructures bàsiques. Així es va establir la figura de Zona d'Interès Turístic Nacional (ZITN) i el concepte de Centre d'Interès Turístic Nacional (CITN). La figura de ZITN es va confondre i mesclar amb la promoció entesa com a publicitat enlloc de creació de productes i la seva integració territorial. Aquest deficient desenvolupament teòric probablement va ser una de les causes que no s'arribés a aprovar cap zona en tot l'estat espanyol. En canvi si que es varen aprovar gran quantitat de CITN, que va esdevenir un concepte més senzill, ja que es tractava de productes urbans-turístics individualitzats amb més de 500 places i 10 hectàrees de superfície (Galiana i Barrado, 2006).

En principi es va donar prioritat a les zones litorals amb una dèbil ocupació turística, encara no afectades pel "*boom turístic*" i dotades de bones condicions naturals, com la zona de Múrcia, Huelva o Alacant. En segon lloc es varen destinar cap a zones turístiques consolidades, on s'inclourien alguns llocs de les Balears. Entre aquest hi va haver alguns àmbits de Menorca com Son Parc 29/03/1972 (258 ha i 19.000 places); Cala Tirant 02/03/1971 (106 ha i 12.780 places); Platges de Fornells 02/05/1973 (62 ha i 7.280 places); Cala Turquesa 04/10/1975 (110 ha i 9.798 places); etc. (Galiana i Barrado, 2006).

A partir d'aquestes informacions, s'ha de senyalar que tot i els esforços realitzats pel Foment del Turisme a Menorca no es varen aconseguir els fruits desitjats. Un dels probables problemes va ser el fet de que Balears era considerada una zona on el turisme estava més o menys consolidat, tenint en compte la situació de Mallorca i Eivissa i per tant Menorca, no tenia la prioritat d'altres zones, que encara es trobaven fora de la influència de l'activitat turística.

Aquesta llei va ser derogada per la *Ley 28/1991, de 5 de diciembre, por el que se deroga la ley 197/1963, de 28 de diciembre, sobre centros y zonas de interés turístico nacional*. Aquesta derogació es va portar a terme per la inaplicació de la mateixa els darrers anys i al fet que existien altres medis i criteris per atendre el foment de la política turística.

Retornant al paper que va poder jugar el Foment del Turisme a Menorca senyalar que aquesta entitat va rebre per part del Govern de l'estat i amb motiu del 18 de juliol de 1965 la Placa de bronze del Mèrit Turístic, per la seva intensa tasca de promoció que havia portat a terme des de la seva fundació (Diari Menorca, juliol de 1965). Per tant, es començava a donar un cert reconeixement a la seva tasca. No obstant en la mateixa notícia el periodista que l'escrivia feia la reflexió següent:

“Seria hora de que quienes se han lucrado ya o piensan beneficiarse del turismo: contratistas, hoteleros, urbanizadores, comerciantes, ayuntamientos, transportistas, especuladores, agentes, etc. se decidiesen a apoyar, con medios suficientes al Fomento del Turismo de Menorca” (Diari Menorca, juliol de 1965).

Era una mostra més del desinterès generalitzat de la població de Menorca i del seu empresariat cap a l'activitat turística i cap el Foment com a organització de la seva promoció. En aquest mateix sentit es referia Emili de Balanzó, gerent del Foment del Turisme a Menorca, l'any 1989 en una entrevista realitzada per EDITUR (revista d'informació turística):

“Desgraciadamente el Fomento del Turismo de Menorca subsiste a pesar de la insolidaridad de la gente que vive del turismo. En Menorca cada uno va a lo suyo y esto es una lástima” (EDITUR, 1989)

No hi ha cap dubte que la feina del Foment del Turisme a Menorca, va ser desagraïda, ja que varen lluitar contracorrent. De fet en una entrevista realitzada pel Diari Menorca al que va ser president del Foment entre 1965-72, Miquel Carreras Coll això queda ben exemplificat:

“El Fomento luchaba, en cierta manera, contracorriente.

- Claro, para nosotros supuso un gran esfuerzo cambiar la mentalidad de la sociedad e instituciones menorquinas. Se hablaba del trípode, en el que el turismo era el elemento mas débil

- ¿De que financiación disponía el Fomento?

- No disponíamos de las ayudas económicas tan necesarias para que cualquier entidad pueda avanzar, puesto que las cuotas de los socios eran insuficientes. Teníamos que mendigar subvenciones y nos concedían poco dinero. Éramos unos quijotes en una sociedad que no nos seguía” (Diari Menorca, agost de 2006)

El paper del Foment del Turisme va ser de coordinació i responsabilitat, participant en ell personatges representatius de tota l'illa, que varen anar promovent la solució als

diversos problemes infraestructurals, en primer lloc l'aeroport, urbanitzacions i allotjaments, propaganda i promoció, etc. (Soriano Frade, 1981).

Per tant, sembla clar que el Foment va lluitar molt per aconseguir que l'illa s'inserís en l'activitat turística. En aquest sentit es de destacar la seva perseverança, tenint en compte el sentiment d'incomprensió i poc recolzament que tenien per part de la societat menorquina.

7 CONCLUSIONS

Al llarg del document s'han anat desenvolupant els diferents aspectes teòrics del treball d'investigació amb la recopilació bibliogràfica i estadística que ens han d'ajudar a entendre aquest estudi en la seva globalitat. De manera més concreta ens permetrà comprendre quina era la situació de Menorca durant els anys de l'expansió turística.

Com ja s'ha explicat a la introducció, l'objectiu principal d'aquest estudi és analitzar la situació de Menorca entre 1960-75 per veure quins varen ser els condicionants que provocaren un cert retard en el desenvolupament de l'activitat turística, respecte les altres illes Balears.

El període analitzat va ser el del fort desenvolupament del turisme de masses. Aquest no es va donar de manera homogènia en totes bandes, sinó que cada territori va anar adaptant les seves infraestructures de comunicacions, allotjaments, etc. per esdevenir destinació turística.

En aquest sentit s'ha utilitzat el model de cicle de vida de les destinacions turístiques de Butler, aplicat a diferents zones turístiques. Com hem pogut veure el cicle de vida de les destinacions turístiques és específic de cada regió. No totes passen per les mateixes etapes de desenvolupament. Això, ens pot ajudar a entendre de manera descriptiva l'evolució que segueix cada una d'elles. No obstant no podem oblidar que cada zona turística es troba en constant transformació, i per tant segueix una evolució pròpia.

En primer lloc, plantejavem el cas de Brighton, com a destinació turística de primera generació, que va esdevenir un lloc molt turístic a partir del desenvolupament del tren. Aquesta infraestructura va fer que la zona fos molt accessible i a la vegada assequible per les classes mitjanes i modestes.

En segon lloc, s'ha explicat el desenvolupament de Benidorm. Es tracta d'un desenvolupament relacionat amb una planificació urbanística per poder acollir turistes. En aquest àmbit ja s'estava donant un flux turístic, sobretot de turisme interior (Madrid), però amb l'obertura de l'aeroport de l'Altet (Alacant) es va incrementar el nombre de turistes arribats. Aquest nou aeroport, va començar a funcionar el 1967 i permetia l'arribada dels nous avions, en vols xàrter, que han estat clau pel desenvolupament del turisme de masses. Benidorm es considerada una destinació de segona generació, igual que Menorca. Aquestes basen el seu turisme en el model de sol i platja. Es tracta doncs d'un model turístic caracteritzat per una forta estacionalitat, per aquest motiu Benidorm ha portat a terme diferents estratègies per intentar mitigar la seva estacionalitat.

Finalment s'exposa l'exemple d'una destinació turística de tercera generació, com Cancún. En aquest cas, es tracta d'un àmbit totalment planificat (allotjament, oferta complementària, etc.). Aquests centres es van desenvolupar per millorar l'entrada de divises que reporta el turisme. Els seus inicis varen ser durant els anys 1969-75, quan es va planificar el centre turístic de Cancún, i a partir del 1975 es posen en marxa.

Comparant la situació de les destinacions turístiques podem detectar una cosa en comú a totes elles i que va ser clau pel seu desenvolupament. Aquesta és l'accessibilitat. No obstant, com ja s'ha dit no totes les zones passen per les mateixes etapes, del model de cicle de vida establert per Butler. Així per exemple a Cancún es fa difícil apreciar l'etapa d'exploració ja que es tracta d'una destinació totalment planificada i pensada per l'activitat turística. A més cada espai turístic té la seva pròpia

dinàmica i en certa manera està condicionat pels seus components territorials, econòmics, socials, etc.

Totes aquestes diferències es veuen reflexades en els components de l'oferta turística, i en conseqüència sobre el tipus de demanda que es dona a cada zona. Això fa que la situació del turisme hagi donat realitats molt diferents, amb els seus problemes i virtuts.

Si analitzam la situació que s'ha donat a Menorca, veiem que es tracta d'una destinació turística de segona generació. Aquestes es basen en el model de "*sol i platja*" i tenen unes característiques bastant estandarditzades. De fet els orígens del turisme a Menorca s'inclouen en el període que es considera es va donar el "*boom*" del turisme de masses, entre 1960-73.

De manera general un aspecte que s'ha de tenir en compte en el cas del desenvolupament turístic a les Illes Balears, és el paper aglutinador que va poder jugar Mallorca en el seu conjunt donat el gran pes demogràfic i econòmic, que representa pel conjunt de les Balears. De fet Mallorca ja tenia un cert flux de visitants o turistes els anys 50, gràcies a la coneguda campanya desenvolupada pel Foment del Turisme a Mallorca "*Luna de miel en Mallorca*", realitzada el 1950 i que va atreure gran quantitat de turistes, sobretot nacionals. Així doncs, sembla clar que Mallorca va estar avançada en la promoció turística de l'illa, fet que va facilitar la seva inserció com a destinació turística, en el moment en que es donen les condicions, tant internes com externes, adequades.

Aquest aspecte de primacia en el desenvolupament turístic de Mallorca, va fer que per part de l'estat sempre es donés prioritat, a l'hora de realitzar inversions, a zones litorals amb una dèbil ocupació turística i dotades de bones condicions naturals i es deixessin en segon lloc zones turístiques consolidades com Balears. En aquest sentit Menorca va patir la manca d'inversions, donat que s'inclouïa dintre del conjunt de les Balears.

En relació al tema de la promoció, que a vegades no se li atorga la importància que requereix, s'ha de senyalar que amb la multiplicació de llocs turístics i la competència que es dona entre ells es fa necessària aquesta. Ens podem trobar llocs amb unes condicions fabuloses, però que per diferents circumstàncies (socials, culturals, etc.) no arriben a aconseguir el desenvolupament adequat de l'activitat turística. I també ens podem trobar zones amb unes menors condicions, però amb una actuació urbanística i de promoció adient es poden convertir en destinacions turístiques de primer ordre.

En el cas de l'estat espanyol durant la dècada dels 60 es va donar la confluència de diversos factors interns i també externs, que permeteren assolir nivells de desenvolupament turístic abans inimaginables. Així doncs la proximitat geogràfica dels visitants; l'accessibilitat del territori i la seva amplitud de l'espai turístic van facilitar el ràpid desenvolupament de l'activitat turística de l'estat espanyol. Com a factor extern va adquirir una gran importància el canvi de flota en l'aviació civil. Aquesta va substituir els antics avions d'hèlices per altres més segurs i més grans: els reactors. Això permetia viatjar amb menys temps a la vegada que s'augmentava la capacitat de transport.

En el cas de les Illes Balears, principalment Mallorca, ràpidament es va veure inserida en el desenvolupament de l'activitat turística. Probablement el passat remot, amb múltiples viatgers i erudits que havien arribat a l'illa i havien escrit sobre ella, vagi tenir alguna influència en el coneixement que es tenia de l'illa a diversos països d'Europa. Això, eren els fonaments del turisme que es desenvoluparia més endavant i que

donaria lloc al fenomen de masses actual. En aquest sentit el coneixement que es pogués tenir des de l'exterior podria ser un factor important en el desenvolupament del turisme, ja que gran part del capital invertit a les Balears provenia de fora.

De fet la indústria turística de Mallorca i Eivissa es va formar, en la seva majoria, en base a crèdit o préstecs dels *tour operators*. Mentre que a Menorca aquest procés no es va donar. Així doncs, queda clar que en el desenvolupament turístic de Mallorca els *tour operators* varen jugar un paper important. Aquests varen ser l'enllaç entre els hotels i els vols xàrter. Mitjançant la reserva d'un nombre de places, pagades anticipadament, aconseguien rebaixes significatives en el preu. A la vegada omplint els avions amb els vols xàrter, també aconseguien rebaixar els preus dels bitllets. Això feia que la conjunció d'aquests factors permetia oferir unes vacances a bon preu i així ampliaven la base de població que se les podia permetre. Aquest factor, podríem dir exogen, no s'ha tingut en compte mai a l'hora d'analitzar el desenvolupament turístic de Menorca.

Es possible que la manca d'incidència dels *tour operators* a Menorca va estar condicionada al fet de no disposar d'un aeroport en condicions per rebre els avions en vols xàrter i d'una oferta d'allotjament adequada. Fins l'obertura del nou aeroport a Maó (1969), Menorca disposava de l'aeròdrom de Sant Lluís (1949), que estava en una zona amb condicions desfavorables i no podia rebre els avions molt grans per la seva curta pista d'aterratge. La manca d'aquesta infraestructura, juntament amb una manca d'oferta d'allotjament i d'altres infraestructures o equipaments adequats minvaven les oportunitats de viatjar i allotjar-se a l'illa.

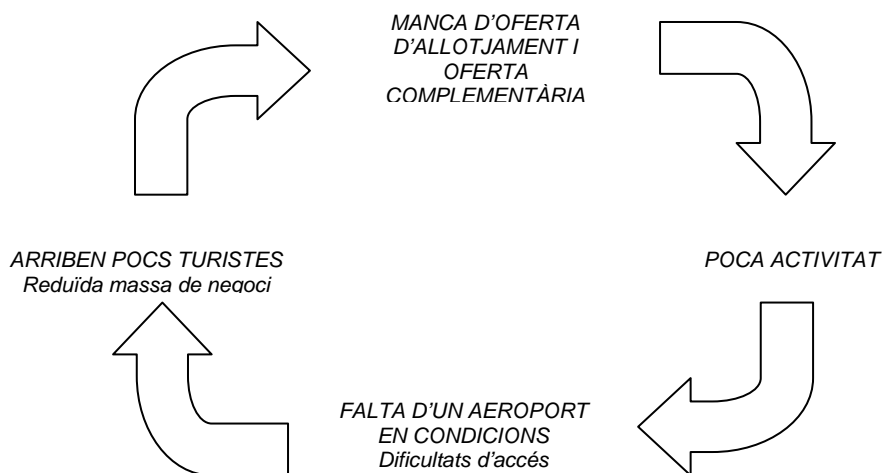
Cal tenir present que l'accessibilitat a les destinacions turístiques és de vital importància per poder desenvolupar una activitat que, precisament, posa en contacte a les persones i els territoris molt diversos i d'atractius diferents. En aquest sentit hem de tenir en compte que el desenvolupament del turisme de masses va ser la transició des d'una activitat amb xifres modestes cap a un fenomen amb magnituds de primer ordre.

En l'anàlisi de l'evolució turística de Menorca s'ha pogut definir de manera aproximada, el model turístic de l'illa i quines són les seves principals característiques. Aquestes són bàsicament quatre:

- Predomini del turisme britànic. Aquesta importància dels britànics ha estat des de sempre i actualment representen entorn al 70 % dels turistes estrangers arribats a l'illa.
- Gran part de l'oferta turística és extrahotelera, amb un paper destacat dels apartaments. Del total de places turístiques de Menorca el 54,96% són hoteleres i el 45,04% restant són extrahoteleres. Això, contrasta amb la mitjana de les illes Balears que és del 75,1% hoteleres i 24,9% extrahoteleres (Anuari "El turisme a les Illes Balears 2006" elaborat pel CITTIB).
- Turisme bàsicament de "sol i platja". Per tant, això condicionarà el tipus de turisme arribat a l'illa i el limitarà a l'època estival, que es quan es donen les condicions climàtiques adequades.
- i una marcada estacionalitat, que es relaciona amb l'anterior característica i condiciona molts aspectes de l'activitat econòmica.

De fet alguns dels problemes o factors plantejats, com a fre al desenvolupament turístic es poden plantejar en l'actualitat a l'hora d'analitzar l'estacionalitat. La confluència entre una manca d'oferta d'allotjament durant l'hivern, la poca activitat

econòmica, manca de vols i arribada de pocs turistes configuren el que s'ha passat a denominar cercle viciós, en el qual s'interrelacionen tots els factors per justificar la manca de desenvolupament turístic, però no es sap quin d'ells és el més important o el causant inicial:

GRÀFIC 9. Cercle viciós del desenvolupament de l'activitat turística

Font: Elaboració pròpia

Aquest mateix cercle viciós que podríem aplicar al retard en el desenvolupament turístic de Menorca, és el que a vegades es planteja per explicar la forta estacionalitat turística de Menorca. No obstant, així com en el cas de l'estacionalitat es fa difícil trobar solucions per intentar rompre-la, el desenvolupament turístic de Menorca es va aconseguir i en certa manera, amb la inauguració de l'aeroport es va trencar aquest cercle viciós. Probablement va ser la confluència al mateix moment de l'obertura de l'aeroport que permetia l'arribada dels avions més grans; el fet d'augmentar l'oferta d'allotjament; al canvi de mentalitat de la pròpia societat; etc. Un cop es donen les condicions adequades la irrupció de l'activitat turística no es va veure frenada per cap dels factors interns que s'han esgrimit habitualment.

Així doncs, es pot veure que a l'hora d'analitzar el desenvolupament turístic d'un territori, aquest s'ha de fer tenint en compte factors interns i externs. En els diferents estudis que es proposen s'analitzen només els factors interns, però en cap cas es fa menció al paper que juguen els mercats emissors, la seva promoció i els agents econòmics implicats en l'activitat (*tour operators* o agències de viatges).

Per tant, crec que el retard de Menorca va ser per la confluència de molts factors (interns i externs) i no només fruit d'una situació econòmica i social de l'illa. A més entre els factors interns que s'han esgrimit com a claus s'han obviat alguns que potser varen ser prou importants, com per exemple la mentalitat de la societat menorquina o la manca d'un organisme administratiu amb poder decisor.

Els diferents autors que s'han analitzat al llarg del treball quasi bé tots coincideixen en els problemes de la insularitat; la falta d'un organisme o administració amb poder de decisió; la pròpia mentalitat de la societat; la manca d'infraestructures; etc. De fet tots ells fan referència al que s'havia de millorar per intentar captar un flux turístic més

important, i que ja s'estava donant a les altres illes de Balears i també en altres zones de la Mediterrània.

En els mitjans de comunicació (Diari Menorca) també apareixien articles i notícies fent referència al que s'hauria de millorar de Menorca per captar l'atenció del turisme. Però també hi havia notícies que ens donen a entendre que ja es donava un flux de turistes cap a l'illa durant els anys 60. Aquest no era molt important, però estava en concordança amb les característiques d'accessibilitat i allotjament de l'illa.

Així doncs, el retard en el desenvolupament turístic de Menorca en l'àmbit de les Illes Balears s'ha d'entendre tenint en compte tots els factors: interns i externs. No només per les característiques intrínseques de l'illa.

En el següent apartat es justifica la comprovació de les diferents hipòtesis plantejades i quina va ser la seva incidència en el desenvolupament de l'activitat turística. Al final es resumeix la principal aportació d'aquesta investigació, que es basa en exposar els diferents factors i condicionants que es varen donar perquè l'illa sofrís un cert retard en el desenvolupament de l'activitat turística, respecte Mallorca i Eivissa.

7.1 COMPROVACIÓ DE LES HIPÒTESIS

En aquest apartat s'enumeren les principals conclusions de l'estudi, contrastant-ho amb les hipòtesis que s'han esgrimit com a causants del retard de Menorca en el desenvolupament turístic. Es tracta d'avaluar de manera clara si les hipòtesis plantejades al principi del treball (apartat 1.3) tenien la importància que se'ls atribuïa.

Per aquest motiu en aquest punt formularem les hipòtesis que explicaven el retard de Menorca a l'hora de desenvolupar l'activitat turística i s'exposarà el seu grau d'incidència:

Hipòtesi 1

Existència d'una estructura productiva pròpia en creixement que induí un saldo immigratori en el primer quinquenni dels seixanta (1960-65). Aquest fet objectiu també donarà una consciència empresarial poc propensa al negoci turístic, el qual connectarà amb el desig del propietari agrícola de mantenir les seves propietats, ja que en part, formen la seva renda i, alhora, el seu prestigi social.

Com hem vist al llarg del treball durant la dècada dels 60 l'estructura econòmica menorquina presentava unes característiques peculiars, amb un fort pes del secundari. Les diferències amb les altres illes eren notables (veure taula XXIX de composició sectorial de la població activa 1960-65, pàg. 93-94). Així mentre Mallorca l'any 60 tenia una distribució bastant equitativa entre els tres sectors econòmics, amb un lleuger predomini del sector terciari; a Menorca dominava el sector secundari i a Eivissa el primari.

Dintre de la importància que tenia el secundari de Menorca cal senyalar que una part important d'aquest la conformava el subsector de la construcció. El 1965 hi havia l'11,88 % de la població activa dintre de la construcció i el 33,60 % dintre del secundari sense la construcció. Per l'any 1975, quan ja s'havia donat suposadament el boom del turisme la distribució era del 17,20 % en la construcció i del 31,01 % la resta de secundari. Així doncs hem de tenir en compte que el sector secundari estava molt inflat pel pes del subsector de la construcció.

Entre el 1965 i 1975 la població activa dintre del sector secundari (sense la construcció) es va mantenir pràcticament amb el mateix pes percentual (33,60 % i 31,01 % respectivament). Això ens fa pensar que tal vegada la incidència de l'estructura industrial de l'illa, com a fre al desenvolupament turístic, va ser menys important del que a vegades s'ha dit. Ja que en un procés de canvi que suposadament s'havia donat, el sector industrial mantenia el seu pes percentual de la població activa.

Està clar que el procés evolutiu de l'economia es va modificant de manera gradual, i va canviant l'estructura sectorial de manera progressiva. Aquesta estructura va canviant i configurant-se per la combinació de diferents factors.

El que no sembla cert és que a principis dels 60 es vagi donar un balanç immigratori positiu. Segons les dades utilitzades aquest va ser negatiu amb -72 persones entre 1961-65. La forta arribada d'immigrants es va començar a donar entre 1966-70, amb un balanç positiu de 1.848 persones, moltes d'elles atretes, probablement, per les ofertes de feina relacionades amb el desenvolupament de les urbanitzacions, construcció del nou aeroport, etc. que s'estaven donant en aquell moment.

El tema de l'empresariat poc propens al negoci turístic ha estat una idea que han esgrimit alguns dels personatges entrevistats, i també ha aparegut en informacions del Diari Menorca. D'entrada sembla clar que, en general, la gent de Menorca no acabava de veure clar el futur de l'activitat turística i per això no es va llançar cap aquesta activitat. Probablement varen ser prudents i davant el desconeixement d'aquesta nova activitat varen preferir esperar i veure com evolucionava en altres bandes. Com va dir en Joan Casals *"el menorquí s'acomoda a un món que fan els altres i s'apunta al que hi ha amb retard. Això repercuteix en tot, també en el turisme"*.

Per altra banda dintre del mateix tema hi ha la importància del control de la població i de la mà d'obra, que podien exercir els empresaris industrials, i que tenien por a perdre. Als empresaris industrials no els feia gràcia que es desenvolupés l'activitat turística, per por a perdre la mà d'obra i també la seva influència sobre els treballadors.

Finalment en referència al tema dels grans propietaris hem pogut veure que el fet de no voler vendre les seves terres i/o segregat-les està relacionat amb una pràctica social, bastant arrelada en aquell moment, que era el tema de l'hereu. Que molts empresaris volguessin mantenir les seves terres no s'explica per temes econòmics o de prestigi. Això no obstant, no significa que algun cas concret fos així.

Hem pogut veure que des de la dècada dels anys 20 el camp anava perdent població, especialment dels "llocs" menys bons, i durant la dècada dels 50 aquest fenomen es va agreujar. Els "llocs" menys bons eren principalment els propers a la costa, que eren els menys favorables pel desenvolupament de l'activitat agrària. Per tant, el guany que poden obtenir els seus propietaris era relatiu. A aquest fet hem d'afegir que hi havia un alt grau d'absència dels propietaris, molts d'ells vivien a la Península (Barcelona principalment), i deixaven el "lloc" en mans dels pagesos. Aquest conjunt d'idees me fa pensar que el paper del prestigi social ha estat molt relatiu, ja que la terra no tenia el mateix valor per tots els propietaris. De fet hi ha alguns casos en que els propietaris, no volien vendre però si que estaven disposats a realitzar un negoci compartit amb altres inversors (veure entrevista a J. Antonio Seguí a l'annex d'entrevistes).

Així analitzant la situació de com estava el camp de Menorca en aquell moment i veient l'abandonament de moltes explotacions, sembla estrany que es vagi prioritzar el prestigi social abans que el guany econòmic. De fet a partir del moment en que es veu el gran guany econòmic que pot suposar la venda de terreny, els que varen poder no es varen aturar, i van desenvolupar urbanitzacions en diferents zones.

Hipòtesi 2

La manca d'infraestructures i d'equipaments adequats a l'illa i especialment l'aeroport de Sant Lluís, insuficient i tancat algun any (1961). L'obertura del nou aeroport 1969, marca el salt en la vinguda dels turistes i, particularment, dels vinguts en vol xàrter.

Sembla clar que amb la inauguració del nou aeroport a Maó, el març de 1969, es va donar el punt de partida del turisme de masses. Hem de tenir en compte, que de manera general hi ha una estreta relació entre l'accessibilitat als territoris i el seu desenvolupament turístic, com hem pogut veure quan hem analitzat diferents indrets turístics.

Al llarg del treball s'ha senyalat que a part de les comunicacions amb l'exterior també es donaven, a Menorca, unes mancances en altres tipus d'infraestructura o equipament (abastament d'aigua, carreteres, etc.).

Queda clar que amb el nou aeroport s'incrementarà de manera espectacular l'arribada de turistes a l'illa. No obstant no podem oblidar que durant la dècada dels 60 ja s'estava donant un flux de turistes cap a l'illa, que havia provocat que s'amplies la pista de l'aeroport existent fins a tres vegades durant els anys 60 (1961, 1963 i 1966). Això feia necessari que es projectes un aeroport major posteriorment. Per tant, el que es va fer amb el nou aeroport va ser consolidar una activitat que ja s'estava donant a l'illa.

Si comparam les dades de l'afluència de viatgers entre 1960-75 per illes ens podem adonar que el pes dels viatgers arribats a Menorca respecte el conjunt de les Balears no va augmentar molt. Així el 1960 el nombre de viatgers arribats a Menorca va ser de l'1,9 % respecte el total de viatgers arribats a Balears, mentre que a Mallorca era del 90,2 % i el 7,9 % restant anava a les Pitiüses. El 1970, primer any complet de funcionament del nou aeroport, a Menorca varen venir el 2,5 % dels viatgers arribats a Balears, mentre que Mallorca es reduïa fins el 81,5 % i a les Pitiüses augmentaven fins el 16 %.

Jo crec que el nou aeroport permeté a Menorca seguir el procés de creixement del conjunt de Balears i no quedar endarrerida. El petit augment del percentatge certifica que seguia el procés general. Sense al nou aeroport, probablement, no l'hagués pogut seguir. Està clar que a partir d'aquell moment l'accessibilitat a Menorca va ser major, perquè permetia l'arribada dels nous avions més grans, més segurs i ràpids (especialment dels vol xàrter), que s'estaven realitzant arreu d'Europa.

El que queda clar és que el nou aeroport va permetre que l'illa s'incorporés definitivament com una destinació turística. Va permetre augmentar el nombre d'avions i de passatgers i va suposar l'embranchida definitiva en el desenvolupament de l'activitat turística per l'illa.

Hipòtesi 3

El negoci turístic requereix grans inversions i, en aquest cas, la primera entrada important de capital aliè. Els nous capitals, majoritàriament catalans, arribaran a l'illa quan altres zones turístiques ja seran saturades i els grups immobiliaris cercaran la rendibilitat de llurs inversions en zones verges

Està clar que les inversions que requereix el negoci turístic són importants. En el cas de Menorca els que disposaven d'aquest capital tal volta no estaven interessats en el turisme. Però també es podria relacionar amb el poc interès que va despertar l'activitat turística en la societat menorquina. En aquest sentit l'excepció seria l'entorn del Foment del Turisme que veia una bona ocasió perquè Menorca pogués obtenir una nova font d'ingressos.

La hipòtesi de manca de capitals tindria un valor molt relatiu, ja que Mallorca i Eivissa, en la seva majoria, varen desenvolupar-se a base de crèdits, préstecs i altres sistemes de finançament, que va motivar que molts hotels quedessin en mans dels prestamistes (*tour operators*). En aquest sentit tal vegada la població d'aquestes illes va ser més llançada que la de Menorca. No podem oblidar que també hi havia molta més demanda de part dels *tour operators* a Mallorca i Eivissa i per això invertien on veien

més possibilitats d'obtenir beneficis. Ja s'ha senyalat que la societat menorquina va ser més acomodada i s'incorporava tard al que ja s'estava donant en altres indrets. Per tant, tal vegada el caràcter menorquí vagi poder tenir alguna influència en aquest aspecte.

No obstant, segons sembla la manca d'inversions privades no va ser tant acusada com s'ha dit. De fet la iniciativa privada va realitzar un esforç inversor significatiu i en consonància amb la seva capacitat (veure article de Hernández Pons, Mercadal Fornarís i Seguí Mercadal, pàg. 76-77)

D'altra banda hem pogut veure com la banca no es va llançar a l'aventura en el tema del turisme a Menorca, ni a les altres illes, i l'absència de crèdits en aquest sentit va ser generalitzat. A diferència de Mallorca, que prest va rebre les aportacions dels grans *tour operators*, amb avançaments per les places contractades, a Menorca no es va donar aquest sistema de finançament.

El que si ha quedat bastant clar és que Menorca es va veure afavorida per una certa saturació de Mallorca. Això va motivar que els inversors es varen llançar a cercar nous mercats, que en principi varen ser Eivissa i posteriorment Menorca.

Així doncs un cop analitzades les hipòtesis que s'han esgrimit com a causants del retard en el desenvolupament turístic de Menorca, queda clar que aquestes varen tenir una importància i una incidència relativa. Però no varen ser els únics condicionants. A part dels factors que s'han senyalat n'hi ha altres que també s'haurien de tenir en compte: com la manca d'un organisme administratiu i/o polític amb poder de decisió, la poca preocupació de la població de Menorca o el fet de no existir un corrent promocional que si existia en altres indrets; etc. Aquests factors s'exposen en el següent apartat del treball.

7.2 APORTACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ

Aquest treball contribueix a analitzar i aprofundir en les causes i factors que varen contribuir en el desenvolupament turístic de Menorca. Fins el moment les hipòtesis que s'han utilitzat per múltiples autors es ceneixen a les plantejades en l'estudi "*La via menorquina del creixement*" (Farré–Escofet, Marimón i Sunyol i Surís i Jordà, 1977) i que s'han explicat anteriorment. Com hem pogut veure en l'anterior apartat el paper que va tenir cada un dels factors esgrimits té un pes relatiu, però probablement amb menys importància de la que se li ha atribuït des de sempre.

No podem oblidar que les particularitats del desenvolupament turístic de Menorca s'han d'entendre des de la perspectiva del coneixement de la seva realitat social, econòmica, territorial, etc.

El retard que s'ha pregonat no ha deixat de ser relatiu, ja que a l'illa s'estava donant un flux turístic, d'acord amb les seves dimensions i característiques. Segons el model de cicle de vida de les destinacions turístiques de Butler, Menorca durant els anys 60 estaria en la seva etapa inicial. Aquesta es caracteritza per l'aparició dels primers serveis i allotjaments dedicats al turisme, i a mesura que augmenta el nombre de turistes va creixent l'interès dels residents per aquests.

A partir de finals dels 60 es dona la confluència dels factors interns i externs que provoquen un important increment de visitants o turistes. En aquest sentit hem de tenir en compte que el període de desenvolupament de l'activitat turística a les Illes Balears, coincideix amb l'època de major expansió del que s'ha conegut com a turisme de masses, i que ha provocat l'anomenat "*boom turístic*". Per tant, l'expansió de l'activitat turística no es va donar a totes bandes a la vegada, ni amb la mateixa intensitat, fet que ens pot ajudar a entendre perquè a Menorca no es va donar al mateix moment que a Mallorca o a Eivissa. En aquest sentit és possible que el gran pes demogràfic i econòmic de Mallorca hagi absorbit el pes de les altres illes Balears, i els hagi restat importància.

Així hem de tenir en compte que no es pot parlar de "*boom turístic*" sense relacionar-lo amb l'evolució de l'economia de la postguerra l'explosió de la prosperitat neocapitalista posterior. En que alguns autors han dit, que sociològicament es va produir una democratització del turisme.

Així doncs, com aportacions d'aquesta investigació i de manera resumida podríem dir que els factors que varen motivar un cert retard de Menorca en el seu desenvolupament turístic respecte el conjunt de les Balears varen ser els següents:

Factors interns:

- Manca d'una administració o organisme amb certa autonomia política per poder fer front als problemes que anessin sorgint d'una manera eficient. En aquest sentit cal senyalar que mentre Eivissa disposava durant els anys 60 d'una subdelegació depenent de la Delegación Provincial de Baleares, del Ministerio de Industria y Turismo, l'illa de Menorca no disposa d'ella (pàg. 87). Per això qualsevol necessitat de l'illa sempre tardava més en reconèixer-se, com per exemple l'establiment d'un aeroport internacional, que a Eivissa es va posar en marxa el 1966 i a Menorca va ser el 1969.

- Relacionat amb l'anterior apartat hi hauria la manca de les infraestructures adequades. Sobretot pel que fa a disposar d'un aeroport en condicions per rebre avions i passatgers. Però també d'altres infraestructures com carreteres, allotjaments, etc.
- La mentalitat dels propis menorquins, amb un marcat individualisme, que alguns autors han qualificat de "càncer insular" (Hernández Pons, 1963). També s'ha senyalat el problema de "l'autobombo", o no donar la importància adequada a la promoció turística, pensant que l'illa per si mateixa ja es ven. En aquest sentit senyalat que encara actualment es diu que la població de Menorca no li ha prestat l'atenció que requereix a l'activitat turística. En aquest sentit hi ha frases de personatges vinculats al món turístic prou significatives com per exemple Emili de Balanzó: "Menorca té turisme a pesar dels menorquins" o Joan Casals: "els menorquins es miren el llombrígol i s'acomoden al que fan els altres".

Sembla clar que de manera generalitzada hi havia una manca d'interès en el desenvolupament de l'activitat turística per part de la societat menorquina, en part pel seu desconeixement d'aquesta nova activitat.

- Paper dels empresaris industrials, que tenien por a perdre la mà d'obra i la seva influència sobre els treballadors. A aquest fet també li podríem afegir que tal vegada fins a mitjans dels 60 el sector industrial va tenir una certa rendibilitat econòmica.
- La figura de l'hereu, que va condicionar bastant un procés de segregació de les finques i va frenar la venda de territori per urbanitzar. Això no obstant, a la que els propietaris de "llocs" varen veure els possibles beneficis que podien obtenir amb la venda de terreny no varen posar objeccions a ella, excepte alguns casos concrets. Especialment els llocs més bons a nivell agrari i que pertanyien als grans propietaris (Duc, Conde, etc.).
- La manca de cap tipus d'acció promocional. Aquest fet no ajudava a millorar el coneixement de i sobre Menorca, i de manera general no es donava a conèixer el potencial turístic de l'illa. Al contrari del que havia fet amb força Mallorca, com per exemple amb la campanya "Luna de miel en Mallorca".

Factors externs:

- Saturació de les altres illes. Fins que no es varen donar les condicions de certa saturació a Mallorca no es comença a destacar el paper d'Eivissa i de Menorca com a destinacions turístiques. Per tant, l'obertura de noves destinacions turístiques es podria relacionar amb la descoberta i coneixement d'aquestes. Aquest coneixement es podria haver millorat si s'haguessin desenvolupat tasques de promoció turística de Menorca.
- Poc coneixement que es pogués tenir de l'illa de cara a l'exterior, relacionat amb una manca de promoció de Menorca. Com ja s'ha esmentat abans, la promoció era vital per donar a conèixer l'illa. El podem considerar un factor extern pel fet que la promoció de l'illa fora de l'estat la portava a terme el Ministerio de Industria y Turismo, i per tant li corresponia a aquest el donar a conèixer l'illa. Fet que hem comprovat que no es donava en les condicions adequades (pàg. 86).

- El paper dels *tour operators* i agències de viatges. En el cas de Mallorca van avançar els diners per la compra de places i poder disposar d'elles durant uns anys. A Menorca no es va donar una intervenció tant directa d'aquests agents i això va alentir la seva evolució. Hem de tenir en compte que es tracta dels agents que controlaven la majoria dels fluxos turístics i que canalitzaven els turistes cap a les destinacions on disposaven de places, i també on veien una major possibilitat de fer negoci.
- El fet de considerar a les Illes Balears com un conjunt va perjudicar a Menorca a l'hora de rebre ajudes per part de l'estat, ja que es deia que les Balears disposaven d'un corrent turístic i no tenia la prioritat de desenvolupament d'altres indrets. Així durant els anys 60 es van prioritzar zones de Múrcia o Alacant, que tenien potencial i poca ocupació turística abans que intervenir en destinacions consolidades com eren les Illes Balears. Això, ho hem pogut veure en aplicació de la llei de Zones Turístiques d'Interès Nacional (ZTIN) i Centres Turístics d'Interès Nacional (CTIN), que va donar prioritat a zones amb una dèbil ocupació turística (Múrcia, Alacant o Huelva), deixant en segon lloc destinacions consolidades com les Balears.

Així doncs, com a conclusió final podem dir que amb aquest treball hem analitzat les causes, tant internes com externes, que varen poder tenir alguna incidència en el desenvolupament turístic de Menorca. Es tracta d'ampliar el grau de coneixement que es té de la realitat de Menorca i la possible incidència que vagi tenir en el model i tipus de turisme desenvolupat a l'illa.

Com ja s'ha exposat al principi, aquesta investigació no deixa de ser introductòria i donada la seva importància es podria ampliar la recerca. Hem de tenir en compte que quan s'ha estudiat la situació turística de les Illes Balears, el paper de Menorca sempre ha quedat difuminat per la importància de Mallorca.

8 BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, E. (1994) "Creixement econòmic de les Illes Balears". En *Turisme, Societat i Economia a les Balears*.
- AMER FERNÁNDEZ, J. (2000). "Aspectes i indicadors socioculturals de la sostenibilitat del turisme" en *Butlletí de Geografia Aplicada vol 2*. Associació de Geògrafs de les Illes Balears. Palma de Mallorca.
- AMER FERNÁNDEZ, J. (2001). "El turisme com a pa per viure". *Treball de recerca del doctorat*. Palma de Mallorca. inèdit
- BAÑOS CASTIÑEIRA, C. J (1999). "Modelos turísticos locales. Análisis comparado de dos destinos de la Costa Blanca", en *Investigaciones geográficas*, núm. 21 (1999).
- BAULIES CORTAL, J. (1960). "Menorca. Notas geográficas". *Premi bibliografia menorquina 1960*. Ciutadella 1961.
- BISSON, J. (2007). *La tierra y el hombre en Menorca*. Edició facsímil. Premio Ateneo de Mahón, 1966. Editat per l'Institut Menorquí d'Estudis, Maó.
- CARBONERO, M. ANTÒNIA (1991). "La població a Menorca. Bases demogràfiques per a la planificació social". Institut Menorquí d'Estudis (IME). Maó.
- CLAVER CORTÉS, E., MOLINA AZORÍN, J.F. i PEREIRA MOLINER, J. (2007) "Competitividad en turismo de masas" a *Annals of Tourism Research en Español*, vol 9 núm. 2 pàg. 266-286. Universitat de les Illes Balears, Palma 2007.
- CIPRIANO, M., ROMERO, J. M^a I VIDAL, J.M. (coord.) (1998). "Plan de desarrollo sostenible. Estudio de viabilidad". Consell Insular de Menorca, participació del Instituto de Desarrollo Sostenible i Institut Menorquí d'Estudis.
- CORTÉS, G. (1999). "Turisme" en *Jornades sobre la Reserva de Biosfera de Menorca*, Col·lecció Recerca, Maó.
- CORTÉS, G. (1990). "Una anàlisi de l'oferta turística a Menorca". *Foment del turisme de Menorca i Institut Menorquí d'Estudis*. Maó.
- DD.AA. Pròleg de G. López Casanovas (1988). "Present i futur de l'economia de Menorca". Editat per l'Institut Menorquí d'Estudis i Banca March. Ferreries
- DD.AA. (2000): "Welcome! Un segle de turisme a les Illes Balears", editat per Fundació "La Caixa".
- DD.AA. (1988). "Actes de les jornades sobre "Diagnòstic i perspectiva de l'economia de Menorca" Present i futur de l'economia de Menorca. Pròleg de G. López Casanovas. Institut Menorquí d'Estudis. Maó.
- DÍAZ ALVAREZ J.R. (1993) *Geografía del turismo*. Editorial Síntesis, Madrid.
- DÍAZ-PLAJA, G. L. (1972) *El turismo, ¿un falso "boom"?. Introducción a la problemática socioeconómica del Turismo en Baleares*. Editorial Cuadernos para el Diálogo (EDICUSA). Madrid.
- DONAIRE, J. ANTONIO (1998) "La reconstrucción de los espacios turísticos. La geografía del turismo después del fordismo", en *Sociedade e Territorio*, núm. 28
- DUBON PRETUS, Mª LLUÏSA (1990). "Estudi de la demografia actual menorquina". Institut Menorquí d'Estudis, Maó. Premi Francesc de Borja Moll 1990.
- EBDON, D. (1982). "Estadística para geógrafos". Editorial Oikos-tau. Barcelona.
- FARRÉ-ESCOFET, EMILI; MARIMÓN I SUNYOL, RAMÓN i SURÍS i JORDÀ, JOSEP M^a. (1977). "La via menorquina del creixement". Banca Catalana, Servei d'Estudis. Barcelona.

FERNANDO VERA, J. (Coordinador); LÓPEZ PALOMEQUE, F.; MARCHENA, M.J. I ANTON, S. (1997). "Análisis territorial del turismo". Editorial Ariel. Barcelona.

GALIANA MARTÍN, L. I BARRADO TIMÓN, D. (2006) "Los Centros de Interés Turístico Nacional y el despegue del turismo de masas en España". Investigaciones Geográficas, Instituto Universitario de Geografía, Universidad de Alicante.

GARCIA DE FUENTES, A. (1979). "Cancún, turismo y subdesarrollo regional", Instituto de Geografía UNAM, Mèxic.

HERNÁNDEZ MORA, J. (1960). "La Historia de Menorca y el turismo". Revista de Menorca, 1960. Editorial Menorca, Maó.

HERNÁNDEZ PONS, M., SEGUÍ MERCADAL, J.A. I MERCADAL FORNARIS, J M^a (1963). "Menorca ante la Ley de 28 de diciembre de 1963. Zonas y Centros de interés turístico nacional". Revista de Menorca, 1963. Editorial Menorca, Maó

IOANNIDES, D i DEBBAGE, K. (1998). "The economic geography of the tourist industry: a supply-side analysis" Editat per Poutledge, Londres.

LLIBRE BLANC DEL TURISME A LES BALEARS (1987). Conselleria de Turisme. Palma de Mallorca.

LOPES BRENNER, E. (2002) "El reto de la conservación ambiental y la diversificación del turismo masificado de balneario: el diseño de una estrategia para Caldas Novas, Brasil". (Tesi doctoral). Universitat Autònoma de Barcelona.

LÓPEZ CASASNOVAS, G. (1990). "La economía de Menorca". Institut Menorquí d'Estudis - Caixa de Balears "Sa Nostra". Maó.

LÓPEZ CASASNOVAS, G. i ROSSELLÓ VILLALONGA, J (2002). "L'economia Menorquina en el segle XX (1914-2001)". Quaderns d'història contemporània de les Balears. Edicions Documenta Balear. Palma

MARÍ PONS, S. (2003). "El retard virtuos del desenvolupament turístic de Menorca". Premi Ateneu de Maó d'Economia 2003. Inèdit

MARTÍNEZ MOLINA, A. (2004). "Villas para altos ejecutivos en la ciudad de Cancún". Tesis de Licenciatura Arquitectura. Departamento de Arquitectura, Escuela de Artes y Humanidades, Universidad de la Américas Puebla.

MAZÓN, T. (2001). "Sociología del turismo". Editorial Centro de Estudios Ramón Areces, S.A. Madrid.

MERCADAL FORNARIS, J.M. (1966). "1er Consejo Económico Sindical de Menorca". Revista de Menorca 1966. Editorial Menorca, Maó.

MESQUIDA TICOULAT, M. (1971). "El fenómeno turístico en el futuro de Menorca". Revista de Menorca, 1971. Editorial Menorca, Maó

MUNDET I CERDAN, LL (1998). "L'evolució dels models de turisme litoral. El Regne Unit, la Costa Brava i Cuba" Tesi doctoral per la Universitat de Girona.

OBRADOR PONS, P. (2001). "Tourists Dwelling in Menorca" Discussion paper. Department of Geography University of Durham. Inèdit

ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE TURISMO. "Anuario de Estadísticas de Turismo" –publicació anual– Madrid.

PÉREZ VILLEGAS, G. I CARRASCAL, E. (2000) "El desarrollo turística de Cancún, Quintana Roo y sus consecuencias sobre la cubierta vegetal", Investigaciones Geográficas. Boletín del Instituto de geografía, UNAM.

PICORNELL, C., SASTRE, F. I SERRA, S. –Direcció- (2002). *Articles de diversos autors a "Turisme i societat a les Illes Balears", editat per la Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears, IBATUR, Diari de Balears i Grup Serra. Palma de Mallorca 2002.*

PONS VILLALONGA, A. (2001). *"Historia de la aviación en Menorca". Editat per l'Institut Menorquí d'Estudis. Maó.*

SALVA TOMÀS, P.A. (2002): *"Turisme i canvi social. De les illes rurals a les Balears del turisme de masses". Conferència a la Fundació "La Caixa". Maó.*

SALVA TOMÀS, P.A. (1994). *"Impactes del turisme sobre la Mediterrània", El desenvolupament turístic a la Mediterrània durant el segle XX. Govern Balear i Institut d'Estudis Balears. Palma de Mallorca.*

SANTANA TURÉGANO, M.A. (2000). *"Modelos de desarrollo turístico y condiciones de empleo", Memòria d'investigació curs 1999-2000 Universitat Autònoma de Barcelona (dir. Antonio Martín Artilés)*

SECRETARIA DE TURISMO (2000). *"Estudio de Gran Visión del Turismo en México: Perspectiva 2020" Reporte analítico. Centro de Estudios Superiores de Turismo.*

SEGUÍ LLINÀS, M. (1995). *"Anàlisi de quaranta anys de turisme a Mallorca". Ponència a Jornadas de Estudio sobre el turismo en los espacios litorales. Turisme, territori i estratègies de desenvolupament.*

SEGUÍ LLINÀS, M. (2006). *"El turismo a les Balears (1950-2005)". Quaderns d'Història Contemporània de les Balears. Edicions Documenta Balear. Palma.*

SERRA OLIVES, T.LL. (1990). *"El turisme a Menorca" en Enciclopèdia de Menorca, tom dotzè/Economia. Obra Cultural de Menorca. Maó.*

SERVEI D'ESTUDIS ECONÒMICS (1981) *"La construcció en Menorca", Consell General Interinsular. Conselleria d'Economia i Hisenda. Palma*

SORIANO FRADE, F. (1996). *"Historia del turismo en Baleares". Palma de Mallorca.*

SORIANO FRADE, F. (1975). *"Pequeña historia del desarrollo turístico de Baleares y sus hombres". Instituto de Estudios Turísticos. Ministerio de Industria, Turismo y Comercio. Madrid*

SORIANO FRADE, F. (1981). *"Pequeña historia del desarrollo turístico de Baleares". Instituto de Estudios Turísticos. Ministerio de Industria, Turismo y Comercio. Madrid*

URRY, J. (2001): *"The tourist Gaze" segona edició. Publicat per SAGE, 2002.*

VIDAL BENDITO, T. (1989): *"La població de Menorca: present i futur" en Jornades sobre conservació i desenvolupament a Menorca, editat per Comitè MAB i IME.*

VIDAL, J.M.; RITA, J. i MARÍN, C. (1994) : *"Menorca Reserva de la Biosfera". Consell Insular de Menorca- Caixa de Balears "Sa Nostra"- Institut Menorquí d'Estudis. Maó.*

Pàgines web utilitzades:

Organització Mundial del Turisme (OMT)

<http://www.unwto.org/index.php>

Desenvolupament Sostenible del Turisme (dintre de l'Organització Mundial del Turisme)

<http://www.world-tourism.org/sustainable/esp/top/concepts.html>

Tesis Doctorals en Xarxa (TDX)

<http://www.tdx.cesca.es/>

Pàgina oficial del turisme de Brighton

<http://www.visitbrighton.com/>

Observatori Socioambiental de Menorca (OBSAM)

<http://www.obsam.cat/>

Instituto Nacional de Estadística (INE)

<http://www.ine.es/>

Institut d'Estadística de les Illes Balears (IBESTAT)

<http://www.caib.es/ibae/ibae.htm>

Observatori Turístic de l'Institut d'Estratègia Turística (INESTUR)

<http://www.inestur.es/p/documentos.php?cat=2>

Web oficial del turisme de la Comunitat Valenciana

<http://www.comunitatvalenciana.com/>

Fondo Nacional de Fomento al Turismo (FONATUR). Secretaria de Turismo de México.

<http://www.fonatur.gob.mx/>

Biblioteca virtual Miguel de Cervantes

<http://www.cervantesvirtual.com/index.jsp>

Wikipedia. Enciclopedia lliure

<http://es.wikipedia.org/wiki/Portada>

Introducción al muestreo (Marcelino Cuesta i Fco. J. Herrero). Àrea de Metodología del comportamiento. Universidad de Oviedo

http://www.psico.uniovi.es/Dpto_Psicologia/metodos/

Mapes de Mèxic

<http://www.mexonline.com/maps/pics/gob-cancun.gif>

Enciclopedia lliure Wikipedia

<http://es.wikipedia.org/wiki/Portada>

Portal de Cartografia de Menorca (Consell Insular de Menorca)

<http://cartografia.cime.es/>

9 ANNEXOS

9.1 MODEL D'ENQUESTA REALITZADA ALS TURISTES

Qüestionari

1.- ¿Quin tipus d'allotjament utilitza?

- a) Hotel
- b) Casa, pis o apartament en lloguer
- c) Habitatge propi
- d) Casa d'un amic o familiar
- e) Hostal, pensió o residència
- e) Càmping
- f) Altres

2.- Com ha arribat a l'illa

- a) Avió
- b) Vaixell

3.- Pot indicar quina serà la durada de la seva estada a l'illa (indicar el nombre de nits que passarà)

4.- Quin tipus de turisme considera que està exercint

- a) Cultural
- b) Ecològic (de naturalesa)
- c) Familiar (visites a parents o lloc d'origen d'algun familiar)
- d) Esportiu o d'aventures
- e) Turisme rural
- f) De sol i platja
- g) Altres

5.- A l'hora de decidir el lloc de destinació de les vacances, quin ha estat la font d'informació utilitzada

- a) Consell amics o familiars
- b) Agències de viatges
- c) Mitjans de comunicació (reportatges, TV, etc.)
- d) Internet
- e) Cap en concret
- f) Altres

6.- A l'hora de formalitzar les vacances, ho ha fet mitjançant:

- a) Agències de viatges
- b) Internet
- c) Contactes directes sense intermediaris
- d) Altres

7.- Durant les seves vacances menja en els restaurants:

- a) Quasi sempre
- b) Varies vegades a la setmana
- c) Els caps de setmana
- d) Poques vegades
- e) Mai

8.- Ha utilitzat els punts o centres d'informació turística? SI NO

9.- Durant les seves vacances on ha obtingut informació sobre:

- a) Excursions (rutes turístiques)
- b) Actes culturals
- c) Visites guiades a llocs d'interès
- d) Ús d'instal·lacions esportives
- e) Altres

10.- Ens pot indicar si durant el seu període de vacances realitzarà o ha realitzat alguna de les següents activitats:

- a) Realitzar excursions
- b) Participar en les festes d'algun poble
- c) Visitar llocs històric-artístics
- d) Visites a museus ¿quins?
- e) Activitats nàutiques
- f) Altres

11.- Quina valoració mereixen els següents aspectes [puntuar de 0 (malament) a 5 (molt bé)]:

0	1	2	3	4	5	S'ha relacionat amb la gent de l'illa durant les vacances
0	1	2	3	4	5	S'han complert les expectatives de vacances
0	1	2	3	4	5	Conservació de la naturalesa i del medi ambient
0	1	2	3	4	5	Estat de les carreteres i vies de comunicació
0	1	2	3	4	5	Neteja del nucli de població
0	1	2	3	4	5	Professionalitat del personal dels establiments
0	1	2	3	4	5	Relació entre el preu i la qualitat dels serveis i béns de consum
0	1	2	3	4	5	Estat de conservació del Patrimoni històric
0	1	2	3	4	5	Estat de les platges
0	1	2	3	4	5	Descans i tranquil·litat del lloc de residència
0	1	2	3	4	5	Instal·lacions esportives
0	1	2	3	4	5	Centres culturals
0	1	2	3	4	5	Llocs de diversió i esplai

12.- ¿Han sigut satisfactòries les seves vacances?

13.- ¿Pensa tornar venir a l'illa?

14.- ¿Aconsellaria aquesta destinació als seus coneguts, amics o familiars?

GRÀCIES

Dades per a poder classificar l'entrevista:

- Edat

Menor de 18 anys Entre 18-25 anys Entre 26-45 anys Entre 46-60 anys Més de 60 anys

- Nivell d'estudis:

Elementals Mitjans Universitaris Professionals

- Profesió:

Lliberal Empleat Autònom Directiu

- Número de persones amb les que comparteix les vacances:

- País de procedència (si es Espanya especificar Comunitat Autònoma)

9.2 ENTREVISTES REALITZADES

En aquest annex es fa un extracte de les principals idees o reflexions plantejades per les persones entrevistades al llarg de la investigació. Les entrevistes van ser realitzades durant els anys 2005-06.

EMILI DE BALANZÓ

Gerent del Foment del Turisme des de 1968. Entrevista realitzada el setembre de 2005.

Mallorca era la capdavantera, ja que fundà el Foment del Turisme el 1905, per promocionar l'illa, i curiosament Menorca no li va massa enrera ja que es va crear el 1909 l'antecedent del que es avui el Foment. Era la <Sociedad de Atracción de Forasteros y Excursionistas>, dins de l'Ateneu, com una secció dintre d'aquest. Però com a Foment va ser el 1932.

Quan es va crear es va fer amb la intenció, segons paraules de Juan Gomila Borràs, per atracar als beneficis del turisme modern a la societat menorquina. Al cap d'un any 1933, en un discurs del mateix (J. Gomila) va dir que la societat menorquina no ha respost a la crida i s'havia fracassat. En certa manera per l'estructura agrària de l'illa i el petit artesanat, d'aquell moment.

En el fons joestic segur que Menorca va començar el seu boom, amb independència d'alguns pioners com el senyor Parpal (1er hotel amb criteri turístic a Alcaufar), per dos fets: un va ser la inauguració del nou aeroport, 1969. Menorca es manté al marge perquè tenia unes fatals comunicacions. Jo record quan vaig venir per primera vegada vaig sortir de Barcelona (1968) i quan vàrem ser damunt Menorca vàrem haver de donar mitja volta perquè era fosc i la pista no estava ben senyalitzada. Però en segon lloc, coincideix amb una certa saturació de Mallorca i Eivissa. En el fons la burgesia, espanyola i d'altres bandes, li agrada fer de descobridora i avançar-se i es cercaven espais nous, com Menorca.

Els menorquins s'han sumat al fet turístic quan ja estava avançat el procés. S'han limitat a vendre territori. Ningú pensava que açò funcionés i per això l'empresariat menorquí s'ha afegit quan ja estava consolidat. Els menorquins quan havia arrencat el boom es dedicaven a posar la botiga de souvenirs al costat d'on hi havia els hotels.

El llibre La via menorquina del creixement, fa un bon anàlisi però hi ha una part de mite, en el fet de no voler turisme per protegir el territori.

El president del Foment del Turisme de Menorca, a principis dels 70 va dir que Menorca tenia turisme a pesar de la Transmediterrànea. Les comunicacions eren molt deficientes i venien amb els vaixells més vells. De fet encara avui les comunicacions per mar són totalment deficientes, tardes el mateix avui que fa 25 anys, amb més comoditats.

També hi havia una falta total de qualsevol infraestructura (telefonía,...). S'havien de posar conferències per poder xerrar amb Barcelona. El menorquí estava com a sorprès del que passava, les agències de viatges eren forasteres,... Excepte alguns, com per exemple Gabino Sintés amb s'Algar els menorquins, quan arrenca el boom, es varen limitar a posar la botiga de souvenirs al costat d'on s'havia posat un hotel.

El caràcter del menorquí, <autobombo>, que encara avui s'està donant. Al començament es va donar en la societat menorquina aquest caràcter. Precisament l'encant de Menorca al principi era el que no tenia. Menorca era una illa autèntica (sense gran serveis i infraestructures). Però amb la ingenuïtat, l'encant, lo natural, de l'autenticitat. L'encant de la senzillesa. Això és el que els menorquins hem venut i malvenut. I de seguir aquest camí anirem a competir per preus i tindrem les de perdre..

Si Menorca s'hagués mantingut en 6.000 o 7.000 places hoteleres possiblement seria la renda més alta d'aquestes places de qualsevol destinació d'Europa. Menorca atrau al començament a un tipus de gent de desitja venir a Menorca.

Una de les coses que s'han de resoldre és si Menorca es ven en els mercats o ens compren. El menorquí segueix pensant "Menorca és tant <guapo> que no cal fer res". Això és el gran problema que s'haurà de resoldre de cara el futur. Menorca tenia l'encant de la sencillesa.

Gabriel Escarrer (en aquell moment president de Hoteles mallorquines) va dir que "Menorca no tenia futur turístic" (1968-69) perquè hi havia una falta total de comunicacions, tant des de l'exterior com a l'interior. Perquè en aquell moment no les tenia. Hi havia una manca de comunicacions exteriors, però també interiors, ja que no hi havia pràcticament quasi cap carretera. De fet en aquell moment hi havia gent disposada a pagar per això.

Un element clau era l'aïllament (males comunicacions des de l'exterior), però també perquè els inversors tenien els ulls en Mallorca. La prova d'això es que quan per cansament, saturació, etc. de Mallorca i Eivissa, els inversors es giren cap a Menorca, que en aquell moment era molt barat tot. De fet aquests grans inversors ja han desaparegut actualment de l'illa, s'han girat cap altres destinacions per intentar guanyar més doblers.

Menorca té una estructura i personalitat pròpia, que donaren lloc a coses com l'aparició de l'Orfeon Maonès o el Teatre Principal, que donen peu a que la gent burgesa estigui disposada a pagar per gaudir d'aquests esdeveniments culturals.

El creixement urbanístic va ser totalment anàrquic, ja que els inversors enlluernaven als governants dels ajuntaments. Això va fer el 1971 el Foment demanes que Menorca fos declarada Zona d'Interès Turístic Nacional, perquè obligava a realitzar un pla territorial, per corregir els disbarats realitzats. Però es va denegar a l'assemblea nacional de turisme.

JOAN CASALS

President del Foment del Turisme de Menorca 1982-84. Entrevista realitzada l'agost del 2006

El 1970 vàrem obrir l'hotel Cala Galdana. A partir dels anys 70 comença el que podríem dir un turisme industrial. Abans ja hi havia turisme, però era un turisme social, a partir dels anys 70 es converteix en un <turisme industrial>.

Els menorquins es miren sempre "s'ombligo" i es pensen que ho saben tot. L'aliança dels propietaris del sud es varen negar a vendre pensant i dient que la possessió de la terra era símbol de poder i influència social.

A la vegada també hi va haver el paper dels industrials que tenien una por terrible a perdre la mà d'obra i el poder d'influència sobre la societat.

Aquests dos factors varen suposar una influència social negativa.

L'aeroport va jugar un paper importantíssim. L'aeroport de Sant Lluís era insuficient.

En aquell moment no hi havia duros. El turisme es feia a base de crèdits i amb l'avançament dels operadors turístics. Aquests donaven doblers per anticipat i només s'havia d'aportar un terreny on construir.

L'any 1970 es va donar una situació de "a veure qui arribava primer", amb la construcció de molts hotels. Però a partir d'aquell moment es varen donar les crisis econòmiques dels anys 70, que varen afectar al turisme.

Noltros teníem unes idees i l'exemple de Mallorca. La meva tesi era que si un vol fer turisme ha d'oferir el millor que té. Per fer turisme s'han d'aprofitar els millors productes. De fet el turisme ha posat en valor coses que no valien res.

Jo som molt partidari del turisme, però m'agrada una economia equilibrada. Açò semblava que era possible en aquell moment. Es turisme prest va arrelar, de fet no el va anar a cercar ningú. Va arrelar com ho havia fet a altres bandes.

El turisme va posar en valor coses que no valien res. És el turisme que creava riquesa. A Menorca el factor de la tranquil·litat és molt valorat. Però apart Menorca disposa de molts recursos: arquitectura militar, arquitectura religiosa, patrimoni històric, paisatge, etc.

Els models turístics canvien segons les necessitats de la gent. Per exemple a Eivissa han provat tot tipus de turisme, tot pels diners: hippies, turisme sexual, etc.

Mallorca té molts recursos, hi ha una demanda artificial dels tour operadors de més serveis. EN general té un gran dinamisme econòmic.

A Menorca hi havia la figura de l'hereu que limitava la venda del territori. A partir de l'arribada de grans inversors que ofereixen diners per territori sense gran valor (a partir de diverses operacions es guanyaven diners amb la compra-venda), va ser prest que els propietaris es van afegir-se a guanyar diners.

El menorquí s'acomoda a un món que fan els altres, i s'apunta al que hi ha, amb retard. Això repercuteix en tot, també en el turisme.

JUAN ANTONIO SEGUÍ

President del Foment del Turisme de Menorca 1976-78. Entrevistes realitzades el setembre de 2004 i el setembre de 2006

Per explicar un poc els orígens del turisme a Menorca farem un poc de repàs del que hi havia llavors i que es feia.

Sa carretera de Cala Galdana va obligar als senyors propietaris, els Olives, a posar en marxa la urbanització de Cala Galdana. Els propietaris es van ajuntar amb uns senyors de Madrid de molta categoria i van encarregar al millor arquitecte que coneixien la urbanització de Cala Galdana. Després serà discutible el que ens agradi. De fet l'hotel (Los Gavilanes) va crear molta polèmica en aquell moment. De fet va venir el ministre de Turisme, i quan visitaven Cala Galdana va demanar: ¿qui ha fet aquesta animalada?. Després va visitar el poblat de pescadors de Binibeca i va dir: això és el que s'ha de fer per Menorca.

Llavors hi havia una certa tolerància cap a les diferents construccions.

El 1960, una sèrie de romanticismes però de turisme hi havia poca cosa.

Els menorquins deien que érem rics, que érem una societat industrial i no necessitàvem turisme. Açò era la filosofia de l'illa llavors.

En una conversa informal en un sopar després de les primeres eleccions del Consell de Menorca, parlant amb n'Andreu Bosch representant del PSOE va dir que Menorca era industrial. Jo li vaig dir vam explicar quants enginyers industrials hi ha a Menorca. Jo li vaig dir que Menorca és un país d'emigració perquè aquí no tenen possibilitats (que farà un enginyer naval o un industrial). Ara si que hi ha indústria, però el que hi havia llavors era de poble subdesenvolupat. El poble de Menorca estava convençut d'açò.

Els anys 70 en una conversa amb els batles de Ciutadella i Ferreries els vaig dir que el Foment del Turisme és una societat privada, i els ajuntaments ens hauríeu d'ajudar més del que ho feis. Si els ajuntaments realment volguéssiu que vingués turisme hauríeu d'aportar més, abans no venien doblers de fora. Amb en Paco Huguet i amb en Casanovas vam discutir que el Foment havia de fer més coses. Jo sempre deia que erem una societat privada i si els ajuntaments no ajuden poca cosa podem fer.

El diari reflexava les ganes de turisme, tot i que hi havia alguns escrits i cartes en contra. En general es Diari no era contrari al turisme.

Els anys 60 hi havia uns nuclis per estiuejar: Cala Mesquida, Alcaufar, Punta Prima (aquest va sortir els anys 50 com a subproducte, hi havia una carretera fins a la zona militar i per aprofitar la carretera varen voler fer unes salines, sense massa èxit, i un dels socis va començar a vendre trossos del nucli, no va pensar en urbanitzar), Binicancolla (quatre casetes pescadors perquè era un bon refugi).

Després va venir l'època en que es va fer s'Algar. Antoni Sintes i un arquitecte.

Gabino Sintes amb una gran visió empresarial. Tenia una fàbrica de sabates a Menorca, amb un soci d'Alacant (Sintes i Navarro), però van veure que les sabates tenien les hores contades. Per això van comprar el projecte i el varen desenvolupar, convertint-se actualment amb una urbanització modèlica. En aquell moment era la cosa més inhòspita que et puguis imaginar. Tota la urbanització la gestionada una

família i açò ha fet que sigui una urbanització molt ben estructurada. Crec que és una urbanització modèlica.

Fen feina a la Cooperativa farmacèutica (COFARME) va venir a veurer-me un tal senyor Vila, tot una personalitat per Barcelona. Aquest estava molt ben relacionat i m'havia dit que si trobava algú per poder fer una inversió estaria interessat en fer negocis. Així vam fer una visita a S'Arenal d'en Castell, que era de la família Saura, que havia anat a menys. Es van entrevistar amb els inversors de fora (senyor Pastor de Madrid). Un cop acabada els van demanar preu que volien comprar allò. Els propietaris no tenia interès en vendre, volien muntar el negoci a mitges. Però l'inversor no van tenir cap interès en muntar el negoci a mitges. Però sí que me van dir que quan sabés d'alguna cosa per vendre que els informes.

La majoria de propietaris eren reacis a vendre els llocs de costa. Però va sortir el senyor Verdguer que era propietari de Cala en Porter (de la part urbanitzada) que estava disposat a vendre. Però l'inversor trobava que era massa petit per la idea que ell tenia. Més tard va tornar a venir el senyor Vila volent comprar l'illa de l'Aire, però els propietaris no varen voler vendre.

A partir d'un grup original dintre del Foment es van constituir un grup de persones per portar a terme la urbanització de Cala en Porter. Vam ser un grup d'uns vint (hi havia farmacèutics, doctors, arquitectes i altres que varem posar 50.000 pessetes cadascun). Varem aprofitar la carretera que hi havia construïda des dels anys 30, però que no estava acabada del tot. La carretera no s'havia acabat fins a la platja anava cap el barranc per treure la fruita del l'hort del barranc. Noltros la varem fer arribar fins a la cala. Per això es va fer la urbanització a la part de dalt.

Més tard va venir un català conegut meu del servei militar, cercant terrenys per urbanitzar a Menorca, ja en tenia a Catalunya. Noltros havíem comprat 50.000 m² amb opció de compra de la resta de la finca. Noltros vam demanar els doblers que necessitàvem per acabar la carretera, i vàrem cedir la resta de terreny. Mos vàrem repartir 20 solars i en vàrem regalar 20, amb la condició que s'edifiqués abans d'un any i noltros els veniem a duro el metre per tal que es construís. Així els nostre solars augmentarien de valor. Es regalava terreny per açò.

La història del turisme de Menorca està lligada a s'urbanisme de Menorca. A Eivissa s'havien fet molts hotels. Aquí es van fer més urbanitzacions que no hi havia pas a Eivissa, però d'una mida molt inferior. De fet no hi ha cap urbanització que sigui molt grossa, ni amb altura ni amb extensió.

Després ca sortir Cala Galdana que es va construir a partir de sentir-se obligats amb la construcció de la carretera.

L'urbanisme de Menorca no ha esta anàrquic com s'ha dit. Sempre hi ha hagut uns plans, el que passa és que després s'han complert o no. Els polítics tenen molta culpa de no haver intervingut.

Van venir un grup, patrocinat pels March, van comprar lo de Cala Llonga. Van fer uns plans, que estaven bé. L'arquitecte me demanava opinió sobre la distribució dels carrers. Però el que van fer va ser rebentar una estructura de nucli que hauria pogut ser molt bona.

Durant els 60 a Ciutadella va sorgir la part de Torre del Ram, i a Migjorn va sorgir Sant Tomàs. Aquesta urbanització es va voler fer bé. Però critiquen que tota la part alta

(d'hotels) es va fer a primera línia, assessorat per diversos viatges fets a Catalunya i Alacant, i li van recomanar posar els hotels vora la platja.

Els llocs bons eren de grans propietaris no van voler vendre (Duc, Conde, etc.) i són les platges verges actuals. Es va vendre les zones més dolentes, com per exemple s'Algar, que era un rocam. Només varen vendre els Olivars la zona de Torre del Ram i Cala Morell.

Cala Blanca i tota la zona sud de Ciutadella, durant els 70 i 80 van créixer molt en extensió. Actualment hi ha les mateixes urbanitzacions que hi havia a principis dels 70.

La primera missió que es va tenir de turisme era urbanitzar fer cases. Els hotelers no els agradava aquest desenvolupament. Els anys 60 es va creure que per tenir turisme s'havia d'urbanitzar i després van venir els hotelers.

L'estacionalitat la vam començar a estudiar els anys 70, en el Foment del Turisme, ja que condicionava tota l'activitat econòmica, i cada any es repetien les tendències.

El periodista Ruiz i Manent, del diari La Vanguardia, els anys 60, quan s'estava urbanitzant s'Arenal d'en Castell, li van encomanar escriure sobre Menorca, i en un dels seus articles va dir que Menorca no hi havia turisme perquè no tenien aigua. Això va enfadar al Foment del Turisme, que va protestar i va suposar que s'acabessin els escrits al diari.

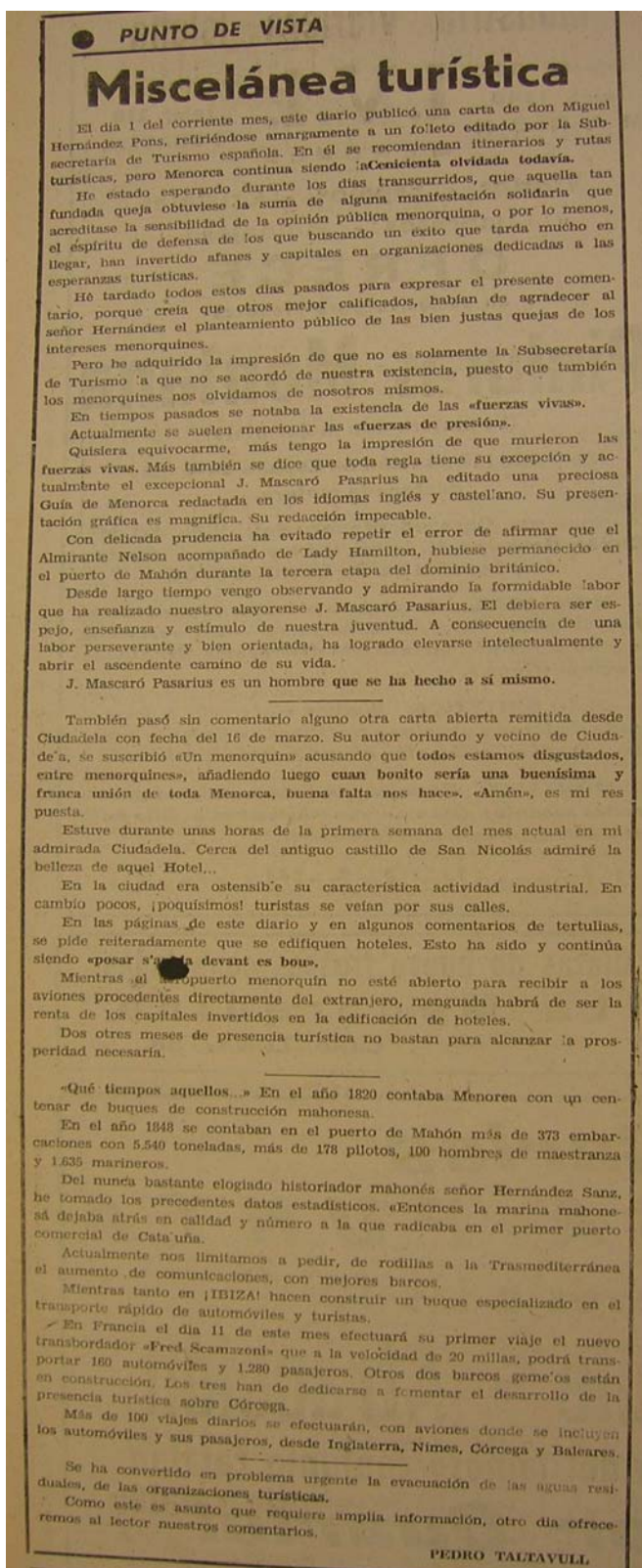
En el seu moment des del Foment vam orientar el turisme cap a un tipus familiar i de tranquil·litat, que encara avui dia subsisteix.

També es van donar moltes lluites pel tema de l'aeroport. El senyor, Victory, batle de Maó i procurador en corts va conèixer un subsecretari de turisme i va aconseguir que s'interessés per Menorca. Es va haver de millorar l'aeròdrom en tres èpoques diferents per poder aterrar l'aeroport.

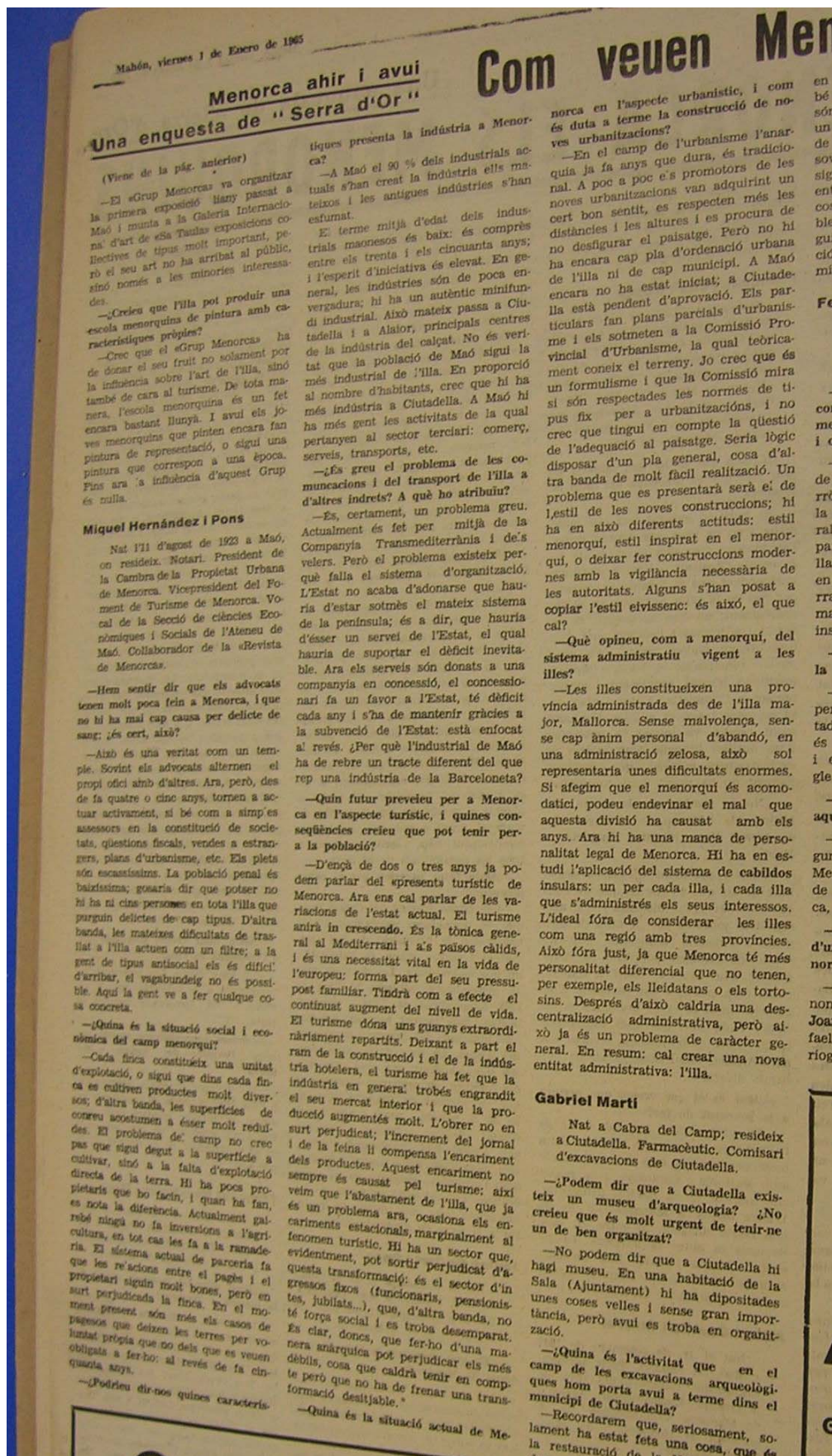
Va venir un avió per les aportacions de diferents farmàcies que garantien (aportacions de 100 pessetes) que cada dia hi hauria 20, 30 o 40 places ocupades. Quan vaig començar a organitzar les farmàcies a través de COFARME, per solventar les dificultats de la insularitat. Els anys 40 i 50 varen ser molt durs per sa gent de Menorca. Per exemple el poticari de Ferreries, en Mascaró, havia d'anar a fer carbó per subsistir.

La història mostra que a Menorca no havia quasi res els anys 50 i 60. Els allotjaments turístics eren molt pocs i petits.

9.3 RETALLS DE PREMSA ESCRITA

Diari Menorca, juny 1965. Article d'opinió de Pedro Taltavull

Diari Menorca, gener 1965. Article "Com veuen Menorca els menorquins" Resposta de Miquel Hernández

NUESTRAS PLUMAS

El escaso turismo de Menorca

Por FRANCISCO DE CASTELLS

ENVIO: Al Ilmo. Sr. Director General de Promoción del Turismo, en Madrid.

Como no soy menorquín puedo asegurar que las líneas que siguen fueron escritas sin pasión al analizar el desarrollo del turismo en esta isla, aunque me siento vinculado a Menorca por varios motivos: por mi larga estancia en sus roquetas, muchos años atrás; por mi simpatía hacia sus habitantes; por su agreste belleza. Más el hecho de no residir en ella —sino es ocasionalmente, como ahora— me permite enfocar sus problemas con la perspectiva que da la lejanía. Y deseo contribuir en algo a su creciente despertar, retribuyendo así la deuda de gratitud contraída con Menorca, ha compuesto estas reflexiones que, si discutibles se redactaron con absoluta sinceridad.

Personalmente, para mí, la isla ya está bien como está ahora. Los tropiezos turísticos de una Costa Brava, de Mallorca o de la Costa del Sol no serán nunca vaso de elección en cuanto a mis preferencias. Menorca me atrae porque aún guarda calas solitarias en donde vibra el silencio, pequeñas aldeas de paz, bosques de sabinas sin transistores ni bikinis; donde todavía el mar ofrece su acuarela meditativa y azul. Ya quedan pocos sitios así en el Mediterráneo y quizá por eso los ingleses, grandes descubridores del aislamiento, forman en el turismo veterano de la isla. Pero no se trata ahora de mencionar mis gustos —ni de que prevalezcan— plegándose a una realidad de la hora presente, desde 1960, está batiendo todas las marcas europeas. Menorca se incorpora a tal corriente: analicemos algunos de sus fallos, para mejorar la situación.

1.—COMUNICACIONES CON EL EXTERIOR

a) Marítimas: Normalmente son servidas por los más viejos buques de la Tramediterránea, lentos y carentes de confort, aunque el personal de la dotación resulte atento y grata la travesía, incluso cuando sopla la tramontana. Tres días alternos semanales usan aquellos barcos a Barcelona con Mahón y día semanal a esta ciudad con Palma de Mallorca, amén del correo Ciudadela a Palma o Alendú. No existen líneas de navegación que enlacen Valencia y Alicante con Menorca ni a esta isla con la de Ibiza. Así, durante el verano, los turistas de la costa levantina o los que pasan una temporada en Ibiza, no piensan en Menorca por su difícil acceso y se quedan al fin en Mallorca.

b) Aéreas: Solo un vuelo diario une a Mahón con Barcelona y Palma, en verano. Por carecer de Aduana, los vuelos internacionales no arriban al aeropuerto de San Luis, sin pistas adecuadas —hasta ahora— para los aparatos de gran tonelaje. De modo que es preciso recurrir a los vuelos «Charters», con transbordos en Barcelona o Palma, siempre estojosos.

En resumen: tanto las comunicaciones marítimas como las aéreas, son deficientes y escasas.

2.—COMUNICACIONES INTERIORES

Todas ellas son terrestres, servidas por líneas regulares de autobuses. Si bien las poblaciones insulares son fácilmente accesibles, no ocurre lo mismo para determinados parajes de gran interés turístico. Los maravillosos playas del litoral centro-meridional de la isla Santa Catalina, San Atencidó, Santo Tomás, San Nauro y las de la costa norte: Cala Mesquida, el Greso, Artaud, San Cristóbal, Cala Freixens, sólo pueden alcanzarse mediante el individual sistema de taxis

o coches particulares y quedan al margen de la gran afluencia turística. Lo mismo sucede con los monumentos ciclópeos, de los que toda Menorca es un retablo en piedra y cuya obligada visita debe realizarse con medios propios.

Se impone, pues, ampliar y perfeccionar durante la estación veraniega, cuando menos, las comunicaciones interiores isleñas, cuya red de carreteras puede calificarse ya de aceptable.

3.—PROPAGANDA DE LA ISLA

Para la mayoría de los españoles Menorca es solo un puntito en el ángulo nordeste de las Baleares. Muchos, al oír que uno estuvo en Menorca, preguntan: —¿Y que tal Palma?—. Y para el turismo extranjero es prácticamente desconocida: solo oyeron hablar de Mallorca... y quizá de Ibiza. Gran influencia ejerce en esta cuestión la falta de una propaganda bien organizada y dirigida. En los últimos años ha crecido el número de libros dedicados a Menorca, mas estas publicaciones sólo alcanzan eco entre un sector minoritario. Lo que hace falta son prospectos y folletos que, hasta ahora, no se encuentran en las Agencias de Viaje u Oficinas de Turismo, salvo en Mahón, donde la sociedad privada «Fomento del Turismo» ha editado algunas descripciones de calas, hoteles y planos de interés, pero cuya difusión a penas trasciende del ámbito insular. Así se produce la paradoja de que, para informarse sobre Menorca, hay que ir a Menorca.

4.—EL CLIMA

Menorca es una isla de muy escaso relieve orográfico, cuya máxima elevación, Monte Toro, no alcanza los 400 metros. No existen diques naturales que se opongan al viento norte —la tramontana— que procedente del Golfo de León azota la isla en invierno, preferentemente, abrasando la vegetación del litoral septentrional. No es pues factible que durante los meses tríos pueda disputarle las preferencias extranjeras a Mallorca, de abrigadas calas. Pero durante el largo estío, de junio a octubre, los factores climáticos son muy favorables: el cielo limpio, la mar profundamente azul y de templadas aguas, el sol brillante y los vientos en calma, tornan a la isla en lugar de paz y reposo incomparables. A fuer de sucesos y para salir al paso a una objeción muy oída, cabría aducir que algunas de sus más bellas calas cuentan con arbolado insuficiente —esos pinos que tan grata vuelven la estancia en la Costa Brava, por ejemplo—.

Este problema no es de imposible solución. Aunque la isla es de morfología rocosa, la sabina, la higuera, el pino marítimo, el acebuche y el mansano arraigan bien en su suelo: diganlo sino los pinares centenarios entre Mercadal y las cerros de Favaritz. Todas las playas de la costa meridional son aptas para una intensiva repoblación forestal que en unos años ampararían con su penumbra caletas, arenales y playas. Debería por consiguiente, obligar a las sociedades de urbanización a una más activa tarea en aquel sentido, paralelamente a la construcción de bungalows y piscinas que, sin arbolado, no atraen en general al turismo.

5.—BENEFICIOS DEL TURISMO

Con independencia de la relación humana, que en orden a la convivencia internacional, determina la afluencia de extranjeros y salvados los inconvenientes que también pueda acarrear, es indudable el aumento de riqueza que el turismo produce. Menorca es una isla de entornos recursos naturales, pero tiene tres fuentes de

riqueza dignas de ampliación: su excelente calzado, los derivados lácteos y la delicada orfebrería. Un considerable incremento en la venta de tales productos beneficiaría a las poblaciones isleñas, elevando la renta per cápita, hoy baja.

6.—RED HOTELERA

En los últimos cinco años, al compás de las urbanizaciones privadas que hicieron habitables numerosos rincones de la isla, la red de hoteles creció notablemente: cuatro nuevos en la zona Mahón-Villa Carlos, sobre el espléndido panorama de la bahía; uno en Cala Alcaufar, dos en Punta Prima, otro en Cala'n Porter, uno subvencionado por el Ministerio de I. y T. en Santo Tomás... En el sector de Ciudadela, aparte del hotel monumental alzado en la bocana del puerto —quizá el mayor de Menorca—, las calas Blanca, Santandria y Cala'n Blancs cuentan con recientes alojamientos hoteleros y también en Fornells se acaba de inaugurar otro. Ellos cubren, por el momento, las necesidades turísticas, pero serán insuficientes en cuanto el tropel de visitantes crezca a la escala deseada: debe prevverse tal coyuntura. Pudiera ser provechosa la erección de un pequeño parador de turismo: pensamos en los atractivos que ofrecería el barranco de Algendar, junto al Molinet, o en la cumbre de Monte Toro, de luminosas perspectivas menorquinas. Se impone estimular la iniciativa privada; estimular a los propietarios de tantas bellezas improductivas y abrir generosamente la bolsa del crédito hotelero ministerial.

7.—LOS ORGANISMOS

En tanto que Ibiza, isla de menor extensión y población que Menorca, cuenta con una Subdelegación dependiente de la Delegación Provincial de Baleares, del Ministerio de I. y T., la isla de Menorca carece de aquella. Salvados los superiores criterios del Departamento, juzgamos indispensable la creación de una Oficina Subdelegada, dependiente de Palma, con un mínimo de personal e instalaciones para atender a los servicios de la información y el turismo en la isla. La tradicional actividad cultural de Menorca, su acervo histórico, el movimiento en auge de la población foránea, imponen la creación del organismo adecuado. Y estamos seguros que la isla acogería con viva satisfacción la medida que nos atrevemos a sugerir.

También se precisa una emisora isleña de frecuencia modulada que venga a cubrir el silencio radiofónico que reina en Menorca tras la clausura de la estación de onda media, tras el último reajuste de la radiodifusión española.

Terminemos este repaso, que nuestro amor a la isla nos inspiró, deseando que las líneas anteriores no se pierdan y desvanezcan, como las nubes de la tramontana se diluyen una mañana de estío sobre el cielo de Menorca.

CALA FONTS (Isla de Menorca)
Septiembre de 1965.

Asegura el Servicio

Diari Menorca, octubre de 1965. Noticia "El escaso turismo de Menorca"

MENORCA

DIARIO INSULAR

Martes 25 de Marzo de 1969
 Director: Mateo Seguí Mercadal
 Editorial Menorca, S. L.
 Consejo Social: Virgen de Gracia, 52
REDACCION Y TALLERES:
 MAHÓN, calle Virgen de Gracia, 57 Tel 25-1231
 Depósito Legal MH. 1958. Año XXVIII Núm. 8.126
 Apartado 47. Dirección telefónica DIAMER
 Precio 700 Ptas. Suscripción mensual 60 Ptas.

El Ministro del Aire inaugura el Aeropuerto de Menorca

La isla entera se sumó al histórico acontecimiento

Este acontecimiento de la inauguración del nuevo Aeropuerto de Menorca había despertado un interés extraordinario en toda la isla que tuvo su reflejo en el brillante acto que celebró ayer a mediodía, bajo la presidencia del Ministro del Aire, don Carlos Larraga.

Desde bastante antes de la hora anunciada una verdadera caravana de coches en ría ininterrumpida, se dirigió al aeropuerto cuyo estacionamiento hubiera sido insuficiente de no haberse adoptado medidas previsoras, como una aparcamiento provisional que también quedó totalmente lleno.

Grupos de niños y niñas de Mahón, acompañados de maestras y profesores, pusieron una simpática en la abigarrada multitud que, después de la llegada de las autoridades, fue autorizada a entrar en el terminal y visitar este maravilloso edificio que forman las instalaciones del Aeropuerto de Menorca.

A las once y media, el sostenido ronido de los motores de un avión indicó la llegada de las autoridades locales procedentes de Palma. A las once llegaban el Capitán General de Baleares, Duque del Infantado; Jefe de Tercera Región Aérea, Teniente General don Carlos Ruiz; Gobernador Civil don Víctor Hellín Bol; Presidente de Diputación, don Rafael Villalonga Fiscal de la Audiencia Territorial. El lanzamiento de este primer aparato demostró las excelentes condiciones de la de vuelos, y tras aparcar en la pista destinada al efecto las mencionadas autoridades descendieron del avión recibidas al pie de la escalera por el Gobernador Militar de Menorca, Coronel Daroca; Subdirector de Infraestructura, Coronel

rracio; Jefe Insular del Movimiento, don Miguel Gascón, y el Delegado Insular del Ministerio de Información y Turismo, don Alfredo Orozco. Las señoras de las autoridades provinciales fueron recibidas por las de las primeras autoridades insulares, mientras un grupo de siete muchachas ataviadas con trajes típicos menorquines les hacían entrega de sendos ramos de flores.

El Capitán General subió al podium preparado al efecto, desde donde escuchó la Marcha de Infantes, y seguidamente pasó revista a la Compañía de Honor que se hallaba formada con bandera y banda.

Seguidamente las autoridades recién llegadas saludaron al Obispo de la Diócesis, Dr. Moncañas, Alcaldes y Corporaciones locales de toda la Isla, representaciones de los diversos Servicios y Comisiones militares, pasando luego al salón de autoridades de la terminal.

LLEGADA DEL MINISTRO

A rededor de las doce y cuarto llegaba el avión «Convair» en que se esperaba al Ministro y demás personalidades del Gobierno. Descendió en primer lugar el Ministro del Aire, Teniente General don José Lacalle Larraga, seguido del Subsecretario de Aviación Civil, General don Carlos Pombo Somoza; Director General de Infraestructura, General don Federico Noreña, todos ellos con sus respectivas esposas, y el Director General de Navegación Aérea y Transporte, Coronel don Emilio O'Connor.

El Ministro fue cumplimentado por el Jefe de la Tercera Región Aérea, y luego subió al Podium, mientras la banda interpretaba el Himno Nacional. Seguidamente el Ministro, acompañado

ramos de flores por muchachas vestidas con trajes típicos. Por último, el General Lacalle Larraga subió al Podium para presenciar el desfile de las fuerzas.

BENDICION E INAUGURACION

Terminado el desfile, el Ministro y personalidades entraron en la terminal.

Delegación del Gobierno

GRACIAS, MENORQUINES

Días pasados, en nombre del Excmo. Sr. Gobernador Civil y mió propio os pedí a todos que con vuestra presencia dierais realce al solemne acto de inauguración del nuevo Aeropuerto de Menorca. Hoy tengo el deber de expresar mi gratitud y la del Gobernador Civil por vuestra colaboración, vuestro aplauso y vuestra presencia.

Tanto el Excmo. Sr. Ministro del Aire como sus acompañantes me han expresado su satisfacción por vuestra presencia. Yo os la transmito a vosotros.

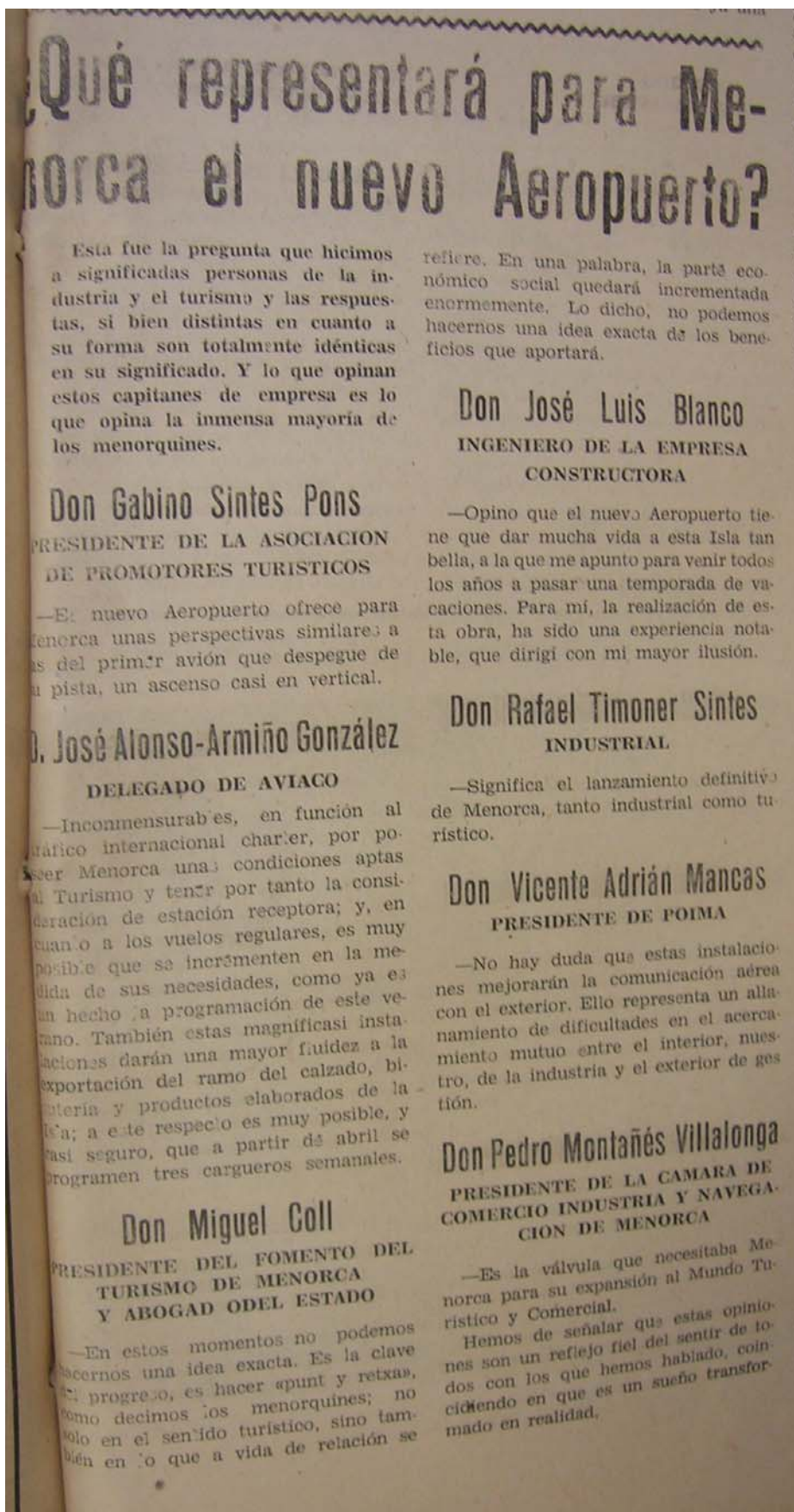
Gracias, menorquines todos.

El Delegado del Gobierno
CARLOS DE SALORT Y DE ALBERTI

El Ministro del Aire descubre la lápida conmemorativa.—Foto Delfo

Diari Menorca, març de 1969. Noticia sobre la inauguració de l'aeroport del 24 de març de 1969

Diari Menorca, març de 1969. Opinions sobre el que representará l'aeroport per Menorca

Decálogo para recibir a los turistas

1.—Trata al turista como a un amigo, mejor como a un hermano, cualquiera que sea su nacionalidad. No hay extraños en el mundo, somos ciudadanos de una misma patria.

2.—Enseña al turista lo que ignora. Contesta a lo que pregunta. El que enseña con acierto y agrado, es dos veces maestro.

3.—Aprende del turista lo bueno y aprovechable; pero nada más.

4.—Si hay oportunidad no te limites al saludo y la cortesía superficial. No

te niegues egoísticamente a conocerlo, pero conócelo con discreción y delicadeza.

5.—Respeta su modo de proceder y ser, sin ridiculizar sus costumbres.

6.—Ayuda con generosidad al turista que sufre en accidente o confronta una avería. Nadie es más hermano que cuando está en un apuro.

7.—Ten paciencia con el turista. Son niños que no saben hablar, no conocen las calles ni la moneda del país.

8.—No los explotes con precios exagerados. Es una doble ofensa contra el turista y contra el país.

9.—No denigres sistemáticamente ante los extranjeros las instituciones, las riquezas naturales, los tesoros artísticos, las realizaciones logradas, el genio de la patria.

10.—No seas tan ingenuo como para hacerte creer que tu propio país es siempre y en todo lo mejor del mundo.

(Decálogo elaborado por Mons. Joaquín Antonio Peñaloza, obispo mejicano).

HUMANOS EN LA PRACTICA

menos eficaces sean los modos de fiscalización de los actos de la administración pública.

«ND».

Industria y Comercio

Pedro Montañés nos dice: los transportes, principal problema de la Industria

«Náutica Menorquina S. A.» intenta paliar la dificultad del transporte y manipulación de mercancías

No podemos abandonar nuestras industrias básicas para caer en un peligroso monocultivo

por F. PONS CAPÓ

Esta es la grúa adquirida por la «Náutica Menorquina, S. A.» cuya llegada se espera de un momento a otro. Sus características son: 17.500 Tm. en vacío; eje; pluma hidráulica de 12,5 metros; motor de 145 HP, y velocidad de 240 kilómetros hora. Es de la marca «RIGO» y de fabricación italiana.

...es más importante...
...la industria...
...El muelle...
...transporte y las...
...de los grandes de...
...a la falta de ex...
...la manipulación.

...aprovechamiento, si en...
...Menorca, Villavieja...
...de Mahón, y también...
...la industria...
...potencialmente, no...
...de capital de em...
...como Presidente...
...de Comercio...
...de Menorca...
...del proble...

...La falta m...
...ha quedado desob...
...al espec...
...de la entrada de...
...en productos emb...
...es...
...de unidades, que...
...Y es...
...y es...

...la manipulación de m...
...de Mahón y aumentar...

...que podemos...
...ha hecho aquí...
...han vis...
...y están tratando de...
...para soluc...
...una Compañía...
...de explotación...
...y una serie...
...entre diversos elec...
...si toda la Compañía...
...de Náutica Me...

...para decir que...
...si no lo...
...esta Compañía...
...de las más entusiasmadas...

...«Náutica Menorquina S. A.»...
...actual dispone de...
...de 469...
...de 280 Tm...
...semanales, ex...
...y el segun...
...Barcelona-Ciuda...

...trabaja para un...
...para...
...de 300...
...en un futuro...
...semanales, ex...
...transporte de...
...y...
...Mahón-Bar...

...y hemos soluc...
...pero así está...
...de la manipulación en el...

...La Náutica...
...adquirido una...
...de capacidad, para...
...de carga y...
...y...
...grúa, sólo el proba...
...necesaria...

...también al ser...
...aprovechando...
...que se estable...

...de este hombre de la...
...A Dios rogando...

...1969

...y con el mazo dando. No se solucionan las cosas sólo con pedirlos y así lo han comprendido los fundadores de la Compañía.

—Otra cuestión importante para la industria es la mano de obra, ¿hay dificultades? —Efectivamente. Pero estas dificultades han de ser bien resueltas por todos, a pesar de sus inconvenientes, por lo que significan de prosperidad general. Esta demanda de mano de obra viene en la isla, como fruto de la gran expansión que ha tenido el ramo de la construcción y la demanda de servicios que origina el turismo, así como la no menos importante expansión comercial e industrial que han tenido, tanto la hostelería como el comercio y el sector ganadero.

—No leen estas industrias de capacidad con el agua turística? —Esto quiero remarcarlo bien: no podemos abandonar estas industrias básicas que nos han colocado precisamente en el lugar que ocupamos, para caer en un peligroso monocultivo turístico. Cultivemos el turismo, no hay que dejar perder esta fuente de riqueza, pero tampoco nuestra industria y nuestra ganadería.

—¿Soluciones para la sector de la mano de obra? —Evidentemente hay que acudir a la emigración, pero teniendo en cuenta que se necesitan viviendas para estos obreros que llegan, que entre nosotros han de encontrarse necesariamente en comparación con muchos lugares de España se Menorca una de las regiones de nivel de vida más elevado.

—Viviendas, ¿quién las construye? —Esta es mi opinión personal: en

...rta sería hora que la Organización Sindical se hubiese preocupado de paliar las dificultades y poner en marcha grupos de viviendas modestas, para ayudar un poco a estos obreros, que tantos frutos han de dar a la economía nacional.

—Pasemos a otro región, el Polígono Industrial. —En un futuro próximo las principales industrias de Mahón estarán ubicadas en él y, sobre todo, instaladas racionalmente con la consiguiente economía en la producción y una mayor productividad, a la vez que se conseguirán condiciones más honorables desde el punto de vista sanitario y de confort. Las industrias en franca expansión podrán establecer sus programas de futuro con tranquilidad y sin apuros de espacio.

—¿Cree en su futuro? —Indudablemente. Considero digno de admiración que se haya hecho esta obra tan el esfuerzo de estas 73 industrias y comerciantes de Menorca que de una manera regular aportan mensualmente la cantidad convenida y espero que, por parte de la Administración del Estado se conceda, en su día, algunos beneficios fiscales que, a mi modo de ver, son más importantes y rentables que los mismos préstamos. Además es necesario resaltar la recepción de derechos acordada por el Ayuntamiento y la no menos laboriosa eficaz y entusiasta de los señores técnicos de Turismo.

Interesante carrera para hacilderos, Maestros nacionales, Forjados, Apoyadores, Comercios, Návicas y Ejercito.

...res que lo componen y muy especialmente de nuestro estimado Alcalde D. Gabriel Seguí.

—Las pequeñas empresas mahorquinas que no disponen de capital para costearse un terreno y un nuevo local en el Polígono, pueden verse tentadas a buscar otros horizontes. ¿Cómo podría acoger el Polígono a estas empresas modestas, que un día pueden ser grandes? —A mi modo de ver es fácil la solución. Si estas industrias se reúnen y solicitaran del propio Polígono Industrial, o de alguna entidad que se podría formar, que se les construyesen pequeñas naves para instalar sus industrias pagando un alquiler, creo que el problema quedaría resuelto.

—¿Que dicen a esto los industriales modestos? Ellos tienen la palabra.

TEJIDOS

"La Fantasía"

La MODA de hoy para Señora, Caballero y Niño la hallará en la "La Fantasía"

General Godea, 18. • MAHÓN Teléfono. 351511

Tiene hambre?

Vengan a San José Bar Merendero

Platos completos: 60 pesetas
2 Kms. carretera de Fornells desde Mahón

Fig. 5. INFORMACION INSULAR

MENORCA, sábado 11 de mayo 1968

Problemas de las regiones españolas

MENORCA: La industria y el turismo

Ya se expuso en la primera parte que la industria constituye el motor de la economía isleña y que se refleja en el elevado índice de población activa ocupada en esta fuente de riqueza.

La actividad industrial se centra principalmente en el desarrollo de dos actividades que forman el binomio de base de su vida económica, el calzado y la bisutería. Ambas don por sí solas casi todo el peso específico. Sin embargo, este notable desarrollo adquiere del grave defecto de la excesiva atomización de sus unidades de producción.

A nivel nacional son grandes empresas las que superan los 250 obreros fijos de plantilla. En Menorca ningún planta alcanza esta cifra. Son todas medianas o pequeñas. E incluso muchas de ellas ni tan siquiera merecen este calificativo empresarial. En el informe facilitado en relación con la aportación del Plan de Desarrollo a ese tipo de empresas (medianas y pequeñas) se decía que su existencia comportaba problemas económicos. Pero pese a esa declaración, la Comisaría del Plan de Desarrollo no estableció las líneas maestras para una acción amplia coordinada y específicamente dirigida para que pudieran remontar sus tamaños dimensionales, corrigiendo su infradesarrollada estructura empresarial, para lograr una actuación más dinámica dentro del marco económico. Este es el gran problema que tiene la industria menorquina planteado a corto plazo.

Una de las soluciones con más posibilidades de éxito es el de la asociación. En Ciudadela, y en plan piloto, van a asociarse trece plantas dedicadas a la fabricación de calzado. Los fines concretos, en una primera fase serán: tipificación de los productos cara a una labor exportadora, comercialización y prospección de nuevos mercados. Su programa busca alcanzar una producción del orden de los 500 mil pares anuales de calzado de calidad para señoras, de los cuales el 60 % se destinará a la exportación.

El resultado de esta experiencia podría calificarse de decisivo para todo el sector.

CON LAS BOTAS PUESTAS

En Menorca no puede vivir del calzado tendrá que morir con las botas puestas. Esta frase, que refleja gráficamente la crítica situación de esta industria, fue dicha en Ciudadela por el secretario del Sindicato Insular de Fabricantes de Calzado con ocasión de la visita del ministro de Industria, hace tres meses.

La vinculación de la isla a la fabricación de calzado es muy estrecha. Es la de mayor producción final del sector industrial y tiene su arranque en 1860. La realidad de hoy, la constituyen 40 empresas que se distribuyen: 101 en Ciudadela, 25 en Alayor, 11 en Mahón y 3 en Ferrerías. La industria insular está compuesta por unas 60 empresas más. La población total activa adherida a este sector piel puede estimarse del orden de unos 3.000 puestos de trabajo.

Ahora bien, estas 140 empresas vienen a fabricar al año una producción estimada para 1967 del orden de diez millones de pares. Es decir una producción media anual por planta de 14.000 pares. El desfase es bien patente en comparación con los 250.000 pares anuales señalados como mínimo por el Ministerio de Industria para acogerse a la tutela estatal de créditos. Este infradesarrollo a nivel de producción hace invariable de modo claro e ineliminable el sesgo a los créditos oficiales en medio y largo plazo necesarios para una reestructuración a fondo del sector. Este sesgo es impresionante. La situación fue descaramadamente planteada por el propio ministro de Industria, señor López Bravo, en la citada visita. En una reunión de trabajo con los industriales de calzado de toda la isla resolvió los datos anteriores.

res como reveladores de una estructura económica tardada.

No cabe la menor duda sobre esta denuncia. Estas deficientes estructuras comerciales y técnicas exigen soluciones duraderas que den base a un crecimiento óptimo y de largo alcance. Ya no son suficientes las soluciones parciales y de emergencia que no pueden camuflarse indefinidamente estos defectos detrás de un telón inflacionista. Poco a poco irán gravitando hacia el campo extramarginal, el fuera de combate en la lucha económica, las empresas que no puedan compensar los aumentos en los costos de fabricación por las inevitables subidas de salarios, con los paralelos incrementos de productividad a través de la automatización y racionalización de los procesos productivos.

No cabe, pues, ninguna duda, que la hora actual representa para esta industria un auténtico desafío. Los guantes están en alto. Lo que no debe de ninguna manera este empresario, continuador de una generación de auténticos pioneros, es arrojar la toalla y darse por vencido. Necesita superar esta larva con la puesta en órbita de sus unidades productivas a niveles actuales. En la medida en que esta gestión sea eficaz se darán los frutos para esta industria, centenaria ya en la isla, y muy condicionante en su proceso económico.

Obligado es resaltar la creciente participación que la exportación de calzado va representando en sus cifras de ventas. En 1966 se exportaron por valor de unos 120 millones de pesetas. Las cifras estimadas para el pasado 1967 son de 150 millones que representa un 25 % de la producción total. La exportación, objetivo nacional de la política económica de la hora presente, recoge los mejores ínfames de los capitales de empresa del calzado menorquín. Francia, Canadá, Alemania y sobre todo EE. UU. son los mejores mercados de este producto industrial.

LA BISUTERÍA, EL OTRO PIEL

El otro pilar de la economía isleña es la bisutería. A ella se dedican 88 fábricas en Mahón 21 en Ciudadela, 6 en Alayor y 2 en Ferrerías.

La prehistoria de esta industria se remonta al último cuarto del siglo pasado con la fabricación de monederos de plata. Tuvo un desarrollo notable, alcanzado su mejor momento en la época de los felices años veinte. El desvío de los bolsos de plata ocasionó graves crisis que tuvo que ir adaptándose a la fabricación de nuevos artículos metálicos para bisutería y regalo. Desde los productos de imitación «Tuberos» hasta las cadenas de plata y ornamentos esta industria una amplia gama de fabricados que se venden no sólo en la península sino en las cuatro esquinas de la tierra.

Los mismos problemas que la del calzado —modernización de plantas y mejor formación a nivel empresarial— son los que tienen planteados esta actividad. Y ante las esperanzas de la Administración figura en primer lugar gravamen del impuesto de lujo, mancha de discordia de este sector, ya que se carga a lo que es bisutería y deja libre al artículo de regalo.

EL TURISMO EN MENORCA

Una de las circunstancias diferenciadoras de la realidad económica de Menorca en comparación con sus hermanas, Mallorca e Ibiza, es sin ninguna duda el desigual reparto e influencia del factor turismo. Mallorca e Ibiza ofrecen un importante auge económico a caballo del gran impulso recibido del turismo. Ambas pueden casi catalogarse dentro de una economía de balneario. Menorca, en cambio, ha estado al margen de este boom, si bien ya está oyendo el canto de sirena que le lleva a acercarse a esta nueva frontera dorada.

El hecho turístico apenas si ha tocado a Menorca. Una de las agencias que más ha cuidado el desarrollo turístico de la isla, decía en una campaña de promoción de mercado en In-

glaterra, por boca de uno de sus ejecutivos, que Menorca es la isla im-polita. Y ello es bien cierto. No puede olvidarse fácilmente el gozo de bañarse cualquier día de la semana en playas totalmente desiertas y con la única señal de vida de las huellas dejadas en la arena por las medrugadoras aves marinas. Menorca en este sentido es un maravilloso abanico de posibilidades abiertas al más racional y mejor criterio de utilización con fines de explotación turística de su espléndida naturaleza.

Empezó a tener cierta importancia, importancia relativa, a partir de 1963, superando por primera vez la cifra de los diez mil visitantes. En 1966 fue del orden de 21.425 y para el año pasado se calcula del orden de los 24.000 turistas. El crecimiento es ininterrumpido y marginalmente elevado porque se parte de un punto muy próximo al cero.

Por nacionalidades el mayor contingente lo dan los propios españoles con 11.225 visitantes según datos de 1966. Le siguen los ingleses (que encuentran razones de tipo histórico notables) y los alemanes. Como dato comparativo, y para situarlo dentro del adecuado contraste, puede señalarse que durante todo el año arriban a Menorca menos visitantes de los que lo hacen al aeropuerto de San Juan, de Mallorca, en un solo día de verano. En el reparto del pastel turístico balear sólo le corresponde a Menorca un 15 %.

¿Qué razones pueden explicar este olvido por parte de esa sociedad de masas cliente de las agencias de viaje... No cabe la menor duda de que las comunicaciones han sido el talón de Aquiles para su desarrollo turístico. Mal puede promocionarse un mercado cuando resulta difícil y costoso su acceso. Menorca no ha contado con un aeropuerto capaz. En la actualidad y a pocos kilómetros de Mahón se está construyendo un aeropuerto internacional que resultará definitivo a la hora de potenciar su desarrollo turístico, ya que el medio aéreo resulta el más

adecuado y cómodo para el sector desde lejanos puntos. Cabe señalar como lo ha hecho la prensa menorquina justificado alboroto, el hecho de que el día 5 de abril quedó inaugurada la primera línea aérea regular internacional que enlaza directamente Mahón con Londres. Este enlace, de frecuencia semanal, contribuye debidamente a la promoción de la isla en el mercado inglés, por demás importante.

El transporte marítimo está servido por la Compañía Transmediterránea con barcos de escaso tonelaje y lento andar. En la temporada alta del verano se le plantean al viajero los problemas de lanzado al descubrimiento de la isla si no lleva por anticipado la reserva. Barcos más rápidos y de mayor capacidad son necesarios para descongestionar el tráfico de viajeros.

Aparte de estos problemas de infraestructura que dificultan el desarrollo turístico, o mejor dicho, impidiendo por la escasez de plantas hoteleras y extrahoteleras. Se toca aquí el círculo vicioso. No hay alojamiento porque no hay comunicaciones y sin comunicaciones porque no hay alojamientos. La capacidad hotelera en de unas dos mil plazas y otros dos mil en establecimientos extrahoteleros. Con estas cifras, si no se mejoran en corto plazo, difícilmente cabe esperar un normal y sostenido progreso. Cabe indicar a este respecto, el mencionado apoyo prestado por el Ministerio de Información y Turismo bendecido con créditos oficiales la construcción de nuevas plantas hoteleras y con el proyecto de construcción de un parador Nacional en la playa de San Galdana, uno de los lugares más encantadores de esta isla todavía a medio desencañar.

No puede tampoco olvidarse el esencial papel que pueden hacer los puertos de Mahón, Ciudadela y Ferrerías en relación con un turismo deportivo. Menorca, por su ubicación en el centro del Mediterráneo occidental, es paso obligado para todas las embarcaciones que lo cruzan y que se ve ya confirmado por el hecho de la cercanía del puerto de Mahón escala de varias de las regatas internacionales. Con la sustancial mejora o construcción de nuevas instalaciones deportivas los tres puertos citados pueden convertirse en lugares ideales de atracción de un turismo de alto nivel.

MENORCA ANTE SU FUTURO

Al referirse a esta isla en el plano turístico, se ha escrito muchas veces que era la cenicienta de las Baleares. Pero quizá también, como en el caso de Menorca puede tener el mejor y más feliz futuro por el desarrollo económico de sus fuentes de riqueza. Lo que necesita encontrar, en lugar de jirafes azules, es un buen plan de inversiones de empresa que la potencie a isla para conseguir la meta deseada.

Carlos Salord Gumbert
«Mundo»

Gas y Electricidad, S.A.

AVISO

Por tener que trabajar en las instalaciones de alta tensión de GUALANDUVA, se ha solicitado autorización de la Delegación de Industria para interrumpir el suministro, el próximo domingo día 12 en los siguientes sectores de dicha población:
Sector SUR I. — Desde las 7 hasta las 10, aproximadamente.
Sector Estación Transformadores SE ANTONIO. — Desde las 7 hasta las 11, aproximadamente.
Mahón 4 de mayo de 1968.

Suscribese a «MENORCA»

SATANGA - (San Luis)
Sala de Fiestas Típica de Menorca

Hoy sábado 10'30 noche

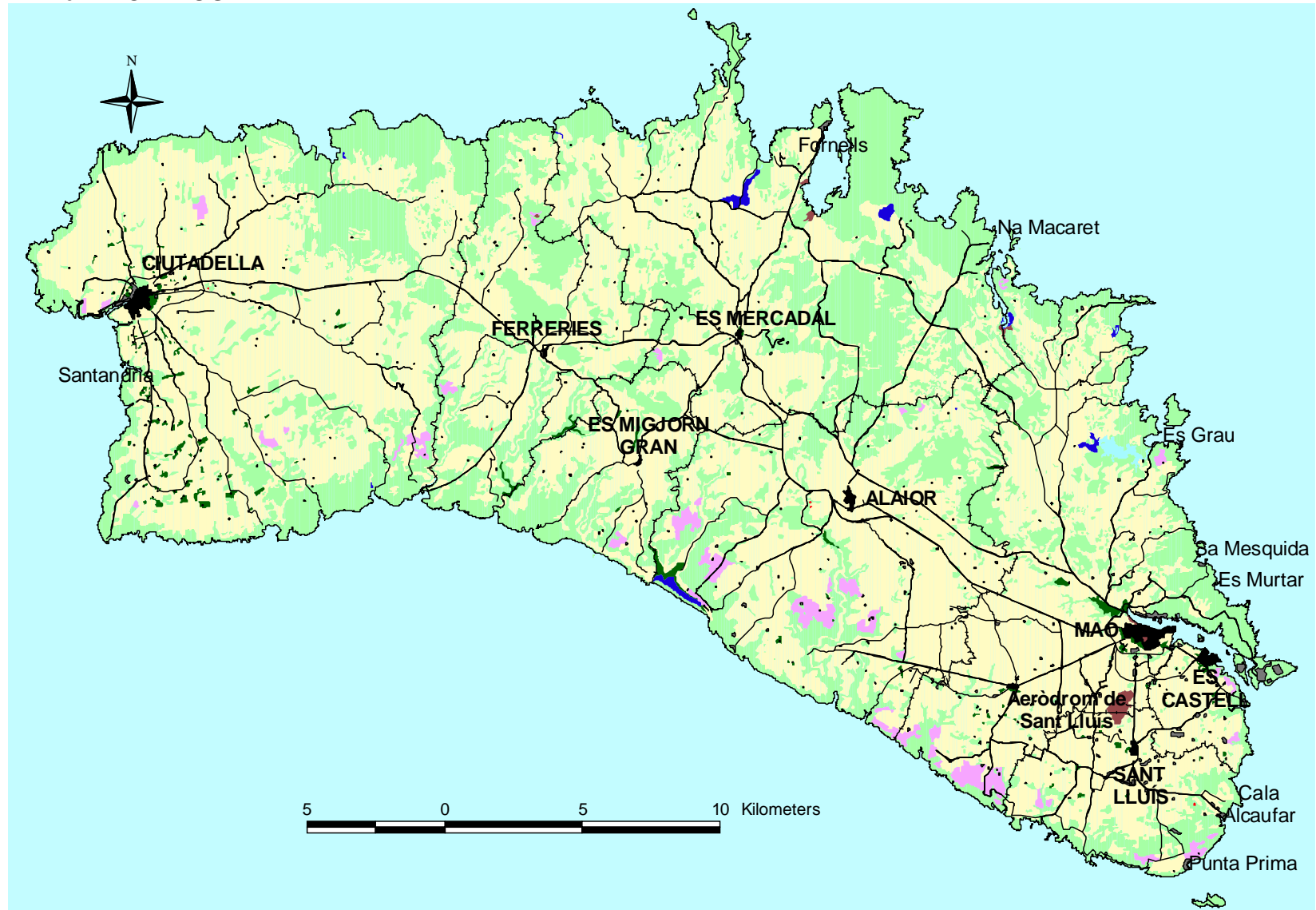
Gran Baile

por el formidable Conjunto
"THE KINGS"
Carla y Daniel Clavero
les ofrecen su

"Show del sábado"

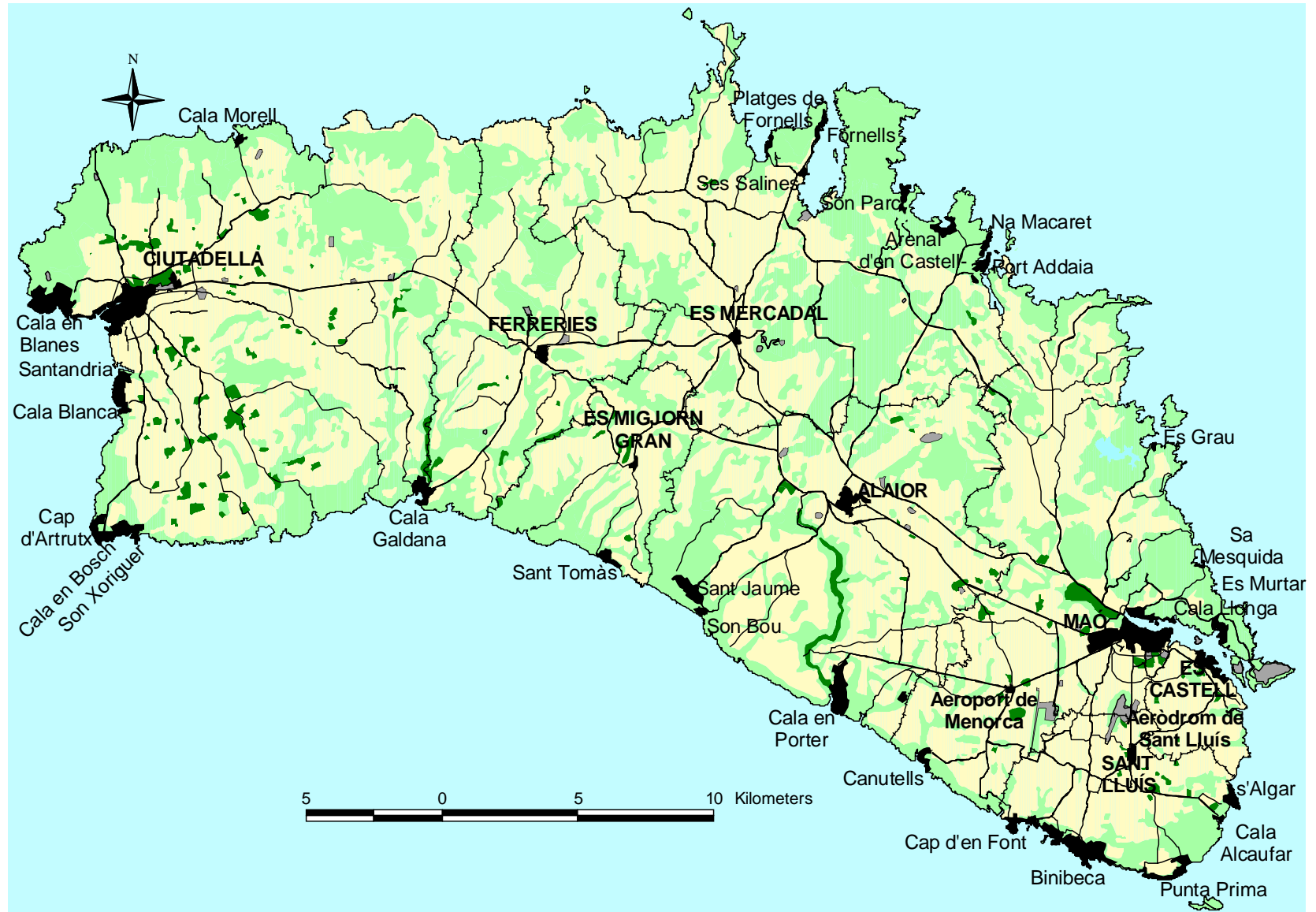
Reserva de mesas Tel. 11 - San Luis

9.4 CARTOGRAFIA

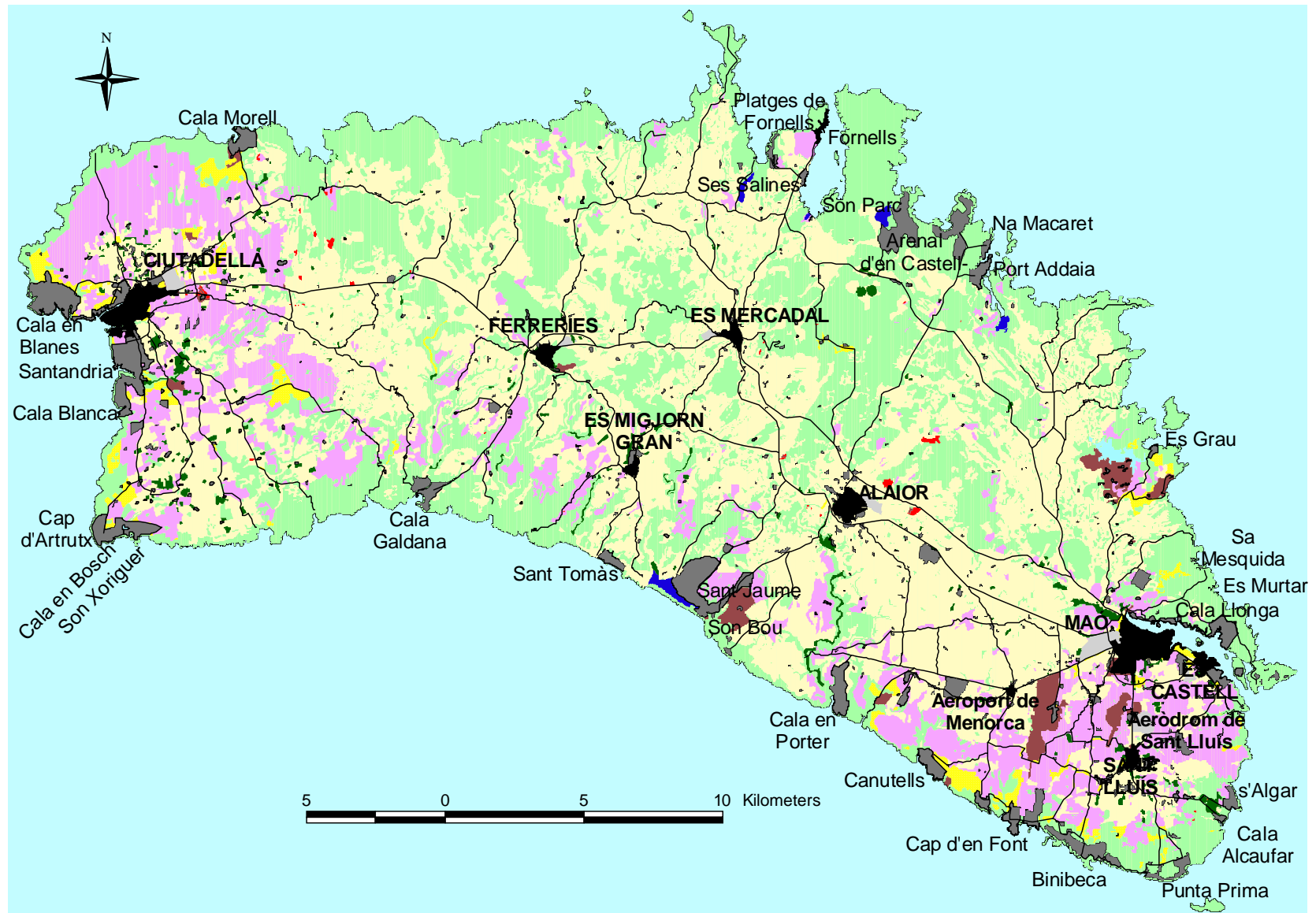
MAPA VII . Mapa d'usos del sòl de 1956, amb els principals nuclis o urbanitzacions de Menorca

Font: Cartografia del Consell Insular de Menorca (<http://cartografia.cime.es/>)

MAPA VIII . Mapa d'usos del sòl de 1973, amb els principals nuclis o urbanitzacions de Menorca

Font: Cartografia del Consell Insular de Menorca (<http://cartografia.cime.es/>)

MAPA IX . Mapa d'usos del sòl de 1995, amb els principals nuclis o urbanitzacions de Menorca

Font: Cartografia del Consell Insular de Menorca (<http://cartografia.cime.es/>)